

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol. 4

Sayı/Issue

3

Temmuz/July 2018

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 4 • Sayı/Issue 3 • Temmuz/July 2018 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Eyüp BULUT

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan YILDIRIM,

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 No.lı Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey 27070 Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarından sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

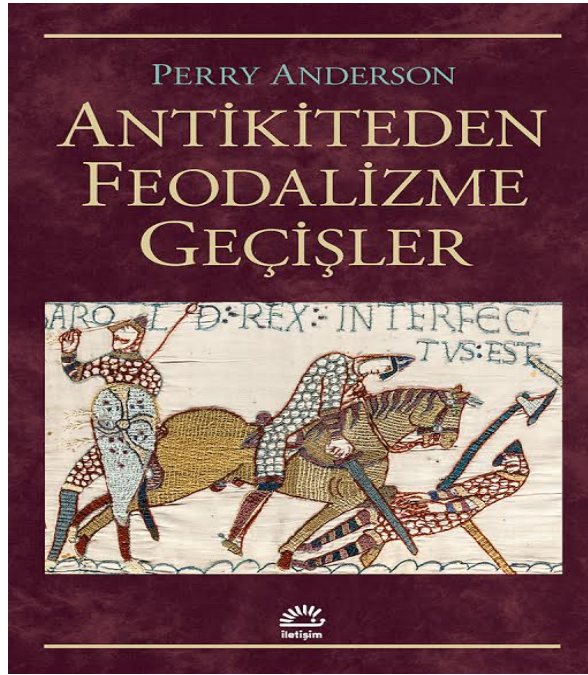
Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	5
Antikitten Feodalizme Geçişler, Perry Anderson Pelin ERDAL	6
Kutsal Metinlere Göre Çin Dinlerinde Kadın, Asife Ünal Esra TEKMEN	10
Cambridge Savaş Tarihi, Geoffrey Parker Gökhan ALAZ	13
Klasik Dönem Yazarlarında Roma Kadınının Tasviri, Serap Gür Kalaycıoğulları Hüseyin ÜRETEN	19
Kendine Ait Bir Roma, Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine, Cemal Kafadar Ali MIYNAT	24
Bir Saray Şehri Dimetoka Özelinde Balkanlar ve Osmanlı'nın Kuruluş Yılları, Feride Bozcu Oğuzhan GÜRSOY	28
Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet, Halil İnalcık Ahmet Cengiz KARAGÖZ	32
Barbaros Hayreddin, Hüseyin Serdar Tabakoğlu İlker TÜRK	37
Aşk Olsun Seyyahlar Sultanı Evliya Çelebi, Nusret Çam Ömer KARABAYIR	40
Osmanlı Askeri Tarihi- Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918, Gültekin Yıldız (Editör) Zafer SARAÇ	44
Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu Tepedelenli Ali Paşa İsyanı, Hamiyet Sezer Feyzioğlu İsmail AKGÜN	48
Osmanlı Toplumunda Aile, İlber Ortaylı Hilal ACAR	52
Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu, Mustafa Balcıoğlu ve Sezai Balcı Hümeysra TÜFEKÇİ	55
İmparatorlukların Çöküşü Osmanlı-Rus Çatışması 1908-1918, Michael A. Reynolds Mehmet Şerif MAHMUTOĞLU	59
Ah O Yemen'dir, Yemen Hatırası Rüştü Paşa Tamer ÇAĞLAR	62
Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi, İlkın Başar Özal Büşra ÜNSÜR	65
Karamanlı Rum Ortodoks Bir Askerin Seferberlik Hatıraları, Evangelia Achladi Alihan ÇETİNER	68

Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa, Süleyman Beyoğlu Ahmet Faruk BAKACAK	71
Kutûl Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa, Mehmet Emin Dinç Ebubekir ÖZGER	75
The Seven Independent Arabian States: Yemen, Asir, Hijaz, Najd, Kuwait, Jabal Shammar and al-Jawf, British India Office Records - William John Childs Merve ÖZGENÇ	79
Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları, Emin Kurt - Mesut Güvenbaş Feyza ŞEKERCİ	86
Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük, Mehmet Kaan Çelen İkbâl VURUCU	89
Gazi Mustafa Kemal Atatürk, İlber Ortaylı Nilüfer ŞAHİN	94
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEWS	98

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Antikiteden Feodalizme Geçişler

Perry Anderson, Çev. Uygur Kocabaşoğlu

İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, 339 sayfa, ISBN-13: 978-975-05-2157-7

Pelin ERDAL *

Perry Anderson 1938 yılında Londra'da doğmuş; savaş yıllarında ise ABD'de yaşamıştır. Sonrasında ailesiyle birlikte İrlanda'ya yerleşen Marksist entelektüel yazar, 1956 yılında Oxford'da Rus ve Fransız dilleriyle ilgilenmiştir. İngiliz Yeni Sol akımının önemli isimlerinden biri olan Anderson, uzun yıllar Entelektüel Batı Avrupa Solu'nun tanınmış akademik dergisi New Left Review'un editörlüğünü yürütmüştür. Tarih ve Sosyoloji profesörü olan İngiliz yazar, Verso Yayınevi'nin kuruluşunda da etkili olmuştur. Anderson'un incelemekte olduğumuz Antikiteden Feodalizme Geçişler (Passages from Antiquity to Feudalism) adlı eserinin ilk yayını ise 1974 yılında gerçekleşmiştir. Yazarın incelemekte olduğumuz eseri, Mutlak Devletin Kökenleri adlı başka bir çalışmasına giriş mahiyetindedir. Eser, siyasal ve toplumsal çerçevede Antik Çağlardan Orta Çağ'a geçişi, ardından Avrupa'da ortaya çıkan feodal sistemin tarihsel gelişimi bölgesel farklılıklar zemininde anlatılmıştır.

Esere metodolojik açıdan bakacak olursak; hem kronolojik hem de tematik anlamda okunabilme özelliğine sahiptir. Eserin kronolojik yapısı, baştan sona değil; her başlık için ayrı olarak hazırlandığı görülmektedir. Çalışmanın dipnotlarına baktığımızda (eser sonunda kaynakça bulunmadığından)

* Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, pelinerdal@hotmail.com

kullanılan kaynakların geniş yelpazesi göze çarpmaktadır. Ayrıca gerek terminolojik kelimelere çokça yer verilmesi gerekse metin içerisinde parantez içerisinde yapılan açıklamalarla oluşabilecek anlam karmaşasının önüne geçilmesi eserin bilimsel açıdan değerini bize kanıtlar niteliktedir. Eser “Birinci Bölüm” ve “İkinci Bölüm” olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, “Klasik Antikite” ve “Geçiş” başlığıyla iki bölüme ayrılmıştır. Klasik Antikite başlığı kendi içinde dört bölüme, Geçiş başlığı ise yine kendi içinde üç bölüme ayrılmıştır. İkinci bölümde aynı şekilde “Batı Avrupa” ve “Doğu Avrupa” olarak iki başlık halinde ele alınmıştır. Bu iki başlıkta kendi içlerinde beşer bölümden oluşmaktadır.

Kitabın girişinde Antikiteden Orta Çağ’a geçiş sürecinden itibaren Avrupa’nın etnik, coğrafi, ekonomik, kültürel ve siyasal açıdan “Doğu” ve “Batı” olarak ikiye ayrılmasındaki nedenler, Ranke, Hegel, Bloch ve Duby gibi alanında uzman kişilerin bu konudaki ifadelerine yer verilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Eserin birinci bölümünde Batı Avrupa’da feodalizm ile kapitalizmin ortaya çıkmalarındaki nitelikler kıyaslandıktan sonra, feodalizmin ekonomik yapısının temel taşlarından köleci üretim biçimi ve Germenlerin ilkel ortakçı üretim biçimi hakkında bilgiler verilmiştir. Bu üretim biçiminin uygulayan Eski Çağ Batı Avrupa devletlerinin (Yunan şehir devletleri, Helenistik devletler, Roma İmparatorluğu) gerek sosyo- ekonomik gerekse sınıfsal yapılarının, siyasal-hukuksal çerçevedeki gelişmeleri ya da çözümleri ayrıntılı bir anlatımla okuyucuya sunulmuştur. Bu üretim biçiminde köleliğin toplumsal sınıflandırmadaki yeri ve önemi ise, Aristoteles’in “ En iyi devlet bir işçiyi yurttaş yapmaz, zira bugün manuel işgücünün büyük kesimi köle ya da yabancısıdır.”(s.30) ifadesiyle vurgulanmıştır.

Anderson, yukarda bahsetmiş olduğumuz devletlerin kentsel-kırsal yerleşimlerini Akdeniz coğrafyasında gelişmiş olmalarını da göz önüne alarak, idari ve iktisadi açıdan karşılaştırmış; birbirlerinin devamı niteliğinde olduğunu gösteren ortak kentsel uygarlıklara sahip olduklarını da belirtmiştir. Ayrıca yazar, köleci üretim biçiminin zirvesini temsil eden Roma İmparatorluğu’nun Batı ve Doğu’unda aristokrasi, ekonomi, mülk sahibi sınıflar açısından farklılıklar bulunduğunu belirtmiş; Batı İmparatorluğu’nun neden yıkıldığına dair kısaca cevaplar vermiştir. Anderson bu çöküşe, ağırlıklı olarak iç karışıklıkların neden olmadığı şeklindeki iddialara kesin bir dille karşı çıkmıştır.

Bölümün ikinci başlığında adından da anlaşılacağı gibi feodalizme bir “geçiş”in gerçekleşmesi söz konusu. Bu kısımda Germenlerin sosyo-ekonomik yapısı hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ardından Germen halklarının Avrupa ortalarına kadar ilerlemeleri sonucunda Roma sınırlarına ulaşarak, Roma kültüründen etkilenip birçok alanda değişikliğe uğraması anlatılmıştır. Yazar, Germenlerin yaşadığı bu değişikliklerde etken olan Roma diplomasisinin, aynı derecede Germen sınırlarındaki tehlikenin artmasına da neden olduğunu vurgulamıştır: Roma İmparatorluğu’nun ilerleyen yıllarda başına gelecek felaketlerden yine kendisinin sorumlu olduğunu dile getirmiştir.

Ayrıca eserin bu kısmında Germenlerin istilaları sonucu yıkılan Batı İmparatorluğu topraklarında kurulan yerel monarşik yapıdaki Germen krallıklar hakkında detaylı anlatım mevcuttur. Germen ve Roma kültürlerinin kaynaşma çabaları; kölelik, aristokrasi ve toprak mülkiyeti konuları üzerinden anlatılmıştır. Kitabın kilit noktası olan sentez kısmında, çözülmekte olan Germenik üretim biçimi ve köleci üretim biçiminin kaynaşarak tarihsel bir süreci yani feodalizmi gerçekleştirmesi konu edinilmiştir.

Antik Çağ'dan Orta Çağ'a geçişte Hristiyan Kilisesinin toplumsal ve siyasal açıdan rolü hakkında önemli açıklamalarda bulunulmuştur. Ardından feodalizmin kurumsallaştığı Karolenj İmparatorluğu'nun yönetimi, yayılımı ve kilise ile ilişkilerine değinilmiş, özellikle de Charlemagne dönemi üzerinde çokça durulmuştur. Birinci bölümün sonuna bakacak olursak; Karolenjler dönemiyle birlikte daha önceden oluşturulmuş olan feodalizmin yapboz parçaları, artık birleşmiş ve bir bütün haline gelmiştir demek doğru bir ifade olacaktır.

Kitabın ikinci bölümünde Batı Avrupa'nın feodal üretim biçiminin temel yapısı hukuksal ve siyasal açıdan özetlenerek, Orta Çağ'ın kırsal ve kentsel ekonomisi karşılaştırılmıştır. Anderson, feodal üretim biçimi ile ilgili "...Avrupa'nın herhangi bir yerinde, daha sonra kapitalist üretim biçiminde de görüleceği gibi, hiçbir zaman "saf halde" var olmadı."(s.175) şeklinde bir ifadeye yer verdikten sonra, bu üretim biçiminin uygulanması ve yayılması bakımından Avrupa'da bölgeden bölgeye farklılıklar gösterdiğini dile getirmiştir. Ardından Batılı ülkelerin Orta Çağ boyunca, gerek monarşik yapıları gerekse toplumsal oluşumları ayrıntılı ve sıralı bir şekilde anlatılmıştır. İskandinav ülkeleri ise Batı feodalizmindeki istikrarlı yapıyı sergileyememesinden dolayı ayrı bir başlık altında incelenmiştir.

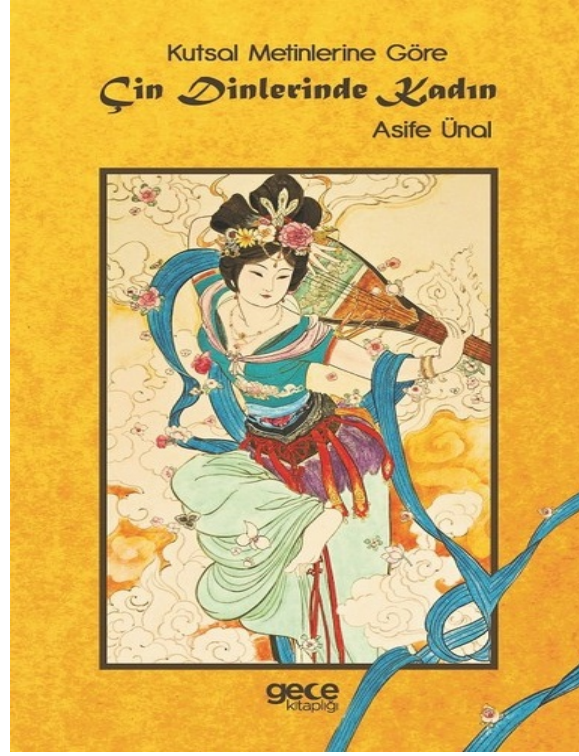
Bunun yanı sıra Batı Avrupa'daki feodalizmin, sosyo-ekonomik gelişimini sağlayan (özellikle artık ürüne el koyma mücadelesi) devinimler; ardından ortaya çıkan kıtlık, salgın hastalık, üretimdeki çöküş, kırsal ayaklanmalar vs. kötü gelişmelerin ortaya çıkardığı kriz dönemi kırsal-kentsel yerleşimler çerçevesinde anlatılmakta.

İkinci bölümün "Doğu"alt başlığında Doğu Avrupa'daki gerek Slavların feodalizme geçişi gerekse göçebe halkların istilaları ve yaşayış biçimleri hakkında detaylı bir anlatım mevcuttur. Germenlerden sonra bölgeye yerleşen Slavların siyasi, toplumsal ve ekonomik yapısı özetlenmiştir. Burada Batı feodalizminin değişikliğe uğramış bir şekilde ancak yüksek Orta Çağlar ile erken Modern Çağlara gelindiğinde uygulanabilmiş olmasındaki nedenler belirtilmiştir. Ayrıca yazar, Batı feodalizminin Doğu Avrupa'yı etkilemesi konusundaki açıklamalarını, dil bilimine dayalı kanıtlar sunarak bilimsel bir hale getirmiştir.

Doğu Avrupa'da ortaya çıkan kriz ile Batı Avrupa'daki krizi kıyaslama yoluna giden yazar, Avrupa'da feodal krizin ekonomik sonuçlarının bu iki bölgede birbirine zıt şekilde meydana gelmesini haklı olarak serflik kurumu ile bağdaştırmıştır. Son olarak yazar, feodalizmin Doğu Avrupa'daki

Balkanların kaderini İskandinavya ile benzeştiği ifade etmiş; Balkanlarda feodal üretim biçiminin tam anlamıyla uygulanamaması konusunda yönelttiği soruları, detaylı açıklamalarıyla cevaplandırmıştır.

Genel itibariyle bakıldığında eser, Avrupa coğrafyasını mantık çerçevesi içerisinde bölgelere ayırarak, bu bölgelerdeki tarihsel gelişmelerin gösterdiği farklılıkları detaylı olarak incelemesi bakımından, okuyucunun bu konuda analiz edebilme kapasitesinin sınırlarını zorlamaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki eser ana kaynaklardan değil, daha çok araştırma eser çalışmalarından faydalanılarak yazılmıştır. Çalışma daha çok karşılaştırmalı bir araştırma eser niteliği taşımakta. Eser, yeni bilgiler sunmasa da bu bilgileri Marksist bir bakış açısıyla değerlendirme olanağı sağlaması açısından faydalı bir çalışma olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca incelemekte olduğumuz çalışmanın çevirisini üstlenerek bize kazandırmış olan Prof. Dr. Uygur Kocabaşoğlu'na teşekkürü borç biliriz.

Kutsal Metinlerine Göre Çin Dinlerinde Kadın

Asife Ünal

Ankara, Gece Kitaplığı, 2017, 161 sayfa, ISBN: 978-605-288-175-0

Esra TEKMEŖ*

Doç. Dr. Asife Ünal, Kutsal Metinlerine Göre Çin Dinlerinde Kadın adlı eseri dinlerin kadın algılarında kutsal metinlerin ne derece etkili olduğunu, başka bir deyişle bugünkü algının ne kadarının kutsal metinlere dayandığını tespit etmek amacıyla başlatılan bir çalışmanın basamağıdır. Çalışmada kullanılan yöntem, kutsal kitapların her birinin kadınla ilgili bazı kelimeler esas alınarak sayfa sayfa taranması, ilgili metinlerin çıkarılması, tercümesi yapılarak ve seçilen metinlerin son kez kontrolleri yapılarak çok titiz ve yoğun bir çalışmanın ürünüdür. Ayrıca metinlerin taranması sonucu binlerce sayfalık veri ortaya çıkmıştır. Bu sebeple yola çıkarken tek bir kitap olarak planlanan “ Kutsal Kitaplarına Göre Dünya Dinlerinde Kadın” başlıklı çalışmanın seri halinde yayınlanmasına karar verilerek ilk kitapta Çin’in milli dinleri olan Konfüçyanizm ve Taoizm’in kutsal metinleri ile sınırlandırılmıştır. Tarih boyunca dinler insan hayatında büyük bir öneme sahiptir. Dinlerin kadın ve erkek anlayışları da her zaman ilgi çekmiştir.

Özellikle kadın konulu çalışmalar ilgi çekmiş, bu anlayışların ortaya konulması için bir takım çalışmalar yapılmıştır. Toplumların kadın algısının ve bu algının arka planının ortaya konulması, kadını ve erkeğiyle bir bütün olan insan için önem arz etmektedir. Dinler, tarihçiler tarafından da bazı

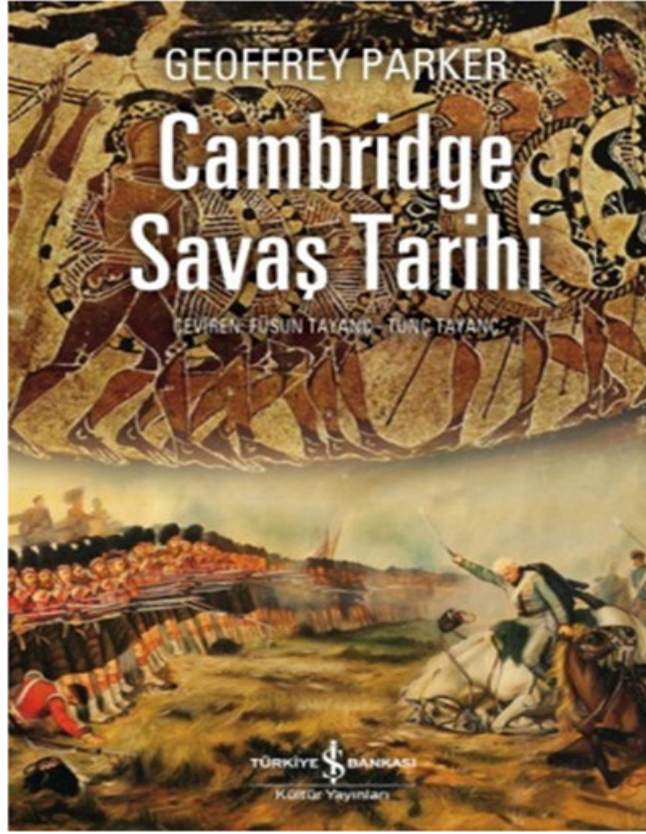
* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğrencisi, esra_tekmen18@hotmail.com

dinlerin kadın anlayışlarının arka planı ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar büyük oranda yazarında daha önce yaptığı çalışmalarda olduğu gibi Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam ile sınırlı olmuştur. En azından, dünya dinlerin tamamını içine alan bir çalışmanın mevcut olmadığını görmekteyiz. Ülkemizde dinlerin kadın anlayışı ile ilgili olarak, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dinleri çalışılmış genel anlamda dinlerin tamamını içine alan bir çalışma olmayışı yazarı bu konuda çalışmaya sevk etmiştir. Yazarın amacı kutsal metinler ışığında dünya dinlerinin tamamında kadın konulu bir çalışma yapmaktır. Çin dinleri ülkemizde en az bilimsel çalışma yapılan konulardan biri olduğunu görmekteyiz. Bu konuda ilk çalışmaları Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Sinoloji bölümünden Wolfram Eberhard ve arkasından Muhaddere Nabi Özerdim tarafından yapılmıştır. Ancak ilk çalışmalar ne yazık ki yeterince geliştirilmediğini görmekteyiz. Tarih boyunca toplumlarda görülen kadın karşıtı olumsuz durumların tutumun kaynağının kutsal metinler de olup olmadığı bu çalışmayla ortaya çok başarılı bir şekilde konulmuştur. Günümüzde Çin gelenekleri dikkat çekmekte ve ilgi görmektedir. Çin kadını da tarih boyunca ayakların bağlanması, cahiliye Araplarının da yaptığı gibi kız çocukları öldürülmesi, sevgisiz evlilikler, ikinci eşler, dul annenin büyük oğula itaati, cariyelik gibi olumsuz uygulamalarla karşı karşıya geldiklerini biliyoruz. Bunlardan birçoğu başka toplumlarda da görülen durumlardır. Ancak özellikle yazarımızın da dediği gibi “ayakların bağlanması “ tamamen Çin kadınına özgü olan bir uygulamadır (s.11).

Eser, iki bölümde işlenmiştir birinci bölümde kutsal metinlerine göre Konfüçyanizmde kadın başlığı altında, Konfüçyanizm ve kutsal metinleri ve Konfüçyanizm kutsal metinlerinde kadın konusu işlenmiştir. İkinci bölümde ise Kutsal Metinlerine Göre Kadın başlığı altında, Taoizm ve kutsal metinleri ile Taoizm kutsal metinlerinde kadın konu edindiğini görmekteyiz. Kitapta yazarımız Çin'in iki milli dinlerinden biri olan Konfüçyanizm yani kutsal metinlerine göre Konfüçyanizm de kadın bölümüne oldukça geniş bir yer verdiğini, çok titiz ve dikkat çekici bilgilere yer verdiğini söyleyebilirim. Yaklaşık 2500 yıldır Çin'i etkileyen bu din, rahipleri, ayinleri ve teolojisi olmayan bir sistem olduğunu öğretilerinin ju diye bilinen bir bilgin sınıfının öğretilerine kadar girdiğini söylemektedir (s.27). Bu bölümün içerisindeki ayrı ayrı kronolojik sırayla, dört kitapta (Ssu Shu) kadın ve Beş Klasik (Wu Ching) ‘ de kadın konusunu ayrıntıları ile birlikte çok yoğun bilgiler verdiğini söyleyebilirim. İkinci Bölüme baktığımızda, Taoizm ve kutsal metinleri ve kadın ile ilgili bilgileri ayrıntılı olarak yer vermiş olsa da birinci bölüm kadar geniş yer vermediğini görmekteyiz. Yazar ikinci bölümde bize Taoist kutsal metinlerde daha dışıl unsurların öne çıkarıldığını, kadın sakinliği ile erkeği alt edebildiği gibi ifadeleri ile karşılaşmakta mümkün olduğunu söylemektedir. Konfüçyanizm kutsal metinlerinde kadının ikincil konumuna temel teşkil edecek ifadeler bulunmaktadır. “kadın gençliğinde babasını ve kendisinden büyük erkek kardeşini, evlendiğinde kocasını, kocası öldüğünde is oğlunu takip (itaat) eder” şeklindeki ifade bunun en açık göstergesidir. Bunun bir başka örneği “ bir kere evlendiğinde, hayatı boyunca (kocasına karşı görevleri hakkındaki hisleri) değişmeyecektir ve bu yüzden kocası öldüğünde de tekrar evlenmeyecektir” şeklindeki dul

kadının evlenme yasağı olduğunu bu örnekte göstermektedir(s.120-130). Genel hatlarıyla kadının yapması gereken işler ev içi ile sınırlandırılmış, ev dışı bütün işler erkeğin kontrolüne verilmiştir. Sabah gün ağarmadan uyanan kadının yapması gereken bütün işler ayrıntılı ile verilmektedir. Bazılarının bizdekine benzer olduğunu da görmekteyiz. Günümüzde bir taraftan uzun yıllar boyunca her türlü dini uygulamanın yasaklandığı komünist rejimin etkisi, diğer taraftan sosyo ekonomik gelişmeler, Çin de geleneksel aile yapısının bozulmasına sebep olmuştur, Sosyal hayatı sadece ev içi ile sınırlı olan kadın, bugün toplumun her kesiminde kendine yer bulabilmektedir. Bunun olumlu sonuçlarının yanında olumsuz sonuçları da yaşanmaktadır. Kadın bir taraftan üzerindeki baskıdan kurtulurken diğer taraftan toplumun temelini teşkil eden aile kurumundan da uzaklaştığını da söylenilebilir. Günümüz Çin'in de Konfüçyanist ve Taoist kadınları değerlerle şekillenmiş geleneksel aile yapısını, kendi isteğine göre dönüştürmeye başladığını görmekteyiz. Hatta günümüzde Taoist kadınlar için ise durum daha iyidir. Kitapta geçen özellikle bu duruma örnek olarak verebileceğimiz “sichuan eyaleti chengdu şehri yakınlarındaki Qingcheng dağlık bölgesindeki önemli üç tapınağın ikisi, kadın keşişler tarafında yönetilmekte olduğu söylenmektedir”(S.154). Ayrıca Quanzhen ekolünde ki kadınlar neredeyse erkekler ile eşit konumda olduklarını ve dini törenlere başkanlık dahi yaptıklarını görmekteyiz. Bizdeki duruma baktığımızda kadına tarihimiz boyunca değer verilmiştir ve bizde kadın ikinci sınıf olarak görülmemiştir. İslamiyet ile birlikte de bu durumun değişmediğini görmekteyiz. Tabi küçük farklılıklar olsa da Türk toplumunda kadın hep değer görmüş ve yüceltilmiştir. Örneğin valide sultanlar yönetimde bulunmuş söz sahibi olmuşlardır Aralarda istisna durumları olsa da Türk toplumunda kadınlar genel olarak hak ettiği değerleri görmüşlerdir.

Sonuç olarak dünya dinlerinin hepsinde olduğu gibi Çin dinlerinde de kadının statüsü geleneksel ata erkil bakış açısının yansımalarını göstermektedir. Kadınlara düşen kendilerini sunulmanın arka planını doğru bilmek, kendi varoluş gerçeklerinin ve gayelerinin gerektirdiği hak ve sorumlulukları ile kadınca, insanca yaşamak olduğunu kanaatimce dile getirilmiştir. Bu eseri büyük keyif alarak okuduğumu ve bu yolda atılan büyük bir başlangıç olduğunu söyleyebilirim. Hocamıza büyük gayretler vererek hazırladığı bu eser için teşekkür ediyorum.

Cambridge Savaş Tarihi

Geoffrey Parker (ed.)

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Kasım 2014, 546 sayfa, ISBN: 978-605-332-173-6

Gökhan ALAZ*

Geoffrey Parker'ın editörlüğüne yaptığı, 7 araştırmacının katkıda bulunduğu Cambridge Savaş Tarihi, "Giriş" ve "Sonsöz" bölümleri hariç, 4 bölümden ve 17 makaleden müteşekkil kapsamlı bir eserdir. Editörün yani G. Parker'ın önsözünde de belirttiği üzere Avrupa merkezci bir anlayışla yazılmıştır. Parker, bunun nedenlerini de 3 madde halinde vermektedir: Tüm büyük kültürlerin askeri tarihini tek bir eserde toplamanın olanaksızlığı; kitabın esas amacı ile doğru orantılı olarak aslan payını Batı'ya ayırırken Asya, Afrika, Yeni Dünya'nın askeri ve denizcilik geleneklerini destekler gibi görünmenin çelişkili bir durum yaratacak olması; geçen 200 yılda Batı savaş tarzının dünyaya hakim olması. Eser, Batı savaş tarzının ana hatlarını ve dünya hakimiyetini nasıl gerçekleştirdiğini belirli kavramlar ve

* Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi, gkhnalz@outlook.com

tespitlerle ortaya koymak ve dünyanın geri kalanına karşı üstünlüklerinin kaynaklarını belirlemek amacıyla derlenmiştir.

Eserin “Giriş” yazısını kaleme alan G. Parker, burada kitabın ana fikrini oluşturan Batı askeriyesinin üstünlüğünü 5 temel tespit üzerine kurmaktadır: teknolojik üstünlük ve disiplin, süreklilik, meydan okumalara olağandışı tepki verme ve değişme yeteneği, maliyetleri artan savaşlara maddi destek sağlama kapasitesi, saldırganlığa dayanan üstün askeri gelenek. Öncelikle Batı askeriyesi, Doğu’nun sayısal üstünlüğünü dengelemek için her zaman teknolojik üstünlüğe ve disipline ağırlık vermiştir. Barut elbette Asya’dan gelmiştir fakat bu tarz devrimsel teknolojileri sahiplenip geliştiren Batılılar olmuştur. G. Parker, Batı askeri geleneğinin sürekliliğine vurgu yaparak, Roma döneminde askeriye üzerine yazılan eserlerin çağlar boyunca büyük kumandanlara ve devlet adamlarına ilham kaynağı olduğunu belirtir. Yazar, Flavius Renatus Vegetius’un MS 390 dolaylarında yazdığı “De Rei Militarii” adlı eserinin Karolenj İmparatoru I. Lothar’dan George Washington’a kadar askeri karar alıcıları etkilediğini söyleyerek argümanını örneklendirir.(s.4) Parker, devam eder ve Batı askeriyesinin meydan okumalara karşı “eşsiz değişme yeteneği” ve “bu değişikliklere para sağlama gücü”ne vurgu yapar. Burada anlatılmak istenen, Erken modern dönemden başlayarak savaşın giderek artan maliyetine karşılık Batılıların uzun süreli kredi sağlama yeteneğidir. Bu, onlar için bir “gizli silah” olmuştur (s. 11). Son olarak, Parker’a göre Batı askeriyesinin üstünlüğünün esasını *saldırganlık yeteneği* oluşturmaktadır. Avrupa’ya yürüten Serhas, Hannibal, Attila, Araplar ve Türkler, düşmanlarını tamamen yok edememişlerdir. Fakat Avrupalılar, sayılan düşmanlarının devletlerini yok etmeyi başarmışlar ve nihayetinde saldırganlığa dayanan askeri geleneklerinin üstünlüğünü 20. yüzyılın ilk çeyreğinde dünyanın neredeyse yüzde 85’ini denetimleri altına alarak ispatlamışlardır.

Kitabın “Yanaşık Nizam Piyade Çağı” başlıklı birinci bölümünde bulunan “Piyadenin Kökeni (MÖ 600-350)”, “Falanjdan Lejyona (MÖ 350-250)” ve “Roma Tarzı Savaş (MÖ 250-MS 300)” makalelerini Victor David Hanson kaleme almıştır. Yazar, ele alması zor ve uzun bir dönemi yazmıştır fakat askeri sistemlerin sürekliliğini ve değişimlerin niteliğini, tüm bunların arkasındaki nedenleri argümanlarıyla destekleyerek değerlendirmiştir. İlk makalede, V. D. Hanson, Orta Doğu’da kurulan devletler ve onların askeri sistemlerinden çok kısa bahsettikten sonra özellikle Eski Yunan’a odaklanmış, burada ekonomik ve sosyal arka planıyla birlikte hoplit olarak adlandırılan ağır piyadenin ortaya çıkışını irdelemiştir. Hoplitlerin, disiplin anlayışı, savaşlara hazırlanış biçimleri; falanks düzeni; zırhları, silahları ve bunları kullanım biçimleri; toplumsal hayatta ki rolleri vs. kapsamlı bir şekilde işlenmiştir. Makalede, özellikle Pers-Yunan savaşlarının ele alınışı ve tek tip askere, hoplite dayanan Eski Yunan askeri sisteminin, çok farklı görevleri ve fonksiyonları olan askerlere sahip Pers ordularıyla mücadeleleri sonucunda uğradığı değişim dikkat çekmektedir.

“Falanjdan Lejyona (MÖ 350-250)” ve “Roma Tarzı Savaş (MÖ 250-MS 300)” başlıklı makalelerde Batı ve Doğu’nun (Yunan-Pers) çatışması sonucunda çeşitlenen ordular, neticede hoplite dayanan

falanks sisteminin taktiksel bir sorun haline gelmesi ve bunu aşacak olan Büyük İskender'in babası II. Filippos'un reformlarından, Roma askeri sistemi ve onun inhitatına kadar ki dönem ele alınır. Klasik falanks sistemi, artık, değişen savaş tarzıyla birlikte farklı coğrafyalarda mücadele etmek için çok hantal kalmakta, düşmanı takip edememekte ve kesin sonuç alamamaktadır. II. Filippos, bu sorunları aşmak amacıyla falanksı baştan başa yenilemiş, silahlarını farklılaştırmış ve geliştirmiş, yardımcı birlikler ve süvarilerle birlikte adeta ortaya profesyonel askerlerden oluşan bir "senfoni" çıkarmıştır. V. D. Hanson, babasının reformist mirası üzerine Makedon devletini devasa bir askeri imparatorluğa dönüştüren Büyük İskender'in seferleri neticesinde yine Batı ve Doğu'nun karşılaşması ile ortaya çıkan yeni taktiksel değişim ve reformlara değinir, kuvvetten ziyade hareketliliğe ve akışkanlığa dayanan Roma lejyonunun ortaya çıkışını ele alır. "Roma Tarzı Savaş (MÖ 250-MS 300)" başlıklı makalede ise yazar, Roma ordusunun deniz aşırı seferlere göre dizayn edilmiş, her coğrafyada savaşabilecek bir askeri sisteme ve personel yetiştirme geleneğine sahip olduğunun altını çizer. Roma ordusundaki manipulus, kohort; hastati, principes, triari gibi temel taktik birlik ve birimlere değinir ve bunların savaş sahasındaki görevlerinin panoraması sunulur. Makale, askeri reformlar; yüzyıllardır süregelen bir geleneğin yani askerlik için mülk sahibi olma şartının kaldırılarak askeri personel havuzunun arttırılması; büyüyen sınırlar ve genişleyen savaş bürokrasisi ve askeri sistemde başlayan yozlaşmalar neticesinde kaçınılmaz olan yıkımın gerçekleşmesi ile son bulur.

Kitabın "Kâgir Kaleler Çağı" başlıklı ikinci bölümünde Bernard S. Bachrach'ın kaleme aldığı "Roma'nın Surlarında (300-1300)", Christopher Allmand'ın kaleme aldığı "Yeni Silahlar, Yeni Taktikler (1300-1500)" ve kitabın editörünün Geoffrey Parker'ın yazdığı "Barut Devrimi (1300-1500)" başlıklarıyla toplam üç makale bulunmaktadır. B. S. Bachrach imzalı ilk makale, Geç Roma'nın genel stratejisi üzerine kuruludur: İstilalar ve iç savaşların sonucunda surlarla güçlendirilen ve yeniden imar edilen kent yönetimini, dini örgütlenme ve üretim-nüfuz merkezlerini elinde bulundurma (s.70). Batı Roma yıkılmaya yüz tuttuktan sonra ortaya çıkan devletler de bu stratejiyi benimsemişlerdir. Burada, Attila'nın "başarısız istilası", Şarlman ve Iustinianus dönemi Avrupa askeriyesinin genel hatları, Batı Roma yıkıldıktan sonra ortaya çıkan adem-i merkeziyetçi feodal yapı ve bunun sonucunda küçük devletlerin düşük sayıdaki orduları ele alınmıştır. C. Allmand, ise makalesinde, öncelikle 1300'lerden erken modern döneme kadar olan yay ve mızrağın yükselişini, bunların süvariler karşısındaki başarısına değinir. Daha sonra gelişmeye başlayan kale teknolojisine mukabil ağır topların ve kuşatmaların, savaş sahasında daha fazla yer alması ve bunun neticesinde artmaya sayıları artmaya başlayan orduları inceler. Geoffrey Parker ise savunuculuğunu yaptığı Askeri Devrim teorisinin ana bileşenlerinden ateşli silahların yükselişi; bunların kaleleri kolayca yıkabilecek kapasiteye ulaşması ve buna karşı geliştirilen yeni kale teknolojisini, yani "trace italienne" denilen tarzı inceler. Parker'ın bu makalesi, kitabın temel tezi olan Batı savaş tarzının üstünlüğünün, "yeniliklere olağandışı tepki verebilme yeteneği" ve "teknolojik üstünlük" üzerinden bir değerlendirmesidir diyebiliriz.

“Yelken ve Top Çağı” başlıklı üçüncü bölümde “Yelkenli Gemiler (1500-1650)” Geoffrey Parker tarafından, “Yeni Dünyanın Fethi (1500-1650)” Patricia Seed tarafından, “Hanedan Savaşları (1494-1660)” yine Geoffrey Parker tarafından, “Çatışma İçindeki Devletler (1661-1763)” ve “Silahlanan Uluslar (1763-1815)” ise John Lynn tarafından kaleme alınmış makalelerdir. İlk makalede G. Parker, burada da bayraktarlığını yaptığı Askeri Devrim teorisinin başat noktalarından biri olan borda ateşi yapabilen büyük savaş gemilerini ele alıyor. Topların gemilere yerleştirilmesi ve gemileri zarar vermeden ateşleme yapabilecek teknolojik değişimin sağlanması ve kadırgalardan büyük kalyonlara geçişi irdeler. Aynı şekilde topaların gemilere uyarlanması ile karşılıklı borda ateşi yapan gemilerin taktiksel manevralarından ve ilk deniz imparatorlukları olan İspanya ve Portekiz’in Yeni Dünya’nın fethinin başlangıç aşamalarını ele alır. Patricia Seed ise G. Parker’ın makalesinin devamı niteliğinde ki makalesinde, Yeni Dünya’nın ve buradaki İnka ve Aztek medeniyetlerinin fethini; bu medeniyetlerin ordularının teknolojik olarak ve savaş geleneği açısından Avrupalıların çok gerisinde olmaları, Avrupalıların bunlara karşı yerel güçlerle stratejik ittifaklar kurmaları, demir ve ateşli silah faktörü, hastalıklar üzerinden değerlendirir. “Hanedan Savaşları (1494-1660)” makalesinde G. Parker, Fulvio Testi’nin “askerlerin yüzyılı” dediği (s. 164), profesyonel orduların dönemini ele alır. Bu dönemde orduların asker miktarı had safhaya çıkmıştır. Devletler asker sağlayabilmek için özel bir müessese haline gelen askeri girişimcilere ihaleler vermektedir. Tüfek, profesyonel ordularca, talim yoluyla mükemmelleştirilen yaylım ateşi dediğimiz taktiksel formasyonla, muazzam bir ateş gücüne erişmiştir. Bölümün, kronolojik olarak birbirinin devamı olan son iki makalesini kaleme alan John Lynn, Avrupa tarihinin en karmaşık dönemlerinden birinin askeri gelişmelerini ve bu döneme damgasını vuran liderlerin bu sahaya getirdikleri yenilikleri inceler. IV. Louis’i ele alan John Lynn, Fransa’da daha büyük ordular kurmak amacıyla vergilendirme yoluyla büyük kaynaklar sağlanılmasına ve orduda soylu subayların istihdam edilmesine değinir. Bu dönemde özellikle karmaşık kale savunmasını aşmak amacıyla IV Louis’in istihkam mühendislerinden Sebastian Le Pestre Vauban’ın getirdiği, eskilerine kıyasla seri atışlı ve daha iyi manevra kabiliyeti olan yeni top teknolojisi üzerinde durur. Son olarak Fransız Devrimi ile birlikte askere alma sisteminin tamamen değişmesi ve yurttaş askerlik kavramı incelenir. Bunun Avrupa’da dengeleri tamamen sarstığını, ulusların bir bütün olarak savaşların içerisinde bulunmasının başlangıç noktası olduğuna işaret edilir. Napolyon’un Büyük Ordu’sunun (Grande Armee) İngiltere’nin öncülüğündeki ittifak tarafından yenilgiye uğratılması neticesinde İngiltere’nin dünya siyaset ve ticaret sahnesinde bir numaralı aktör olmuştur. Bu bölümün en dikkat çekici noktası, Fransız Devrimi ile birlikte ortaya çıkan yapıdır. Buna göre, ordular artık toplumların bir aynası olmaya başlamış, “vatandaş” yönetimde pay sahibi olduğunun bilinciyle birlikte devletin savaşını kendi savaşı olarak benimsemiştir.

Kitabın dördüncü ve son bölümü olan “Mekanize Savaş Çağı”nda bulunan tüm makaleler Williamson A. Murray tarafından yazılmıştır. Napolyon Savaşları sonucunda 1815’te ortaya çıkan yeni Avrupa Uyumu’ndan (European Concert), ABD’nin 11 Eylül saldırılarından sonra terörizme küresel bir savaş

başlattığı ve ardından gerçekleştirdiği Afganistan ve Irak işgallerine, 2004 yılına kadar uzanır. Özellikle Amerikan İç Savaşı ve Cihan Harplerinin oldukça ayrıntılı panoromaları sunulmaktadır. Yaklaşık 200 yıla varan çok geniş bir dönemi kapsayan makaleler dizisinde savaşın artık icra edildiği sahanın dışına taşmış olması ve toplumun tamamını etkilemesiyle birlikte ortaya çıkan durum önem arz etmektedir. Burada, Batı'nın bu 200 yıllık süreçte, bilimsel bilgiyi savaş sahasında başvurulan ilk araç olarak benimsemesi yoluyla teşkilatta, tefekküratta, teçhizatı yaptığı akıl almaz ilerleme ve bunun en nihayetinde dünyanın geri kalanına karşı açık bir zafer olduğunun altı çiziliyor. Eserin son sözünde Geoffrey Parker'ın yaptığı şu tespitler de günümüzü anlamlandırmak açısından da çok önemlidir:

“Batı tarzı yaşamın ve onu sürdüren ekonomik sistemin üstünlüklerinin geleceği sonuçta üç şeye bağlıdır: Uluslararası bunalımları yönetebilmek ve sonucu her zaman öngürlemeyen silahlı çatışmaları önlemek için sürdürülebilir yeterlilik; tehlikelere karşı savunmaya harcama yapmaya sürekli isteklilik; her devletin silahlı kuvvetleri üzerindeki siyasi denetiminin sürdürülmesi” (s. 473).

4 ana başlığa ayrılan kitapta yer alan makalelerin her birinin alt başlığı da kronolojik olarak düzenlenmiştir. Okuyucu, kitabı okurken herhangi bir noktaya dalabilir fakat kitabın ana fikrini ve temasını kaçırmaz. Harita bir savaşı anlamlandırmak için başvurulan en önemli kaynaklardan biridir. Bu hususta kitapta bir eksiklik vardır. Yalnız, Birinci ve İkinci Cihan Harpleri'nde ayrıntılı haritalar verilmiştir ancak haritaların verilmediği savaşlar için de gerçekten etkili özetler ve değerlendirmeler yazılmıştır. Eser, tarih boyunca neredeyse bilinen tüm toplumlarda var olan savaşın, Batı'da ki, kapsamlı bir anlatısı olmuştur. Başta da belirttiğimiz üzere 7 uzmanın katkıda bulunduğu kitap, savaşın her yönünü ele almaya çalışır: silah, disiplin, paralı ordu, daimi ordu, piyade, süvari, gerilla ve nükleer savaş, teknoloji, strateji savunma. Tüm bunlar, Marathon'daki Yunan zaferinden tutun da 30 Yıl Savaşlarına, oradan Prusya'nın birleşik bir Almanya'ya dönüşerek statükoyu sarsan dönüşümüne ve ABD'nin Körfez Savaşı'ndaki stratejik hava bombardımanına kadar bir bağlam içerisine yerleştirilir. Kitabın bizce temel problemi ise Batı odaklı olmanın sınırlarını iyi çizememiş olmasıdır. Misal, G. Parker, odak noktası olarak ele aldığı XVI. ve XVII. yüzyıllardaki gelişmeler neticesinde Batı hakimiyetinin temellerinin atıldığı görüşünü savunmaktadır. Osmanlı Devleti'nden oldukça az bahsedilmekte ve biraz da önemsizleştirilmektedir ancak bahsedilen dönemlerin Avrupa siyaseti ve askeriyesi için en önemli hususlardan biri de Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarındaki varlığıydı. Bugün, Gabor Agoston ve Rhoads Murphey gibi araştırmacıların ortaya koydukları çalışmalar, mezkur yüzyıllarda askeri alanlardaki bazı meselelerde standartları Osmanlı Devleti'nin belirlediği yönündedir.¹ Bir örnek daha verecek olursak “yaylım ateşi” konusunda da, bu taktiksel formasyonun

¹ Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, çev. Mehmet Tanju Akad, İstanbul, Homer Kitabevi, 2007.

Avrupa'dan önce Osmanlı Devleti'nde kullanıldığına dair çok önemli veriler bulunmaktadır.² Dolayısıyla mezkur dönemlerde Osmanlı'dan bağımsız bir askeri tarih yazılması pek doğru olmayacaktır, yani Batı'nın askeri hegemonyası iddiasında bulunurken, bunun temellerinin atıldığı bir dönemin en önemli askeri unsurlarından birinin de buna dâhil edilerek yeniden değerlendirilmesi gerekir. Son olarak Cambridge Savaş Tarihi, dünya askeri tarihinin Batı ayağının önemli bir derlemesi olarak okuyucuya çok faydalı katkılar ve bakış açıları sağlayabilecek bir eserdir.

² Günhan Börekçi, "A Contribution to the Military Revolution Debate: The Janissaries Use of Volley Fire During The Long Ottoman-Habsburg War of 1593-1606 and The Problem of Origins", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung.* 59, 2006.

SERAP GÜR KALAYCIOĞULLARI
**KLASİK DÖNEM YAZARLARINDA
ROMA KADINININ TASVİRİ**

Klasik Dönem Yazarlarında Roma Kadınının Tasviri

Serap Gür Kalaycıoğulları

Ankara, 2017, İmge Kitabevi Yayınları, 294 sayfa ISBN 978-975-533-878-1

Hüseyin ÜRETEN*

Tanıtımını yaptığım eser, Klasik Dönem yazarlarının gözünden Roma Krallık ve Cumhuriyet Dönemi kadını anlatıyor. Konu ile yakından ilgilenenlerin pek de iyi bildiği gibi dünya tarihinin en büyük devletlerinden biri olan Eski Roma Tarihi, İÖ 8. yüzyıldan İS 5. yüzyıla değin varlığını devam ettiren hatta Doğu Roma ile birlikte düşünüldüğünde 2000 yılı aşkın bir süre dünya üzerinde hakimiyet sürdüren bir imparatorluğun tarihidir. Dünya tarihinin ve medeniyetinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamış olan ve dünya tarihinin en uzun süre varlığını devam ettiren Roma Devleti'nin tarihi, bilindiği üzere üç ana periyoda ayrılır: 1- Krallık Dönemi (İÖ 8. yüzyıl – 6. yüzyıl sonu): Roma kentinin kuruluşundan son Etrüsk kralının sürülüp Cumhuriyet'in kurulmasına kadarki dönem. 2- Cumhuriyet Dönemi (İÖ 5. yüzyıl – 1. yüzyıl): Cumhuriyet Dönemi ve yıkılışı, Caesar'ın diktatörlüğü. 3- İmparatorluk Dönemi (İÖ 1. yüzyıl – İS 4/5. yüzyıl): Augustus ile başlayan İmparatorluk Dönemi'nden itibaren Geç Antik Dönemin başlangıcına kadar. Ancak yazar bu çalışmada Roma'nın geleneksel olarak kabul edilen kuruluş tarihi İÖ 753 yılından başlayarak Cumhuriyet'in son yıllarına kadar geçen süreç içerisindeki Roma'da yaşadığı anlatılan kadınlar üzerine yazılan Eskiçağa ait

* Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı – AYDIN (hureten@adu.edu.tr).

Hellence ve Latince metinleri sistematik biçimde bir araya getirerek incelemiş ve bu incelemeden ulaşılan genellemeler doğrultusunda Roma toplumunun kadın doğası üzerine algısını, bu algının tarihsel koşullara göre geçerliliğini ya da başkalaşımını, kronolojik bir yapı içerisinde bizlere vermiştir. Kısacası Roma İmparatorluk Dönemi'ne ilişkin bilgiler bulunmamaktadır.

Eser, bu amaç doğrultusunda Önsöz, Giriş, Sonuç ile Kısaltmalar ve Kaynakça bölümleri dışında iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler: Birincisi; Krallık Dönemi'nde Kadınlar. İkincisi; Cumhuriyet Dönemi'nde Kadınlar. Kitap ana iki bölümden oluşuyor fakat kendi içinde çok sayıda alt bölümlere ayrılmış bir durumdadır. Ben de kitap tanıtımını ve değerlendirmesini yaparken bölümlere ayrılarak incelemeye çalışacağım.

Kitabın tanıtımı ve değerlendirmesini ayrıntılı olarak aşağıda yapacağımdan burada fazla uzatmak istemiyorum ve biraz kitabın yazarı Serap GÜR KALAYCIOĞULLARI'ndan bahsetmek istiyorum. 1983 yılında İzmir'de doğan yazar, ilkokul, ortaokul ve lise eğitimini İzmir'de tamamlamış ve 2004 yılında, benim de mezunu olduğum, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'ndan mezun olmuştur. 2005 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaya başlayan GÜR KALAYCIOĞULLARI, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı, Latin Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda, 2007 yılında yüksek lisans, 2016 yılında da doktora eğitimini tamamlamış. Klasik Filolog olan yazar, doktora tezini bu kitapla yapmıştır. Klasik Latince ve Hellence bilen GÜR KALAYCIOĞULLARI'nın meslektaşı Ceyda ÜSTÜNEL KETENCİ ile birlikte klasik Latince'den yaptıkları Stoacıların Paradoksları (İmge Kitabevi Yayınları, 2012, 2016) adlı bir çeviri eseri daha bulunmaktadır.

Şimdi okuduğum kitabın tanıtımı ve değerlendirmesine geçecek olursak;

Şekil, Düzen ve Kuruluş:

Önsöz (s. 7), Giriş (s. 9 – 16), I. Krallık Dönemi'nde Kadınlar (s. 17 – 73), II- Cumhuriyet Dönemi'nde Kadınlar (s. 75 – 276), Sonuç (s. 277 – 283), Kısaltmalar ve Kaynakça (s. 285 – 293)'dan ibaret olan çalışma toplam 294 sayfadır.

Her şeyden önce Önsöz, Giriş, Sonuç ile Kısaltmalar ve Kaynakça hariç iki bölümden oluşan bu kitabın her ne kadar Roma İmparatorluk Dönemi kadınına ilişkin bilgiler bulunmasa da zamansal açıdan çok geniş kapsamlı bir çalışma ürünü olduğunu hatırlatmak isterim. Zira GÜR KALAYCIOĞULLARI'nın da belirtmiş olduğu gibi, bu çalışma 2016 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı Latin Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Ümit FAFO TELATAR'ın danışmanlığında doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Kitap, yukarıda da belirttiğim üzere, Önsöz (s. 7), Giriş (s. 9 – 16), Sonuç (s. 277 – 283) ile Kısaltmalar ve Kaynakça (s. 285 – 293) dışında iki bölümden oluşmaktadır. Söz konusu bölümler ve alt başlıkları şu şekildedir:

I-Krallık Dönemi'nde Kadınlar (s. 17 – 73): I.1. Roma'nın Kuruluş Sürecinde Kadın: Sabin Kızları (s. 18 – 33), I.2. Roma'nın Alba Longa'ya Karşı Savaşında Horatia (s. 34 – 41), I.3. Roma'da Etruria Kökenli Kralların Hâkimiyeti ve Kraliçe Tanaquil (s. 41 – 51), I.4. Taht Kavgaları: Zalim Kral Tarquinius Superbus'un Eşi Zalim Tullia (s. 51 – 60), I.5. Roma Krallığı'nın Sonu: İffetli ve Soylu Lucretia (s. 60 – 73).

II-Cumhuriyet Dönemi'nden Kadınlar (s. 75 – 276): II.1. Cumhuriyetin Kuruluşu ve Sınıf Mücadeleleri Sürecinde Kadınlar (s. 75 – 114), II.2. Kartaca Savaşları'nın Yaşandığı Süreçte Kadınlar (s. 115 – 124), II.3. Roma'nın Akdeniz'de Genişlemesi Sürecinde Kadınlar (s. 125 – 151), II.4. Roma'da İç (Sosyal) Karışıklıkların Yaşandığı Süreçte Kadınlar (s. 152 – 231), II.5. Cumhuriyet'in Son Bulması Sürecinde Kadınlar (s. 232 – 276).

İçerik ve Kapsam:

Klasik Dönem Yazarlarında Roma Kadınının Tasviri: Krallığın Kuruluşundan Cumhuriyetin Yıkılışına Giden Süreçte Roma'da Kadın adlı kitap, şekil, düzen ve kuruluştan da anlaşılacağı üzere çok sayıda antik ve modern literatürden yararlanılarak doktora sürecinde ortaya çıkan Eski Roma Tarihi alanında Türkiye'de yapılmış ve Türkçe olarak kaleme alınmış ilk kapsamlı çalışmadır.

Yazarın “Giriş” kısmındaki ifadesiyle; Roma Krallık Dönemi'nde (İÖ 753 – 509) yaşadığı anlatılan kadınlar hakkında bilinenler, Quintus Ennius ve Gellius'tan kalan bazı kıvrıntılar dışında, İÖ 1. yüzyıl ve sonrasında yaşayan Eskiçağ yazarlarının yapılarına dayanmaktadır. Bu nedenle söz konusu kadınların gerçekte yaşayıp yaşamadıkları hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmamakla birlikte onlar üzerine yapılan betimlemeler, Romalıların kadınlara bakış açısını yansıtmaları bakımından büyük önem taşımaktadır. Özellikle tarih yazarları Livius ile Halikarnassoslu Dionysios yapıtlarında Roma kentinin kuruluş evresinde kadının rolü ile ilgili ayrıntıları ön plana çıkarmışlardır. Livius ve Dionysios'un dışında, Cicero, Vergilius, Propertius ile Ovidius, Seneca, Italicus, Martialis, Iuvenalis, Quintilianus, Flaccus ve Florus, Plutarkhos, Cassius Dio, Sicilyalı Diodoros yapıtlarında Krallık Dönemi'nde yaşayan kadınlar hakkında bilgiler vermişlerdir. Özellikle Silius Italicus'un *Punica* adlı yapıtının sekizinci kitabında yer alan, Ölüler Ülkesi Hades'te ünlü kadınların ruhlarıyla karşılaşan Scipio ile kahin Sibyl arasındaki diyalog, Krallık Dönemi için çizilen kadın imgesini, iyinin ve kötünün yan yana betimlenmesi aracılığı ile adeta özetlemektedir.

Roma Cumhuriyet Dönemi'nde (İÖ 509 – 27) yaşadığı anlatılan kadınları ise, kendilerine yakın geçmişi anlatan ya da bizzat o dönemin şahidi olan yazarlardan okuyabildiğimiz için edindiğimiz bilgilerin daha güvenilir olduğunu söyleyebiliriz. Cicero, savunmaları, söylevleri, felsefi eserleri, özellikle de mektupları ile yaşadığı devrin siyasal, toplumsal, ekonomik ortamına ışık tutarken toplumdaki kadın algısı ve kadınların yaşayışı üzerine önemli bilgiler sunmuştur. Gaius Sallustius Crispus, *Catilina Tertibi*'ni anlattığı yapıtında, döneminin ahlaki yapısına değinmiş, tertipte rolü olan kadınların tutumlarına örnekler vermiştir. Titus Livius, yapıtının, yakın geçmişi ve kendi dönemini

kapsayan bölümlerinde, kadınların adlarının karıştığı davalardan, skandallardan bahsetmiş, dönemin koşullarına göre değişen toplumsal hayatı aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Hellen tarihçi Polybios, Cumhuriyetin yeni kadın imgesini yansıtan ve bizzat aile dostları arasında bulunan Aemilia hakkında yazmıştır. Latin ozan Gaius Valerius Catullus'un, döneminin ünlü kadınlarından Clodia'ya Lesbia takma adıyla seslendiği şiirleri günümüze ulaşmıştır. Epigram yazarı Martialis, Cumhuriyetin son yıllarında aktif olarak politikanın ve askeri işlerin içerisinde yer alan Fulvia'nın Perugia Savaşı'nın başlamasındaki rolünden bahsetmiştir. Gaius Suetonius Tranquillus, ünlü komutanların yaşamlarını anlattığı yapıtında, Cumhuriyetin son yıllarında yaşayan soylu kadınların, eşleri, sevgilileri, oğulları üzerindeki etkisine dair önemli bilgiler vermiştir. Doğrudan tanık oldukları olaylardan bahseden yazarlar dışında, Gaius Iulius Caesar, Latin biyografi yazarı Cornelius Nepos, ozan Quintus Horatius Flaccus, ozan Publius Ovidius Naso, tarihçi Diodorus Siculus, tarih yazarları Marcus Velleius Paterculus, Lucius Annaeus Seneca, hatip Marcus Fabius Quintilianus, Publius Cornelius Tacitus, doğa tarihi yazarı Gaius Plinius Caecilius Secundus, Hellen tarihçi Appianus, Tiberius'un imparatorluğu döneminde yazan Valerius Maximus, İS 2. yüzyılda yaşayan Cassius Dio ve Aulus Gellius da yapıtlarında Cumhuriyet Dönemi'nde yaşayan kadınların yaşamlarını aydınlatıcı bilgiler vermişlerdir. Bu bilgiler çoğunlukla soylu sınıfa mensup Romalı kadının konumunu ve özelliklerini yansıtır nitelikte olsa da bunlara dayanarak birtakım genellemelere ulaşmak mümkün olmaktadır. Ancak, okuyucuların şunu bilmesinde fayda vardır; bunların erkekler tarafından, onların bakış açısı ile ve kendi amaçları doğrultusunda yazıldığını unutmamak gerekir. Nitekim Eskiçağdan günümüze kalan yapıtlar arasında, ilgili döneme ait Latin biyografi yazarlarından Cornelius Nepos aracılığıyla günümüze ulaşan, Cornelia'nın oğluna yazmış olduğu bir mektup ve Sulpicia'nın *elegeiaları* dışında, bizzat kadınlar tarafından yazılmış olan herhangi bir belge bulunmamaktadır; dolayısıyla Romalı kadınlar hakkında bilgiye, ancak erkeklerle olan ilişkileri doğrultusunda ulaşabilmekteyiz.

GÜR KALAYCIOĞULLARI'nın ifadesiyle; bu çalışmadaki amaç; Roma'nın geleneksel olarak kabul edilen kuruluş tarihi İÖ 753 yılından başlayarak Cumhuriyetin son yıllarına kadar geçen süreç içerisinde Roma'da yaşadığı anlatılan kadınlar üzerine yazılan Eskiçağa ait Hellen ve Latince metinleri sistematik biçimde bir araya getirerek incelemek. Ve bu incelemede ulaşılan genellemeler doğrultusunda Roma toplumunun kadın doğası (*ingenium mulierum*) ve kadın ahlakı (*virtus muleirum*) üzerine algısını, bu algının tarihsel koşullara göre geçerliliğini ya da başkalaşımını, kronolojik bir yapı içerisinde izlemektir.

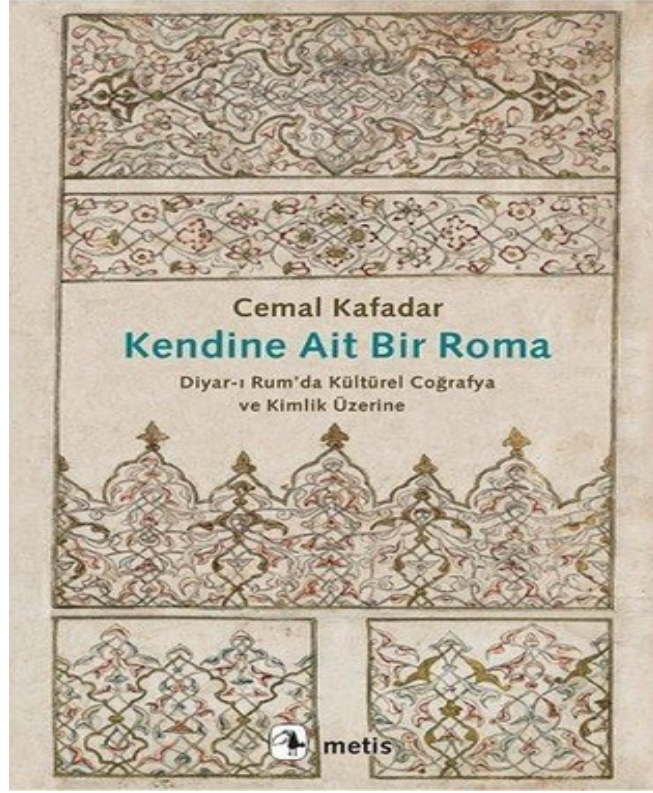
Bu amaç doğrultusunda yazar ele aldığı iki bölümde Roma toplumundaki kadın algısını, kadının niteliklerini ve kadınların erkekler tarafından oluşturulan ideal imgeye ne ölçüde uyduklarını ya da bunu ne ölçüde kendi istekleri doğrultusunda şekillendirdikleri izleyebilmiş ve genel anlamda şu sonuca ulaşmıştır.

Romalı erkeklerin zihnindeki ideal kadın imgesi Roma'nın kurulduğu ve krallar tarafından yönetildiği yıllara ait olup, bu imge Cumhuriyetin ortalarından itibaren bazen bir kadını takdir etmek (laudare), bazen eski ahlak anlayışını (mos antiquus) hatırlatmak (reminisci), bazen de örnek göstermek (exemplum dare) amacıyla, Klasik Dönem yazarları tarafından vurgulanmış, hatırlatılmış ve yinelenmiştir (Sonuç, s. 277 -283).

Kısaltmalar ve Kaynakça (s. 285 – 293) kısmında çalışmada yararlanılan Hellence ve Latince metinlere ilişkin kısaltmalara yer verilmiştir. Ayrıca bu Hellence ve Latince metinler “Antik Literatür” (s. 285 – 288) başlığı altında aksi belirtilmedikçe Loeb Classical Library (LOEB) basımları ile listelenmiştir. “Modern Literatür” (s. 288 – 293) başlığı altında ise bu kitabın ortaya çıkabilmesi için yararlanılan yerli ve yabancı kitap ve makaleler ile yüksek lisans ve doktora tezlerinin listesi yer almaktadır.

Meslektaşım Serap GÜR KALAYCIOĞULLARI'nın üzerine konuştuğumuz bu eseri ile ilgili değerlendirme yapacak olursak, Roma Krallık ve Cumhuriyet Dönemi Roma Kadını hakkında Türkçe kaleme alınmış önemli bir eser olduğunu söylememiz gerekmektedir. Keşke Roma İmparatorluk Dönemi Roma Kadını da sunulmuş olsaydı. Her ne kadar İmparatorluk Dönemi Roma Kadını hakkında bilgiler olmasa da eser, başta birçok antik literatür olmak üzere birçok farklı kaynaktan yararlanılmış olması, dipnotlarının zenginliği ve sahip olduğu akademik düzey ile de övgüye layık bir eserdir.

Klasik Dönem Yazarlarında Roma Kadınının Tasviri adlı bu eser, Eskiçağda (Eskidoğu ve Eskibati) özellikle kadın ile ilgili akademik çalışma yapanlar, üniversitelerdeki lisans ve lisansüstü programlarda kadın konulu dersler alan öğrenciler ve saha meraklıları tarafından okunup incelenmesi faydalıdır.

Kendine Ait Bir Roma, Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine

Cemal Kafadar

İstanbul, Metis Yayınları, 2017, 139 Sayfa, ISBN- 13: 978-605-316-088-5

Ali MIYNAT*

Arap kaynaklarında 'Rûm' ismi daha ziyade Bizanslıları ve Bizans İmparatorluğu'nu ifade etmek için kullanırken, Roma ve Bizans ayrımı o dönemde söz konusu olmadığı için Romalıları mı yoksa Bizanslıları mı kastettiği ancak metnin muhtevasından anlaşılabilir. 11. yüzyıldan itibaren Batı'ya ilerleyen Türkler ve başkaları yeni yerleştikleri coğrafyada kullanılan isimleri kullanmaya devam ettirmişler ya da bozarak kendilerine mâl etmişlerdir. Yeni gelenler yani Türkler kendilerini 'diyâr-ı Rûm' veya 'bilâd-ı Rûm'un hâkimi olarak görmüşler; bu coğrafyada yaşayanlar da kendilerini 'Rûmî' olarak nitelemekten çekinmemişlerdir. Ancak mezkûr terimlerin coğrafi sınırlarını belirlemek, kültürel olarak ne anlam ifade ettiğini anlamak tarihçilerin karşılaştığı en çetin sorunlardan biri olmuştur.

Bu yazıda hacim olarak küçük, ancak nitelik olarak mevzubahis konuyla ilgili fevkalade doyurucu ve ufuk açıcı değerlendirmeler sunan; yeni tartışmalar için anahtar olacak bir çalışmanın inceleme ve eleştirisini yapmaya çalışacağız. Çalışmamıza konu olan bu kitap, *Between Two Worlds: The Construction of the Ottoman State* (University of California Press, Berkeley-Los Angeles-Oxford, 1995) ve *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken* (Metis yayınları, İstanbul 2009) adlı çalışmalarıyla tanıdığımız, Harvard Üniversitesi Ortadoğu Tarihi Bölümü'nde öğretim üyesi olan Prof. Dr. Cemal

* Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, alimiynat@hotmail.com

Kafadar tarafından kaleme alınan: "Kendine Ait Bir Roma, Diyar-ı Rum'da Kültürel Coğrafya ve Kimlik Üzerine" adlı eserdir.

Söz konusu kitap iki esas kısımdan müteşekkildir: Giriş (ss. 9-58) ve 'Kendine Ait Bir Roma' başlığı ile bir ana bölüm (ss. 59-139). Ana metin ilk olarak "A Rome of One's Own: Reflections on Cultural Geography and Identity in the Lands of Rum" başlığıyla Harvard Üniversitesi tarafından yayınlanan ve İslâm sanatı ve mimarisi üzerine en prestijli dergilerden olan *Muqarnas*'ta 2007 yılında yayınlanmıştır.¹ Yazar bu metne geniş bir 'giriş' kısmı eklemiş ve bu bölümde özellikle 'millet', 'vatan', 'il', yurt, 'ulus' ve 'kavim' kavramları üzerinde durmuş, bunların zaman içerisinde nasıl farklı formlar aldığını ve değişik kavrayışlara maruz kaldığını örneklerle açıklamıştır.

'Vardı-yoktu', 'iyiydi-kötüydü' kesin yargılarıyla vatan ve millet gibi kavramların açıklanamayacağını (s. 17-18) vurgulayan yazar, son birkaç yüzyılda insan topluluklarının dil, din, yer (toprak, vatan) gibi belli başlı kimlik şekillendirici unsurlar açısından çok ciddi dönüşümler yaşadığı göz önünde bulundurulursa 'binlerce yıldır biz ...' türü tek-düze ve hamasî tarihî anlatıların pek de sağlam zemine oturmayacağını hususiyetle belirtmiştir. (s. 18)

Tarih içerisinde –ve çoğu zaman aynı devirde- vatan kelimesi farklı ölçeklerde ve esnekliklerde kullanıldığından dolayı, 'eskiden vatan deyince şu anlaşılırdı' tarzı yekpare genellemelerden kaçınılması gerektiği 'giriş' bölümünün diğer bir tartışma konusunu oluşturmaktadır. Yazar, bu iddiasını desteklemek ve mezkur kavramdaki semantik kayganlığı göstermek için, 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında 'vatan' kavramının Namık Kemal, Şinasi ve Ahmet Cevdet Paşa gibi şair, edip, müverrih ve mütefekkirler tarafından farklı kullanımlarına yer vermiştir. Şinasi şiirinde "milletim nevi beşerdir [insanlar], vatanım ru-yi zemin [yeryüzü]", Ahmet Cevdet Paşa, 'Kozan Seferinin Mebâdisi' bahsinde "... ammâ bizde 'vatan' denilirse askerinin köylerindeki meydanlar hâtırlarına gelir..." şeklinde indirgemeci bir tanım geliştirmiştir. Bunun üzerine Namık Kemal "Vatanı tayin eden madde birkaç bin mazlumun kanı veya birkaç rical-i devletin [devlet adamları] kalemiyle çizilmiş bir hatt-ı mevhumdan [hayali çizgi] ibaret değil midir?" sorusunu yönelte gereksinimi hissetmiştir. (s. 23-25) Yazarın verdiği bu örneklere ek olarak vatanın sınırlarını o meşhur şiirinde "Vatan ne Türkiye'dir Türklere, ne Türkistan; Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir Turan" diyerek Türklerin Orta Asya'daki en eski yurtlarını içine alan topraklara kadar genişleten Ziya Gökalp'i de burada anmak yerinde olacaktır.

'Vatan' kavramının kavrayışındaki bu esneklik, daha eski dönemlerde kabaca Türklerin devletini ya da yurtlarını ifade eden 'il' ifadesinde de bulmak mümkündür. Kitapta bu durum, Ahmed-i Dâ'i'nin Çengnâme'sinde, Kaşgarlı Mahmud'un Divân-ı Lugâti-t-Türk'ünde ve Hind padişahı Ekber için yazılan Ekbernâme'de söz konusu kavramın kullanım şekilleriyle açıklanmıştır. (ss.30-31)

'Giriş' bölümünde en çarpıcı bahislerden biri hiç kuşkusuz 'kimlik' üzerine yapılan değerlendirmedir. Yazar, kimliğe dair soruları (Biz kimiz?, Onlar kim?) büyük anlatılar üzerinden cevaplamaya çalışmak yerine, daha basit bir dille ve örneklerle açıklama yolunu seçmiştir. Kimliklerin ve kimliğe işaret eden unsurların esnekliğini göstermek için 'yoğurt' örneğini seçip, bir zamanlar yoğurdun, köylü, taşralı, kaba saba, rüstik çağrışımlar uyandırırken, bilhassa son yirmi-beş yıl içerisinde bu ürünün Batı dünyasında üretilir ve tüketilir olmasıyla sağlıklı beslenme, fitness ve kentli yaşamın vazgeçilmezi gibi yeni anlamlar kazanmış olduğu realitesine vurgu yapmıştır. (ss. 35-36)

Yazarın yine bu bölümde dillendirdiği bir terimi ikinci bir terimle açıklamaya dayalı bir alışkanlığın doğurduğu karışıklıklar, hiç kuşkusuz özellikle tarihçiler için çetrefilli bir durum olagelmıştır. Diyar-ı Rum'un coğrafi tanımını yaparken çağdaş tarihçilerin önemli bir kısmı, onu Anadolu ile örtüşürmektedir. Peki bu tanımlama doğru mudur ve her devirde onun sınırları aynı mıdır? Ortaçağ

¹ Cemal Kafadar, "A Rome of One's Own: Reflections on Cultural Geography and Identity in the Lands of Rum", *Muqarnas*, (2017), cilt 24, ss. 7-25.

Arab coğrafyacısı Ebu'l-Fida (1273-1331)'nın Takvîmu'l Buldan adlı coğrafya eserinde 'bilad al-Rûm', bugün ki Anadolu'ya oldukça yakın bir şekilde tarif edilirken, (s. 46) bu kavramın 15. yüzyılın başlarından itibaren daha geniş bir anlam kazandığı aşikardır. Osmanlı döneminde 'şüerâ-yı Rûm' veya 'ulemâ-yı Rûm' kavramları bazen Balkanlarda doğmuş, büyümüş ve hatta Anadolu'ya ayak basmamış şair ve âlimler için kullanılmıştır. (s. 42) Böylelikle Fırat'tan Tuna'ya Anadolu ve Balkanları kapsayan bir coğrafya karşımıza çıkmaktadır.²

Bu noktadan hareketle yazar, kitabın ana metninde, Diyar-ı Rûm'un neresi olduğu, bugün ki Anadolu'yu mu ifade ettiği, kimlere Rûmî denildiği tartışmalarını vites yükselterek devam ettirmiştir. Günümüz tarihçileri tarafından sıklıkla kullanılan 'Selçuklu Anadolu'su' ifadesi Malazgirt Savaşı'ndan (1071) 1300'lerin başında Osmanlıların tarih sahnesinde aktif rol almaya başladığı dönem için kullanılmaktadır. Yazar kullanımı adet haline getirilen bu ifadenin tarihî sahilliğe aykırı olduğunu haklı olarak savunur. Şöyle ki bugün Anadolu olarak tanıdığımız bölgede 13. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar birçok Türkmen beyliği kurulmuş olup, özellikle Danişmendoğulları 1177 yılına kadar Selçuklularla bölgenin hâkimi olma iddiasıyla mücadele etmişlerdir. (ss. 63-66) Eserin müellifi 'Selçuklu Anadolu'su' ya da 'Türkler' ifadelerine alternatif olarak 'Türk-Müslüman Anadolu'su' ya da pek zarif görülmesi de 'Türkçe konuşan Müslümanlar' ifadelerini teklif etmektedir. (s. 70)

Bununla Birlikte yazar farklı araştırmacıların 'Rûm' ve 'Rûmî' kavramlarına odaklandığını belirtep, kültürel olduğu kadar fiziksel mekânı tanımlamak için kullanılan 'Rûm' ve 'diyar-ı Rûm' ifadesinin kavrayış açısından yaşadığı değişim ve dönüşümlerin tarihî serüvenini Arapça ve Farsça kaynaklar kullanarak detaylı bir şekilde tartışmıştır. (s. 73 vd.) Yine eserde verilen çok sayıda tarihî haritalar mevzubahis coğrafyanın yüzyıllar içinde nasıl tanımlandığını göstermesi için önemlidir.³

Ele aldığımız kitap, tek düze genellemelerden kaçınıp, resmin geneline bakarak, sorgulayıcı tavrıyla konu üzerinde yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalar üzerine çok şey koymaktadır. Bu çerçevede, günümüz tarihçilerinin yazılarını kaleme alırken coğrafi veya kültürel bölgeleri, ve kişileri ele alırken daha 'sahih' ve tarihî realiteye uyan kullanımlara yönelmesi gerektiğine dair yorumlar oldukça değerli ve ufuk açıcudur. Ancak yazarında eserinde belirttiği üzere bu konu yeni kaynak okumalarına ve çok daha analitik yorumlarla tartışılmaya muhtaçtır. Her devir için -belki yüzyıllar kendi içerisinde- 'Rûm' kavramının coğrafi sınırları, siyasî ve kültürel olarak ne ifade ettiği müstakil olarak çalışılmalıdır. Kabaca bir tasnif yaparsak, uzun-süreli Arap-Bizans mücadelesini ele alan ilk Arab-İslâm kaynaklarında, Türkler Anadolu'ya geldikten sonra, Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında, İstanbul'un fethinden sonra, 19. ve 20. yüzyıllarda bu ifadenin kapsamı ne tür farklılıklar göstermekteydi?

Eserde zengin bir literatür bulunmasına karşın, sikkeler ve yapı kitabeleri üzerinde geçen 'diyar-ı Rûm' ya da 'bilâd-ı Rûm' ifadelerine yer verilmemiştir. Örneğin Danişmendli Melik Muhammed (528-537 / 1134-1143) Yunanca bastırıldığı sikkesinde kendisini *ó μέγας μελήκις πάσης ρωμανίας* (*Bütün Romania [Rum] 'nın büyük meliki*) olarak görür;⁴ yine bir diğer Danişmendli meliki İmâdeddin Zünnûn (ö. 1175) yaklaşık 35 yıl kadar sonra bu sefer Arapça olarak 'bilâd-ı Rûm' üzerindeki hâkimiyet iddiasını şu ifadeyle gösterir:... *ملك بلاد الروم* (Bilâd-ı Rûm'un meliki).⁵ Mardin Artuklu

² Şunu da belirtmek gerekir ki, verilen örneklere tezat bir durum olarak, Osmanlıların ilk döneminde, Amasya, Sivas ve Tokat'ı içine alan idarî bölge 'Eyâlet-i Rûm' olarak adlandırılmaktadır. (Casim Avcı, "Rum", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), cilt: 35, s. 222 (ss. 222-225) Böylelikle 'Rûm' ifadesi çok daha dar bir alana hapsedilmiştir.

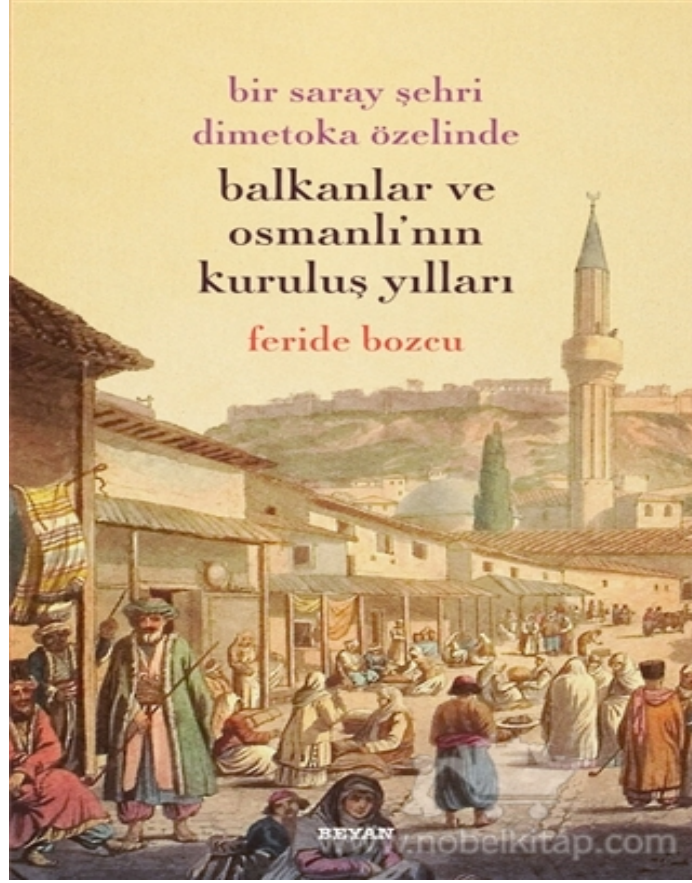
³ Haritalar için bkz. el-İstahri (ss. 44-45), Atlas Maior – Natoliae quaeolim Asia Minor (s. 52), el-İdrisi (ss. 56-57), Ptolemy (s. 71), Caramanie – Anadolie – Roum (s. 77), Memâlik-i Anadolu, Memâlik-i Rumeli (s. 101), Tômar-ı Hümâyûn (s. 113), Atlas Catalan (ss. 114-115), Frà Mauro (ss. 116-117), Ortelius (ss. 118-119), Piri Reis (s. 120), Evangelinos Misailidis (s. 132).

⁴ Estelle J. Whelan, "A Contribution to Danishmendid History: The Figured Copper Coins" *American Numismatic Society Magazine* (ANSM) 25, 1980, s. 139; Gilles Hennequin, *Catalogue des monnaies musulmanes de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1985, no. 1940, pl. XLVIII.

⁵ Whelan 1980: s. 155, Type C, pl. 17, 10.

meliki Nâsıreddin Mahmûd (597-619 / 1200-1222) ise Diyarbakır surlarında bulunan Yedi Kardeş burcundaki kitabesinde kendisini Diyâr-ı Rûm'un sultanı olarak görür: *سلطان ديار بكر و الروم و الأرمن ملك الأمرا* (melik el-Umerâ Diyâr-ı Bekr, Rûm ve Ermen'in Sultanı).⁶ Sayısını artırabileceğimiz bu örnekler, konuya farklı bir perspektiften bakma imkânı tanıyacaktır. Dahası bu yazıtlardaki 'diyâr-ı Rûm' ve 'bilâd-ı Rûm' ifadelerinin nereleri kastettiği sorusunun cevabı müstakil bir çalışmanın konusu olmakla birlikte, bu yönde yapılacak bir çalışma incelediğimiz kitabın eksik bıraktığı kısımları bir nebze de olsa dolduracaktır.

⁶ Max Van Berchem,– Josef Strzygowski, *Amida*, Hiedelberg 1910, s. 92, no. 30; *Répertoire chronologique d'épigraphie arabe*, X (1939), s. 30-31, no: 3643.

Bir Saray Şehri Dimetoka Özelinde Balkanlar ve Osmanlı'nın Kuruluş Yılları

Feride Bozcu

İstanbul, Beyan Yayınları, Ocak 2018, 188 Sayfa, ISBN: 978-975-473-791-2

Oğuzhan GÜR SOY*

Osmanlı Devleti Anadolu'dan önce Balkanlar'ı yurt edinmiş bir devlettir. Günümüzde Yunanistan topraklarında bulunan- devletin Balkanlara yerleşme politikasının izini süreceğimiz- Dimetoka şehri Osmanlıların eline geçtikten sonra Bizans dönemindeki önemini korumuştur.

Dimetoka bir saray şehri olmuş ve Osmanlı Devleti'ne bir süre başkentlik yapmıştır. Yıldırım Beyazıt tarafından başlatılan ve oğlu Çelebi Mehmed tarafından tamamlanan Ulu Camii Rumeli'nin en büyük üç camisinden biri olarak kabul edilir. Dimetoka'ya 40 km uzaklıkta bulunan çok önemli bir Bektaşî merkezi olan "Seyyid Ali Sultan Tekkesi" de önemini arttırmaktadır. Osmanlı Devleti'ni "Selçuklu Devleti Tipi" devlet modelinin bir devamı olarak kabul etmek mümkündür. Ancak Dimetoka şehri

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü

üzerinden yapılan okumalar göstermiştir ki Osmanlı Devleti, Balkanlar'da farklı bir sistem geliştirmiştir. Hristiyan feodal beylerin tımar sistemine dahil edilmesinden, tımarların kendi bölgelerinde verdikleri hizmete, genellikle Hristiyan kadınlar ile evlenerek topraklarını çocuklarına miras olarak bırakabilmelerine kadar tamamen Balkan coğrafyasına ve kuruluş dönemi olarak değerlendirilen 14.ve 15. yüzyıllara has bir model ortaya konulmuştur.

“Bir Saray Şehri Dimetoka Özelinde Balkanlar ve Osmanlı'nın Kuruluş Yılları”, bir uç beyliğinden 624 yıl sürecek bir hanedanlığa dönüşen Osmanlı Devleti'nin kuruluş dinamiklerinin Hristiyan bir coğrafyada nasıl kabul gördüğü ve devletin güçlü olmasının altında yatan nedenler konusunda, Balkan coğrafyası üzerine yapılan çalışmalara önemli bir katkı sağlayabilmesi mümkündür.

Eserimizi tanıtmadan önce yazar hakkında bilgi vermek daha yararlı olacaktır. Feride Bozcu 1974 yılında İstanbul'da doğdu. Erenköy Kız Lisesi'nde öğrenimini tamamladı. İstanbul Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi kürsüsünden mezun oldu. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Yüksek Lisans Programına kabul edildi. Heath W. Lowry danışmanlığında “14. Ve 15. Yüzyıl Erken Dönem Osmanlı Tarihinde bir Saray Şehri Dimetoka” başlıklı yüksek lisans tezini hazırladı. “SOFOS Tarih Gezi Kültür ”ün kurucusudur. Tarih ve sanat tarihi alanındaki çalışmalarını sürdürmektedir.

Tanıtımını yapmış olduğumuz bu kitap ilk olarak “İçindekiler” kısmıyla eserimizin kaç bölümden oluştuğunu ve bölümler içerisindeki konu başlıklarını bize aktarmıştır. Eserimiz “İçindekiler” bölümünden sonra “Önsöz” ile başlayıp “Giriş” bölümüyle devam etmiş ve beş bölüme ayrılmıştır. Bölümlerin bitimiyle sonuç kısmıyla devam edilmiş olup, sırasıyla “Kaynakça”, “Tablolar Listesi” ve “Şekiller Listesi” yle son bulmuştur.

Hepimizin övündüğü tarihimizde kurulmuş en büyük Türk Devleti olan bir uç beyliğinden başlayarak 624 yıl sürecek bir hanedanlığa dönüşen Osmanlı Devleti'nin kuruluş serüvenini, daha çok Anadolu'da olmak üzere hüküm sürdüğü toprakları, Osmanlı Devleti'nin aslında Hristiyan topraklarında da çeşitli sistemler kurarak Batı coğrafyasında nasıl kabul gördüğü ve nasıl güçlü bir devlet olduğunu anlatan bu eserin okunması Osmanlı'yı merak eden tüm okur ve yazarlar özellikle Türkler için faydalı olacaktır.

Tanıtımını yaptığımız kitabın “Giriş” bölümü diğer bölümlerde de olduğu gibi kendi içerisinde konu başlıklarına ayrılmıştır. Yazarın kaleme aldığı bölümleri konu başlıkları halinde sıralaması okuyucunun aktarılanları anlayabilmesini daha kolay hale getirmektedir. Yazar bu bölümde Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair ileri sürülen tezleri sunarak bunların günümüzdeki veriler ışığında yeniden değerlendirilmesini savunmuş ve Balkan coğrafyasında yapılan araştırmaların artması ile Osmanlı Devletinin 14. Ve 15. Yüzyıldaki durumunu aydınlatmaya dönük çabaların arttığı günümüzde erken tarihsel kaynaklardan bugüne ortaya atılmış tezleri gözden geçirerek yazılmış olan kaynakları yorumlarıyla beraber incelemiştir.

Kitabımızın birinci bölümünde ise Osmanlı'nın fethinden önce Bizans döneminde Dimetoka şehrine yapılan Latin işgalleri sonucu Balkanlar'da Bizans'ın durumu anlatılmaya çalışılmakta ve bunun yanı sıra Haçlı seferleriyle Bizans Devleti'nin Balkanlar'da elinde kalan toprakları Makedonya ve Bizans'tan ibaret olması ve bu toprakların büyük oranda kendi mülklerinde egemenlik süren ve Konstantinopolis'teki merkezi idare karşısında neredeyse bağımsız hareket eden aristokrasinin elinde olması durumu da dile getirilmektedir.

Yazar, eserimizin ikinci bölümünde ise Osmanlı'nın Balkanlara gelişinin Orhan Bey zamanında olduğunu, Türklerin Balkanlar'da çeşitli fetihler yaptığı sadece fetihlerle de kalmayıp Anadolu'dan göçen Türkleri, topraksız köylüleri, göçebeleri ve Boğazların öte yakasından kendilerine yeni bir hayat kurmayı isteyen her türden yurtsuz insanı da etrafında toplayarak bütün Balkan yarımadasını içine alacak olan paşa sancağının nasıl kurulduğunu anlatmaktadır.

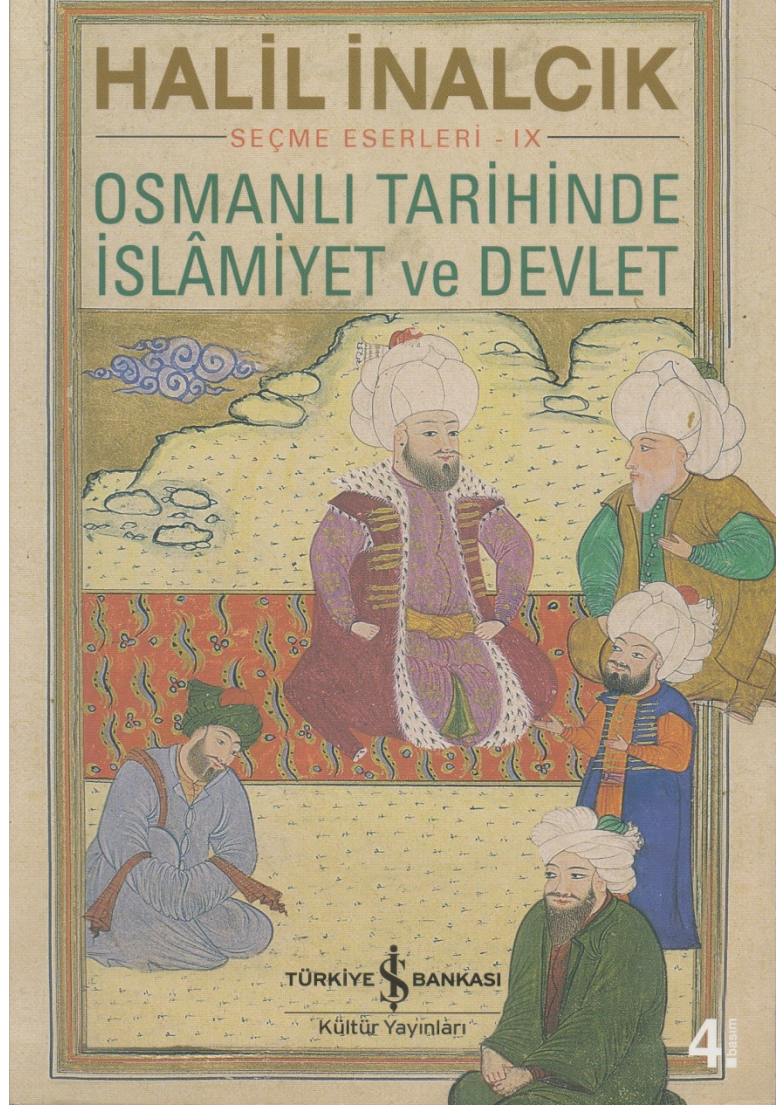
Kitabımızın üçüncü bölümünde fethedilmiş olan Dimetoka şehrinde kurulmuş Bektaşî dergâhından, Kalenderlik gibi tarikatlardan ve Dimetoka şehrinin alınmasında yararı dokunduğu düşünülen Dimetoka'ya yakın Ruşaniler köyüne yerleşip tekke açan ve ilk Osmanlı idarecilerinin lütfuna mazhar olan Seyyid Ali Sultan'dan bahsedilmektedir.

Eserimizin dördüncü bölümünde artık Osmanlı toprağı olan Dimetoka şehrinin fiziki, coğrafi, sosyal, kültürel, demografik ve topoğrafik yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Osmanlı döneminde Dimetoka'da tımar sistemi, ekonomik hayat ve Dimetoka'nın iskânı ve imarı hakkında görseller yardımıyla da okuyucu bilgilendirilmeye çalışılmıştır. Kitabımızın ana konusu ve Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli rol sahibi olan Dimetoka şehrinin özellikleri ayrıntılı bir şekilde bu bölümde anlatılarak okuyucu aydınlatılmıştır.

Kitabımızın beşinci ve son bölümünde ise Dimetoka şehrinin, Osmanlıların Rumeli'de Yıldırım Beyazıd tarafından inşa ettirilmeye başlanan, oğlu Çelebi Mehmed tarafından tamamlanan Balkanlar'ın en büyük Ulu Camisi'nden birine ev sahipliğı yaptığını anlatılmaktadır. Yazar, burada Yıldırım Beyazıd döneminin özelliklerinden yola çıkarak tercih edilen mimari üslup, caminin inşa edilmesi için Dimetoka'nın neden tercih edildiğıyle ilgili kişisel yorumlarını okuyucuya aktarmaktadır. Kitabımızın diğer bölümlerinde de olduğu gibi okuyucusuna bilgi verirken görsellerden yararlanmış olması o dönemin şartlarının tam olarak hissettirmesi ve okuyucunun konuya daha hakim olabilmesi yönünden önemli olduğunu düşünmekteyim. Eserimizin "Sonuç" bölümünde ise beş bölümden oluşan kitabımızda anlatılanlar yazarın kişisel yorumlarıyla özetlenmiştir.

Şahsi fikrim birçok tarih kitabı okuruz. Beğeniriz, beğenmeyiz ancak tanıtılmış olduğumuz "Bir Saray Şehri Dimetoka Özelinde Balkanlar ve Osmanlı'nın Kuruluşu" adlı bu kitapta anlatılan konu biz okuyucuların Osmanlı'nın kuruluşu hakkındaki merakımızı gidereceğini düşünüyorum. Eserde günümüze kadar gelmiş kaynakların, tezlerin görsellerle beraber yazarın kişisel yorumlarıyla okuyucuya aktarılması eserimizi diğer tarih kitaplarından ayıran önemli bir özelliğı sahip

kıldığını düşünüyorum. Feride Bozcu' nun Osmanlı'nın kuruluşuyla ilgili bu eserini tarihe ilgisi olan olmayan herkese tavsiye ediyor ve keyifli okumalar diliyorum.

Osmanlı Tarihinde İslâmiyet ve Devlet

Halil İnalıcık,

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, 2018, 247 sayfa, ISBN:978-605-332-786-8.

Ahmet Cengiz KARAGÖZ*

Kitap, yazarın; Türklerin İslâmiyet'e girişinden itibaren, ağırlıklı Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş aşamasını kapsayan tarih dilimine dair bir kısım araştırma ve makalelerini Türk devletlerinde sekülerleşme sürecine ışık tutacak şekilde derli toplu halde sunmakta, önsöz, giriş, altı bölüm, notlar, kaynakça ve dizinden oluşmaktadır.

* Avukat, Em. Sb., acengizkaragoz@gmail.com

Araştırma ve makaleler; ilave metinlerle irtibatları sağlanarak, genelden özele bir konu ve fikirler zinciri halinde ve fakat tekrar, takdim ve tehirlerle kitaplaştırılmıştır. Altı bölümün başlıkları sırasıyla; Osmanlı Uç Toplumunda İslam, *Padişahlık Dönemi:Şeriat ve Kanun*, Onyedinci Yüzyılda Dinî Hareketler, *Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi (1839-1918)*, *Batılılaşma*, İslâm-Hıristiyanlık Tartışmaları(1354-1662), *Overview'dır*. İslâm-Hıristiyanlık tartışmaları bölümü ilk kez bu kitapta yayınlanmıştır. Bölümlerin adları ve sırasından da kolayca tespit edileceği üzere yazar; Türkiye Cumhuriyeti'ne yansımaları da dahil olmak üzere, beylikten itibaren Osmanlı Devleti'nin İslamiyet'le ve alakadar müspet-menfi toplumsal baskı gruplarıyla ilişkilerini ihtisası gereği bir hukukçu olarak değil, sosyal tarihçi kimlikle incelenmiş, döneme ait çok sayıda müessese ve kavramı kolayca anlaşılacak şekilde takdim etmiştir.

Önsözde yazar kitabını tanıtmıştır. Osmanlı Devleti'nde dinin tarihi ile ilgili önemli eserlerin yazarlarını, yayın tarihlerini, buldukları yerleri, türlerini de belirten kılavuz niteliğinde toplu bir bibliyografya noksanına işaret eden yazar, kitabını tamamlayan eserlerin isimlerini verdikten sonra notlar ve kaynakça bölümünde okuyuculara; dip notla desteklenen, bölümlere göre tasnif edilmiş geniş bir eser listesi sunmuştur. Yazarın kendi ifadesi ile amacı; Osmanlı Devleti'nde dini hareketlerin genel tarih ve siyaset bakımından etkileri üzerinde durmaktır.

Girişte yazar “Din ve Devlet” başlıklı adı altındaki kısımda “Şeriat, Kanun, Devlet” makalesine yer vermiştir. Makalede; Müslüman Türk devletlerinin kuruluşuna rastlayan dönemde, kaynağı insan olan örfün (törenin) önem kazanması, sultani kanunlarla hukukileştirilmeleri ve Kur'an ve sünnete dayanan dinin sıkı yorumuna tabi İslam Hukuk tarihinde yeni bir devrin açılması konusunu işlemektedir. Daha geniş bilgi için yazarın Türkiye Günlüğü Dergisinin 58. sayısında yayımlanan “Türk Devletlerinde Sivil Kanun Geleneği” isimli makalesinin okunması tavsiye edilir. “Orta-Asya Karahanlı Devlet Geleneği; Kutadgu Bilig'de(1069) Devlet ve Din” kısmında ise Kutadgu Bilig özelinde töreye bağlı devlet anlayışı ve bu anlayışın tarihi kökleri üzerinde durmaktadır.

Osmanlı Uç Toplumunda İslam bölümü iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda “Osman Gazi, Uc Toplumu ve Kültürü” başlığı ile Anadolu'nun Türkleşmesinde kolonizatör dervişlerin rolleri, ihya ettikleri dağda ve kırdaki boş toprakların vakıflara, vakıfların Türkmen göçlerini cezp ederek köylere dönüşmesi, günümüze kadar intikal eden fütüvvet yani centilmenlik ve kardeşlik disiplini içinde ortaklaşa çalışma, yolcu ve fakirlere hizmet anlayışı ve Müslüman Türk geleneğinde gaza ve gazilik kavramları, İkinci kısımda ise birinci kısmı özele indirgeyerek “Osmanlı Ucunda Ahiler, Fakılar, Kalenderî Dervişler” başlığı ile Osmanlı uç toplumunun hukuki ve sosyal hayatını örgütleyen ahiler ve fakılar ve ahilerde fütüvvet anlayışı açıklanmaktadır.

Bu bölümde “Kutbiyye anlayışı” üzerinde yeterince durulmamış, ikinci kısımdaki “Kalenderî Dervişler” başlığı ise metinde karşılığını bulamamıştır. Fikri bütünlük için sonraki bölümdeki “Kalenderiler ve Devlet; Otman Baba ve Fatih Sultan Mehmet” kısmının bu ikinci kısımdan hemen sonra okunması tavsiye edilir. Böylece; Türk toplumunda kutbiyye anlayışı etkisindeki “*Türkmen Müsafirîn*” ile köyler ve şehirlerde yerleşik hayata geçmiş, medrese ve fakıların nüfuzu altında

“Sünniliği benimsemiş Türk nüfusunun” kültürel farklılaşması, bu farklılaşmanın; beylik dönemi, sonrası ve halihazırdaki toplum-devlet ilişkilerine etkileri daha kolayca anlaşılabilir ve günümüzdeki “kutbu’l-aktâb” yani dünya ve ahiret olayları üzerinde kontrol kurma iddiasındaki FG gibi kişiler ve bunların hiyerarşik olarak kademelenmiş müntesiplerinin tarihi kökleri hakkında da ip uçları elde edilebilecektir.

Yine “On yedinci Yüzyılda Dinî Hareketler” bölümü esasen muhtevası itibariyle Osmanlı Uç Toplumunda İslam bölümünün devamı niteliğindedir. Bu bölümde yazar; İslamiyet’in sıkı yorumu taraftarlarının devlet ve toplum üzerindeki etkileri, devletin tarafsızlık siyasetini benimsemesi, *Şah İsmail’e ve Şia’ya yakın gruplar* üzerinde baskılar ve sebepleri, sonuçta günümüze kadar intikal eden *toplumsal kırılmalar* üzerinde durmaktadır.

Konu bütünlüğü açısından kitabın yukarıda bahsi geçen bölüm ve kısımlardaki muhtevasının “Osmanlı’da Dini hareketler ve Devlet İdaresine Etkileri” başlığı altında mezc edilip okuyuculara sunulmasının daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Padişahlık Dönemi:Şeriat ve Kanun bölümünde; Fatih Sultan Mehmet Han öncesi ve sonrası itibariyle Osmanlı Devletinde padişahın sırf kendi iradesine dayanarak Şeriat’ın kapsamına girmeyen alanlarda kanun koyma yetkisi ve buna istinaden gelişen örfi-sultani hukukun niteliği ve kanunnameler incelenmektedir. Bu incelemede; hususi hukukta Şeriat hakim kaldığı, kamu hukukunda ise örfi-sultani ile büyük bir gelişme kaydedildiği dikkate sunulmaktadır. Kamu hukukundan kasıt askerlere, yani devlet hizmetinde olan ve maaş alan bütün sınıflara uygulanan; biri devlet teşkilatına, diğeri idare, maliye ve ceza sahasına ait kanunnameler ile reayaya yani asker haricidekilere uygulanan ceza, vergi kanunnameleridir.

Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi (1839-1918), Batılılaşma bölümü iki kısımdan ibarettir. Aslında kısımlara ayrılmadan tek metin halinde düzenlenebilecek bu bölümde gerileme ve yıkılma sürecine giren devlette kısmi ve toptan garplılaşma taraftarları ve onların tezlerine temas edilmektedir. Birinci kısmın son dört paragrafında ise kitabın sonunda olması gereken toptan garplılaşma sürecinin sonuçları, yazarın yorumu ve önemli bir telkini yer almaktadır.

İslâm-Hıristiyanlık Tartışmaları(1354-1662) bölümü özellikle Papa II. Pius’un Fatih’e mektubu(1461) ve Kanunî Sultan Süleyman’ın Martin Luther’e desteği ve sonuçları hakkında her ikisinin de siyasi karakterine vurgu yaparak bilgi verilmekte, yorumlar yapılmaktadır. Bölümün başlığı ile muhtevası orantısız, konunun bu hacimdeki bir kitapta incelenmesi imkansız ve kitabın amacı ile de uyumsuzdur. Diğeri bir noksanı ise inceleme döneminin sınırlı tutulmasıdır. Buna rağmen bu bölüm; döneme ait Türk Sultanlarının feraseti ve fakihlerinin hoşgörülerini yansıtmaları açısından değerlidir.

Overview bölümü; kitabın İngilizce özeti kabilinde yazılmıştır. Bu bölüme fazladan Osmanlı tebaası Hıristiyan’lar arasında İslamiyet’in kabul görüşü, yayılışı, devletle Hıristiyan Tebaası arasındaki ilişkiler ilave edilmiştir.

Değerlendirme: kitap yazarın girişte bahsettiği amaca hizmet etmiştir. Özellikle toplumsal fay hatları, kırılmalar ve bunların devlet yönetimi üzerindeki etkileri açıklıkla ortaya konmuştur. Ancak yazarın Haziran 2016 ayında, FETÖ ayaklanmasından hemen önce ilk baskısını yaptığı bu kitabın 145 ve 146. sayfalarında da açıkça dile getirdiği esaslı bir amacı daha vardır: Türkiye’de siyasi gücün nitelikçe *ihtilalci-cebriyeci-bürokratik iktidardan çoğulcu toplum iktidarına* evirildiği bu dönemde, sivil ve askeri bürokrasiye ve yazarın nitelemesi ile İslamcı Partilere; bu sosyal farklılaşmayı anlamalarını ve sosyal sorunları çoğulcu demokrasi içerisinde uzlaşarak çözmelerini telkin etmek. İlgili araştırma ve makalelerin de aşağıda sunulan sebeplerle ve bu telkini yapabilmek saiki ile kitaplaştırıldığı değerlendirilmektedir:

Halk; iki bininci yılda “*çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkmak*” ifadesi ile sloganlaştırılan garplılaşma projesinde seksen yıldır taahhüt edilen refahı ve güvenliği elde edememiş, ümidini yitirmiştir. Diğer bir deyişle teorisyenleri Dr. Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı vb., uygulayıcısı Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve takipçileri olan Avrupa Aydınlanma Çağı’nın pozitif felsefesine bağlı toptan Garplılaşma düşüncesinin başlangıçtaki hedefleri ile seksen yıl sonra gözlemlenen sonuçları mukayese edildiğinde; sosyal olaylarda maddi ilimlerdeki gibi sebep sonuç ilişkileri kurularak arzulan değişimin sağlanamayacağı gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır.

Yaklaşık seksen yıl özeleştirisiz ve inanç halinde uygulanan garplılaşma projesi; günümüzde dinamik toplumlarda karşılaşılan ve kitap sayfa 145 paragraf 3 de ifadesini bulan *kimlik ve kültür bunalımına*, değişimi kabul ve ret edenler arasında *kutuplaşmaya* yol açmıştır.

Bu süreçte temsilcilerini oyları ile seçmeye alışan Türk halkı “*bu dünya öteki dünyadan daha önemlidir*” diyen, *üst yapıyı ithal hukuk ve müesseselerle öncelikle kuran* ve fakat *alt yapıda üretken olamayan* garpçılara karşı bu defa birikmiş sorunlara çare olur düşüncesi ile Milli Görüş sloganı ile İslami söylemlerde bulunan ve kalkınma vadeden siyasi partilere yönelmiştir.

Bu genel gidişatın bir sonucu olarak halkın muhafazakar çoğunluğu 2002 yılı seçimlerinde; 1998 yılındaki post modern darbe ile engellenen partinin devamı niteliğinde olan, fizik kanunları gibi eşya tabiatlı bir laikliğin yerine sosyal karakteri ağır basan bir laikliği, refahı ve iç barışı vadeden eden partiyi merkezdeki partileri saf dışı bırakarak iktidara taşımıştır. Bu, siyasette tam bir eksen değişimidir. O dönemde bürokraside ve güvenlik güçlerinde tehdit algılarını bertaraf ederek teşkilatını tamamlamış olan FG yapılanmasından destek alan bu İslamcı söylemli siyasi parti ile vesayetçiler olarak adlandırdığı Garpçılar ve onların gevşek takipçileri arasındaki iç çatışma 2007 yılında sonrakilerin mağlubiyeti ile sona ermiş ve fakat hemen arkasından 1960’lı yıllardan beri CIA destekli olduğunu öğrendiğimiz FETÖ ile iktidar arasındaki mücadele ülkeyi sarsmaya, devlet; büyüyen dış tehdit ortamında bir de iç çatışmaya sürüklenmeye başlamıştır.

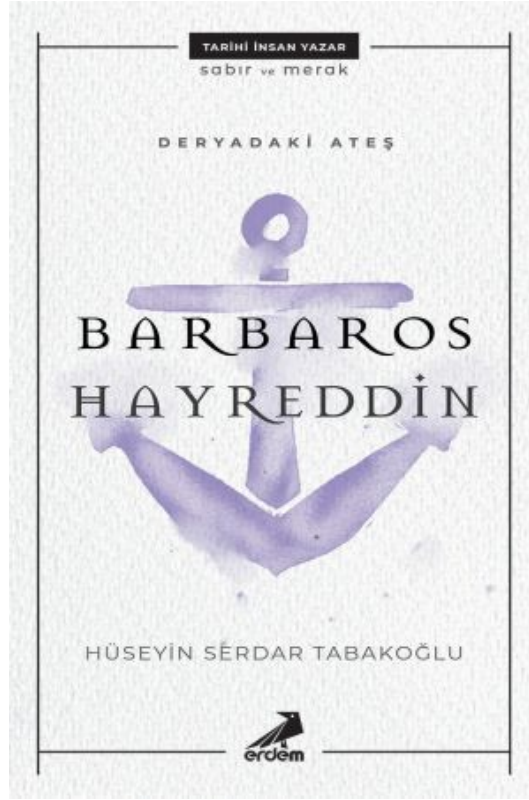
İşte kitapla yazar tam bu dönemde muhataplarına bir ümitle seslenmekte, gerileme ve çöküşü *İslam’ın devlette tam uygulanmaması*, ya da tam aksine *dine ve bilahare garplılaşma ilkelerinden taviz verilmesine* bağlayan kesimleri; Türk toplumunun *din üzerinden kutuplaşmasını önleyecek ve*

muasırlaştırarak emek isteyen bir sentezde uzlaşmaya davet etmektedir. Kanaatimce bu davetin asli muhatapları öncelikle bilim insanları olmalıdır. Artık aciliyete bağlı zaruret ve taklit devri geçmiştir. Hem batı medeniyeti dünyasında hem de Türk toplumunda yeterli sosyal tecrübe ve kaliteli bilim insanları mevcuttur. Mesele; taklitten ziyade, araştırmalara, sahadaki gözlemlere dayanan, Türk milletinin yapısına uygun sosyal teoriler üretmek ve bunları cesaretle uygulamaktır. Bu da emek gerektirir. Bu yönde örnek kabilinde gösterilebilecek sınırlı çabalar vardır, artırılmalıdır.¹

Örneğin; kitap tanıtımını yapanın üzerinde çalıştığı, vatandaşların ülke arazisinin tamamına miras ortaklığı/elbirliği şeklinde malik olmaları, arazinin kullanma ve yararlanma hakkının; kırsalda 1200, şehirlerde 600 ayda tahsil oranına göre her yıl güncellenen rayiç bedelleri üzerinden kiraya verilmesi, gelirinin halka eşit oranda paylaşılması esasını getiren, kural olarak her bir vatandaşa, sonuçlarından bütün vatandaşların yararlanabileceği, tek başına dava açma yetkisi veren yeni bir mülkiyet rejimi. Böyle bir rejim değişikliği; bir taraftan halkın tamamının aidiyet duygusunu kuvvetlendiren ve diğer taraftan her vatandaşa ülke arazisinin her noktasında istisnasız mülkiyet hakkı veren, yerleşme ve yer değiştirme yönünden halkı ve yatırımcıları iktisadi davranmaya ve kira bedeli az alanları tercihe sevk eden, imar, iskan, iltica, mülteci, nüfus ve vatandaşlık politikaları açısından siyasi iktidarları sınırlayan, üniter devlet yapısını destekleyen, kişi ve toplumun ortak yararını Batı liberalizmin ferdiyetçiliğine tercih eden önemli bir medeni hukuk değişiklik teklifi olabilecektir.

Sonuç olarak; okuyuculara ve yeni baskısına rehber olmak üzere muhtevasının sıralanışına tenkitler yöneltilen bu kitap; İslam dinine sosyal ilimlerde ispat değeri olmayan inanç düzeyindeki tereddütlü bakış açısı hariç tutulursa, Türk halkının *kimlik ve kültür bunalımından çıkış ve gelişme çağı* arifesinde yazılmış, muhataplarını sosyal sorunların çözümünde uzlaşmaya davet eden faydalı bir yayın olmuştur.

¹ KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi 16 (2010) s. 149-190 Sekülerleşme Din İlişkisi: Kuramsal Bir Yaklaşım Ali BAYER

Barbaros Hayreddin

Hüseyin Serdar Tabakoğlu

İstanbul, Erdem Yayınları, 2018, 158 sayfa, ISBN: 978-605-349-954-1

İlker TÜRK*

1478 yılında doğduğu tahmin edilen Barbaros Hayreddin Paşa, Midilli'nin fethinden sonra adaya yerleşen Vardar Yenicesi'nden Yakup isimli bir sipahizade ile gayrimüslim eşinin dört oğlundan bir tanesidir. Asıl ismi Hızır'dır. Ancak Batılılar onu kızıl sakal anlamına gelen Barbaros (Barbarossa/Barbarroja) adıyla tanımışlardır. Hızır Reis Osmanlı tarafında ise Yavuz Sultan Selim'in kendisine taktığı Hayreddin ismiyle bilinmektedir.

Hızır Reis'in büyük ağabeyi İshak Midilli'de çalışmaktayken, Hızır Reis diğer kardeşleri Oruç ve İlyas ile birlikte Midilli, Selanik ve Eğriboz arasında deniz ticaretinden hayatını kazanmaktaydı.

Akdeniz dünyasının kaderini değiştiren olay ise Oruç ve İlyas'ın Trablusşam'a düzenledikleri bir sefer esnasında Rodos'ta üslenen St. Jean şövalyelerinin saldırısına uğramalarıdır. Hristiyan şövalyelerin yaptığı bu saldırı sonucunda ise İlyas şehit olmuş ve Oruç reis de esir düşmüştü. Bu olaydan sonra

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, ilkerturk1907@gmail.com.

Hızır ve Oruç kardeşler deniz ticaretini bırakarak korsanlık faaliyetlerine başlamışlar ve Akdeniz'de Barbaros kardeşler efsanesi doğmuştur.

Oruç Reis'in yetenekli ve tecrübeli olması Hristiyan toplumu tarafından büyük bir sorun teşkil etmekteydi. Esir olan Oruç Reis, bütün Müslüman esirleri taşıyan bir Rodos kalitesinin küreğinde Antalya açıklarına kadar gelmişti. O gece olan bir fırtınadan istifade ederek firar etmiş ve daha sonrasında Antalya'ya ulaşmıştı. Ve Ali Reis'in hizmetine girerek onun gemisinde ikinci Reis olarak görevlendirildi.

Ali Reis'in gemisinde iken 1510 yılında Memlük Sultanı Kansu Gavritarafından huzura çağrılmış ve Memlük gemilerinden birine tayin edilmişti. Bu sıralarda Hint Okyanusu'nda Portekiz tehdidi vardı.

Memlühakimiyetindeki kutsal toprakların Portekiz tehdidine girebilme ihtimalinden dolayı Osmanlılar 1507 yılından itibaren Memlüklere uzman ve malzeme yardımı yapmışlardır ve donanmasına takviye yardımında bulunmuşlardır.

Oruç Reis yetkili merceklerden izin alarak 1510 yılı sonlarında ilk seferine çıkmış ve Rodos sularında Korsanlık faaliyetlerine başlamıştır. Ancak bu faaliyetler Şer'i hukuk kuralları içinde ve ganimetin beşte biri hükümdara verilmek şartıyla korsanlığa izin verilmekteydi.

1513 yılında ise Barbaros kardeşler Tunus Sultanına kıymetli hediyeler ile başvurarak bir üs istemişlerdir. Sultan bu isteği geri çevirmemiş memnuniyet ile kabul etmiştir. Buna karşılık Barbaros kardeşler elde ettikleri ganimetin sekizde birini pençik ve ellide birini de liman hakkı olarak kendisine vermeyi kabul etmişlerdir.

Bu dönemde İspanya ve Fransa arasında İtalya Savaşı'ndan dolayı Batı Akdeniz'de yoğun bir deniz trafiği mevcuttu. İspanya kıyıları savaştan dolayı savunmasızdı. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra toplam beş gemiyle denize açılmışlardır. Tunus zapt olunmuştur ve birçok gemi ele geçirilmiştir. Ganimet malı satılarak elde edilen gelirler pençik ve liman hakkı ayrıldıktan sonra leventler arasında pay edilmişti.

1492 yılında ise Granada İspanya Kralı Fernando ve kraliçe İsaabel Müslümanlar üzerindeki baskıyı artırmamasından dolayı buradaki Müslümanların tek umudu Osmanlı devletiydi. Osmanlı devleti tüm gücüyle İspanya kıyılarına gelip buradaki Müslümanlara yardım etmişlerdir. Başta Kemal Reis olmak üzere Türk denizcileri buradaki Müslümanları güvenli bölgelere taşımaya gayret etmişlerdir.

Hızır Reis karada İspanyol askerleriyle giriştiği çatışma sonucunda ise Cenova taraflarına doğru yelken açmış ve Cenova önlerinde zahire yüklü dört gemi ele geçirilmiş ve daha sonra zengin ganimetlerle kıtlamak için Mağrib kıyılarına dönmüştür.

Eserin ilk bölümde Barbaros Kardeşlerin Kökeni ele alınmıştır. Ailesi ve Kardeşlerinin hayatlarını nasıl kazandıklarını ve Akdeniz Dünyası'nın kaderini nasıl değiştirdiklerine dair bilgiler ele alınmaktadır.

İkinci kısımda ise Kardeşlerin Cezayir Günleri ele alınmakta, Kuzey Afrika'daki faaliyetleri, Oruç Reis'in ölümü, Limanların ve Kadırgaların gelişim süreci, İstanbul ile olan temas ve İspanyollara karşı olan mücadele'lerden bahsedilmektedir.

Üçüncü ve son bölümde Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı himayesine nasıl girdiği ve Kapudanlık faaliyetleri ele alınmıştır. Osmanlı himayesinde yaptığı seferler ele geçirilen yerler ve Öncesinde Kara Devleti olan Osmanlı Devleti'nin Deniz devleti olma yolundaki faaliyetleri ele alınmaktadır.

Sonuç olarak ise Barbaros Hayreddin Paşa sadece deniz kimliğiyle değil bunun yanı sıra Kuzey Afrika'da yeni bir devlet teşkil adam devlet adamıdır. Bunların haricinde gemi inşa mühendisi ve tabii ki deniz savaşlarındaki usta becerileri büyük bir stratejist ve taktik dehasıdır. Çünkü Barbaros denizlerde Türklerden daha eski olmasına rağmen İtalyanlar ve İspanyolları yenmeyi başarmıştır.

Cezayir'e hakim olduğu sıralarda ise Yavuz Sultan Selim de Suriye ve Mısır'ı fethetmiştir. Böylelikle Doğu Akdeniz kıyıları Osmanlı egemenliğine katılmıştır. Çünkü Karada güçlü olan Osmanlı İmparatorluğu denizlerde de güçlü olmak amacındaydı.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın en büyük başarısı ise Preveze Deniz Savaşı'dır. Bu savaşta Osmanlı'dan kat kat daha üstün olan Andrea Doria komutasındaki Hristiyan filosu Barbaros'un son derece başarılı taktik ve manevralarıyla mağlup edilmişti. Barbaros'un bu derece yeteneklerinden ve taktiklerinden en büyük rakipleri olan İspanyol komutanlar dahi övgüyle bahsetmektedirler.

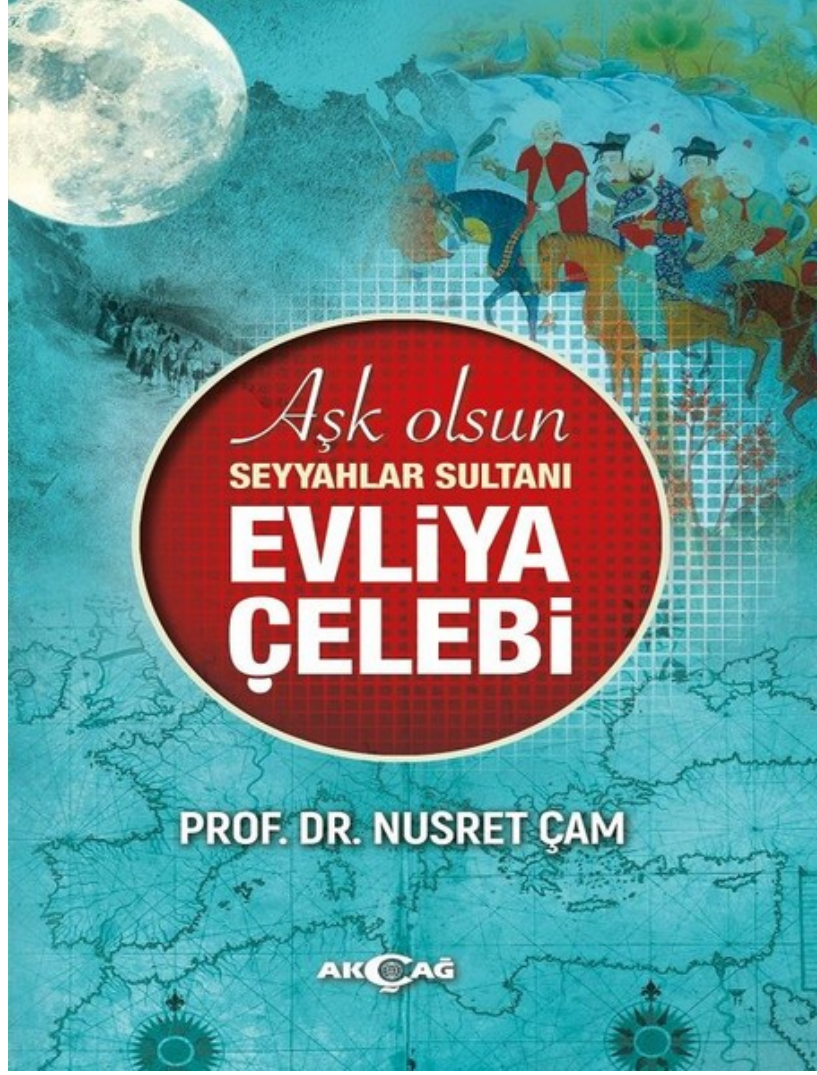
Barbaros Hayreddin Paşa'nın bu denli başarılı olmasının en büyük sebebi komuta ettiği gemilere neredeyse bir gemi mühendisi kadar dikkat ve özen göstermesidir. Ve Akdeniz dünyasında tercih ettiği gemi tipi olan kuşkusuz kürekli bir savaş gemisi olan kadırgaydı.

Son olarak Hayreddin Paşa'nın belki de en büyük özelliği ağabeyi Oruç Reis'le birlikte Kuzey Afrika'ya yönelik siyasi bir vizyona sahip olmasıdır. Mağrib kıyılarına geldiklerinde sadece korsan akınları ve yapma ile meşgul olmamışlar, bunun haricinde kendi zekalarıyla Cezayir'de bir devlet meydana getirerek İspanyollara karşı gaza ve cihatla uğraşmışlardır.

Eğer Barbaros Hayreddin Paşa'nın Kuzey Afrika'nın Müslüman halklarını Hristiyan güçlerin müdahalesinden koruyan bu siyaseti ve vizyonu olmasaydı başta Cezayir olmak üzere Kuzey Afrika devletleri İspanyol sömürgesi haline gelebilirdi.

Okuduğum bu eser sadece bunlarla sınırlandırılmamış daha birçok olay ve gerçekleştirilen faaliyetler Kitapta yer almıştır. Kitap içerisinde herhangi bir görsel bulunmamaktadır ve Kitap zengin bir kaynakçaya sahiptir.

Barbaros Hayreddin ve onun dönemindeki Osmanlı Devleti'nin durumu, Batılı devletler ile olan mücadeleler, Kuzey Afrika gerçekleştiren faaliyetler hakkında merak ettiğiniz ve bilgi sahibi olacağımız bir eser olan "BARBAROS HAYREDDİN" okuyucuya yalın bir dil ile herkesin okuyup anlayabileceği bir şekilde sunulmuştur.

Aşk Olsun Seyyahlar Sultanı Evliya Çelebi

Nusret Çam

Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, 544 Sayfa, ISBN: 978-605-342-363-8

Ömer KARABAYIR*

Tarihimizin en ilginç simalarından Evliya Çelebi hakkında iki farklı görüş söz konusudur. O, kimilerine göre gezilerinin ve yazdıklarının birçoğu kurgudan ibaret olan; kimilerine göre ise dünyanın gördüğü en ehemmiyetli seyyah hüviyetindedir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden İslâm Sanatları Tarihçisi Prof. Dr. Nusret Çam, Evliya Çelebi'nin haksız ithamlarla yargılanmasına ve unutulup gitmesine gönlü elvermeyenlerden biri olarak ulvî bir sorumluluk üstlenmiştir. Evliya'yı "Seyyahlar Sultanı" olarak tanımlamış, onun kıymetini kanıtlamak için uzun

* Bilgisayar Programcılığı / İstatistik Lisans Mezunu, İÜ AUZEF Tarih Lisans Öğrencisi, omerkarabayir@windowslive.com

yıllar boyunca uğraş verdiği *Aşk Olsun Seyyahlar Sultanı Evliya Çelebi* adlı eserini meydana getirmiştir.

Evliya Çelebi, 1611 yılında İstanbul'da dünyaya gelir. Ölüm târihi konusunda ihtilâf bulunsa da eserin müellifi Nusret Çam, seyahatnâmeden hareketle vardığı sonucu 1694 yılı olarak ortaya koyar. (s.13) Seyahatin kendisinde bir tutku olmasıyla ilk gezisine 1630 yılında başlayarak 51 yıllık serüvene adım atmış olur. Bilindiği gibi bu süre zarfında 10 ciltlik meşhur eserini, seyahatnâmesini kaleme alır. Nusret Çam, yine kendi çalışmaları sayesinde Evliya Çelebi'nin 51 yıllık süre zarfında yaptığı gezilerin Dünya ile Ay arasındaki mesafeye tekabül ettiğini vurgular.

Evliya Çelebi'nin seyahatnâmesi, birçok yönden diğer gezi kitaplarından farklılık gösterir. İstanbul'da başlayıp Mısır'da sonlanan târihî macerası dünya genelinde ün kazanmıştır. Seyahatnâmelerin meydana getiriliş amacına uygun olarak, o, gezdiği binlerce şehir, köy ve kasabada bölgelerin mimarîsi, insanları, kültürü, sanatı, tarihi, dili ve benzeri konular hakkında ayrıntılı bilgiler verir.

Akçağ Yayınları'ndan çıkan *Aşk Olsun Seyyahlar Sultanı Evliya Çelebi*, üç ana bölümden oluşur. *Yapı Kredi Yayınları*'nın transkripsiyonlu çalışmasından faydalanılarak hazırlanan eserin birinci bölümü Evliya Çelebi'nin hayâtı, kişiliği ve seyahatine dâir genel bilgiler içerir ve önemli konuların kategorize edilerek okura sunulduğu bölümdür. Esere göre Evliya, sarayda kuyumcubaşı olan babasının konumu gereği aslında rahat bir yaşam sürme olanağına sahiptir. Medrese eğitiminin yanında babasından da özel olarak hat ve tezhip eğitimi alır, mûsikîde ilerler, hatta sarayda Sultan IV. Murad'ın hizmetinde bulunur. Ancak o, kendisine sefayı değil meşakkati seçer. O dönemde önemli sayılabilecek tüm nimetleri bir anlamda elinin tersiyle iterek öteki coğrafyalara ve kültürlere merak salar. Dolayısıyla onun zengin bir yaşam sürmek yerine mütevazı bir hayâtı seçtiğini belirtmek gerekir.

Ayrıca Evliya'da güçlü bir karakter ve şahsiyet özelliği olduğu görülür. Seyahatleri sırasında karşılaştığı güçlükler onu yıldırma bir yana, daha da şevklendirir. Nusret Çam, eserinde, onun açık sözlü, nâzik, vefakâr, maceracı, meraklı, yardımsever gibi özelliklerinden bahseder ve bunu yaparken seyahatnâmeden alıntılar yapmaya özen gösterir. Evliya'nın karakter ve donanım analizini yapması açısından yazarın şu sözleri çok yerindedir: “... Böyle zor bir işi başarabilmek için o kimsenin seyahati, hayatının gayesi ve merkezi haline getiren ruh halinin yanında, sağlıklı olması da icap eder. İkinci olarak, bu ruhsal ve fiziksel enerjinin yanında, karşılaştığı güçlükleri ve tehlikeleri aşacak, kıvrak bir zekâya ve sağlam bir şahsiyete malik olması beklenir.” (s54). Yazar, bu sözlerine ek olarak bir seyyahta bilgi, kültür ve akıcı üslûbun da olmazsa olmaz olduğunu belirterek Evliya'nın kıymetine işaret eder. Kur'an'a, dil bilgisine ve birkaç yabancı dile hâkim olmasının yanında; hattat, mimar, mûsikîşinas, ressam ve sanatçı kimliği Evliya'nın diğer özelliklerinden yalnızca birkaçıdır.

Birbirinden farklı coğrafyalarda hem fizikî hem maddî açıdan ayakta kalabilmek elbette kolay değildir. Fizikî güçlüğü; cesareti, kıvrak zekâsı ve hitap kabiliyetiyle aşan Evliya, babasının hem zengin hem nüfuzlu biri olması sayesinde maddî anlamda da pek sıkıntı yaşamaz. Ancak gezilerinde yolunu açan dikkate değer bir etken daha vardır: Genellikle gittiği yerlerin hükümdarları veya yöneticileri her

anlamda kendisine destek olmaya, işlerini kolaylaştırmaya çalışır. Elbette bu durumun da ailesinin nüfuzuna ve kendisinin hitap gücüne dayandığı düşünülebilir. Evliya, seyahatlerinde zaman zaman zor anlar da yaşar. Birçok harbe katılan bu büyük insan bazen tehlikeli maceralar yaşar, yaralar alır, hatta sağlığını kaybetme noktasına gelir.

Evliya'nın; donanımı, bilgisi ve azminin yanında, çok çeşitli konulara değinerek bir seyahatnâmeden daha fazlasını ifa ettiği söylenebilir. Örneğin; köpekler hakkında dile getirdiği bir söz, onun hayvansever biri olduğunu gösterir. Bazen bir sosyolog kimliğine bürünen Evliya'nın, katıldığı savaşlarda stratejist kimliğini görmek de mümkündür. Eyyamcılık yapmak yerine, yeri geldiğinde Türk ve Müslüman dünyasına eleştirilerini çekinmeden sıralaması açık sözlülüğüne ve saygın şahsiyetine en iyi örnektir. Mezkûr seyahatnâmenin dünyada tek olmasının en önemleri nedenleri arasında, Osmanlı coğrafyasının da dâhil olduğu birçok coğrafyaya çok geniş açıdan bakarak bir târih portresi sunması sayılabilir. Tüm bu genişliğe ve çeşitliliğe rağmen, Nusret Çam'ın tespitlerine göre Evliya'nın aslında gördüğü her yeri kaleme almadığını da belirtmek gerekir. Meselâ yazar, onun, Köstendil'de İnceli Ahmet Beg Zoğu Câmiinin duvarında kendi el yazısıyla bir notu olduğunu, ancak seyahatnâmede bu câminin adından dahi söz edilmediğini dipnot olarak kaydetmiştir. (s.159, d.41)

Eserin ikinci ve üçüncü bölümlerinde seyahatnâmeden alıntılar notlar hâlinde sunulmuştur. Her notun sonunda, eserin *Yapı Kredi Yayınları*'ndan çıkan transkripsiyonlu metni baz alınarak cilt ve sayfa numaraları verilmiştir. İkinci bölümde seyahatnâmenin yazılış amacı, önemi, içeriği, metodu, güvenilirliği ve anlatım tekniği gibi konulara değinilmiştir. Burada güvenilirlik ve anlatım tekniği hususlarına ayrıca eğilmek gerektiğine inanıyorum. Zira Evliya'nın çeşitli çevrelerce yalancı, hayâlcî gibi addedilmesi onun yeterince tanınmamasına ya da araştırmaya değer görülmemesine neden olmaktadır.

Yazar Nusret Çam, kitabında, anlatım tekniklerine yer vererek birçok soru işaretini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Edebî sanatlardan mübalâğanın, kurmacanın, lâtifenin ve benzetmenin seyahatnâmede gerçekten önemli bir yer işgâl ettiği düşünülürse, Evliya'nın yanlış anlaşılma veya anlaşılammama nedenleri bir nebze açıklığa kavuşmuş olur. Prof. Dr. İlber Ortaylı'nın bu konudaki görüşleri dikkate alınması gereken cinstendir: "... Evliya Çelebi bir şey yazdığı zaman gırgır da yapıyor ve bunu söylüyor, üslûp bu. Onu anlamayanlar biraz anlayışı kıt adamlardır. 'Amma da uyduruyor', diyorlar. Evliya, âdete bir karikatür çiziyor yazdıklarında."¹ Prof. Dr. Abdülkadir Özcan'ın Evliya hakkında görüşleri de buna paralellik gösterir: "... Evliya Çelebi için palavracı derler. Bence değildir. Çok abartır ama asla yalan söylemez. Üslûbu öyledir."² Dikkat edilirse, iki değerli profesörümüz de Evliya'da üslûp ve güvenilirlik hususuna değinmişlerdir.

Kitabın 223-227. sayfalarında sıralanan, Evliya'nın faydalandığı kaynaklar listesi de güvenilirlik babında okura fikir verebilir. Öte yandan, İlber Ortaylı'nın, "anlayışı kıt" tâbirine benzer olarak, "Problemlî konular" başlığı kitabın ana damarlarından biri olarak görülmelidir. Nusret Çam, Evliya'yı

¹ Cansu Canan Özgen, *Türklerin Serüveni*, s.76, Kronik Kitap, 4.Baskı, İstanbul, Kasım 2017

² a.g.e., s.181

anlayamama sorununda yazardan, yazım ve okuma hatalarından kaynaklanan sebeplerin yanında, araştırmacıların ve okuyucuların anlayışından kaynaklanan sebepler olduğuna da dikkat çeker ve önemli bir sorunu açıklığa kavuşturmuş olur.

Kitabın “İlginç Bilgiler” adını taşıyan üçüncü bölümünde ise, adından da anlaşılacağı gibi seyahatnâmede ilginç görülen notlar derlenmiştir. Yazar bu bölümde, birbirinden bağımsız onlarca konuda bilgiler sunarak, esasen, Evliya’yı daha iyi tanımaya olanak sağlar. Târihî, dinî, millî, tabîi ve tıbbî konular üçüncü bölümün genel çerçevesini oluşturmakta; eğlence, spor, bilim ve teknoloji gibi bahislerde de bilgiler sunulmaktadır. Evliya Çelebi’nin toplumsal, askerî, ilmî ve siyasî onlarca farklı konuda kelâm etmesi, Nusret Çam’ın şu sözlerindeki haklılığını ispat açısından mühimdir: “... *Elbette tarih boyunca pek çok gezgin bıraktığı yazılı eserlerle tarihteki yerlerini almıştır. Ama bugün daha iyi anlaşılmalıdır ki dünya tarihinde hiçbir seyyah Evliya Çelebi kadar çok yer gezmemiş, onun kadar çok yönlü olamamış, değişik bilgi toplayamamış, bunları böyle bir hacimde, böyle bir orijinal üslupla bizlere ulaştıramamıştır.*” (s.9)

Evliya’nın etkileşimde bulunduğu farklı coğrafyaların kültürleri, olayları ve yaşam biçimleri hakkında bilgiler vermesi, çizmeye çalıştığı târih portresinde ne kadar başarılı olduğunu gösterir. Eserin üçüncü bölümünde konuların kategorize edilmiş olması, sadece belli konularda bilgi edinmek isteyen okurlar için de erişim kolaylığı sağlayacaktır.

Nusret Çam’ın uzun bir çalışma döneminin ardından meydana getirdiği eser, Evliya Çelebi’nin doğru tanınması açısından önem arz eder. Yazar, Evliya’ya objektif gözle bakarak; onun hakkında süregelen yanlış algının önüne geçilmesi ve düzeltilmesi yolunda çaba sarf ederek önemli bir çalışmaya imza atmıştır. Salt seyahatnâmeye bağlı kalmamış, Evliya’nın yazdıklarını yorumlayarak onun karakterini ve güvenilirliğini analiz etmiştir. Çalışma sürecinde farklı kaynaklara başvurmuş ve yazılanları teyit etmeyi ihmâl etmemiştir.

Eserin dili gayet anlaşılır olmakla beraber, seyahatnâmeden iktibas edilen kısımlar için eski sözcüklerle arası iyi olmayanların, yanlarında bir sözlük bulundurmaları gerekebilir. *Aşk Olsun Seyyahlar Sultanı Evliya Çelebi*, Prof. Dr. Nusret Çam’ın Evliya Çelebi hakkında çıkaracağı ikinci kitabına kendi ifadesiyle “öncü” konumunda olsa da, farklı çalışmalar için başlı başına önemli bir kaynak niteliğindedir. Oldukça hacimli olan eser, okurun, kendisini Evliya Çelebi’nin maceralı ve eğlenceli dünyasına bıraktığında, su gibi akıp gidecek; onu daha iyi tanımmanın hazzını yaşatacaktır.

Osmanlı Askeri Tarihi- Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918

Gültekin Yıldız (Editör)

İstanbul, TİMAŞ Yayınları, 2017, 400 Sayfa, ISBN:978-605-082-58-00

Zafer SARAÇ*

Yeryüzünde devlet organizasyonların ortaya çıktığı ilk günden bu yana, meydana gelen devlet teşkilat yapısının mihver noktası hep ordu olmuştur. Askeri yapı devletin ana gövdesini ayakta tutan yegâne unsur olduğu gibi, düşmanlar karşısında en önemli caydırıcı güç olmuş, güvenliğin temini aşamasında ana dayanaknoktası olarak görev yapmıştır. Devletler askeri güçleri nispetince varlıklarını idame ettirenken, ordu komutanları kimi zaman ülkenin yönetiminde etkili olup, askeri ve siyasi otoriteyi kendi şahıslarında mezcederek, insan kitleleri üzerine hükmetmişlerdir. Asker, ordu ve komutan namıyla askeri teşkilatın bu önemli unsurları, çağlar boyunca tarihin şekillenmesinde devletlerin en önemli aktörleri olarak kendilerini göstermişlerdir. Bu şekilde askeri teşkilatın bir devlet için ne kadar mühim olduğunu belirttikten sonra ele alacağımız eseri tanıtabiliriz.

Devletlerin askeri teşkilatları dönemine göre farklı başlıklar altında genel tarih anlatısında kendisine yer bulurken, ülkemizde askeri teşkilat konusunda yayımlanmış müstakil eserlerin sayısı oldukça azdır. Editörlüğünü Gültekin Yıldız'ın yapmış olduğu "Osmanlı Askeri Tarihi- Kara Deniz ve Hava

* Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, zafersaraç@hotmail.com

Kuvvetleri 1792-1918” isimli eser Osmanlı Tarihine askeri cepheden bakarak bu yöndeki eksiklikleri gidermek bağlamında okuyucunun ilgisine sunulmuştur. Eser daha önce “Dünya Savaş Tarihi” serisinin 4. Cildi olarak TİMAŞ Yayınlarından 2013 yılında çıkarılmıştır. Eserin eski baskısı daha geniş ebatlarda, kuşe kâğıda, ciltli, renkli ve resimli formatta olmasına karşın; yeni baskısı daha küçük ebatlarda, kitap kâğıdına, ciltsiz, renksiz ve daha az resimli bir şekilde çıkarılmıştır.

Türk tarihindeki her güçlü devlet gibi bir imparatorluk olarak nitelendirilmiş olan Osmanlı Devleti içinde en önemli devlet organizasyonu askeri teşkilattır. Osmanlı askeri yapısının girift noktalarını deşifre etmek; bir anlamda devlet teşkilatının bilinmeyenlerine hâkim olmaktır. Akademik manada Askeri Tarih konusundaki çalışmalarıyla dikkat çeken Gültekin Yıldız, hazırlamış olduğu editöryal eserle askeri tarih araştırmalarına yeni bir soluk getirmiştir. Ülkemizde askeri tarih konusunda adı ön plana çıkmış dokuz bilim adamının oldukça hacimli makaleleri kolektif bir çalışmanın kaliteli bir ürünü olarak mezkûr kitap çatısı altında kendisine yer bulmuştur.

Askeri Teşkilat denildiğinde kara, hava ve deniz kuvvetleri adı altında üç önemli ordu organizasyonuakla gelir. Sanayi inkılabı ve teknolojik gelişmeler sayesinde askeri yapılarda bir metamorfoz husule gelmiş, çeşitlenen askeri kuvvetler sonraki yıllarda ilgili araştırma literatürünün zenginleşmesine neden olmuştur. Kitabın 1792-1918 yılları arası dönemi anlattığı dikkate alınırca, tamda yukarıda bahsettiğimiz sanayi sıçramasının olduğu dönem de Osmanlı Askeriyesinin dünyaya intibak süreci ve kara deniz ve hava kuvvetlerinin durumu, kitabın ana anlatısını oluşturmaktadır. Böylelikle yakınçağ askeri yapısı adı altında Batı ve Osmanlı terazinin farklı kefelere konulmuş, karşılaştırılmalı bir şekilde Osmanlının askeri uyum süreçleri okuyucuya sunulmuştur.

Kara, hava ve deniz kuvvetlerinin genel anlatımına ek olarak, daha spesifik incelemelerde kitapta kendisine yer bulmuştur. Örneğin;kitabın ilk makalesi “Kaleler” askeri tarihin gerçekleşme alanı addedebileceğimiz bir mimari yapının detaylı incelemesi şeklinde göze çarpmaktadır. Her tarihi olay belirli bir zemin üzerinde gerçekleşirken, geçmişte ki askeri olayların yeryüzündeki icra noktası olan kalelerin incelenmesi, askeri olayların yerinde tetkik edilmesine neden olmuştur. Bu makalede bol istatistiki bilginin sunulması, arşiv materyalinin detaylı değerlendirilmesi; makalenin sıkı ve özverili bir çalışmanın ürünü olduğunu kanıtlamaktadır. Özel mekân tetkikinin dışında özgün bir anlayışla, Osmanlı toprağı üzerinde oldukça fazla olan kalelerin genel bir intiba vermek kastıyla değerlendirilmesi, bu konuda mevcut araştırma sahasının genişletilmesi, askeri tarih okuyucusu için bulunmaz bir avantaj halini almıştır.

Daha önce de kısaca bahsettiğimiz gibi kitabın genel anlatısının önemli bir kısmı Osmanlı Askeri unsurlarının Batıya adaptasyonu üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu eksende her makale kendi içindeuyum konusunu ele almakla birlikte, bazı makalelerin ana anlatısı tamamıyla bu yöndedir. Örneğin; “Kara Kuvvetlerinde Avrupalı Danışmanlar” isimli makale uyum sürecinin nasıl gerçekleştiği ve bu süreç üzerinde birinci dereceden etkili unsur olan Avrupalı danışmanların işlevi üzerinde durmaktadır. Yine kara ve deniz kuvvetleri incelenirken, ikinci aşamada bu askeri kuvvetlere ilişkin sanayinin

gelişiminden detaylı bahsedilmektedir. Ortaçağlar boyunca askeri teknolojisini Avrupa'ya transfer eden Osmanlı'nın güç kaybı neticesinde teknolojinin Avrupa'dan Osmanlı'ya doğru yönelerek seyir değiştirmesi ve bu dönemin anlatılması, okuyucuya daha geniş bir perspektif sunmaktadır.

Askeri tarihin icra alanı, kuvvetleri ve sanayisinden sonra uygulama alanı olan harplerde müstakil makalelerle kitapta kendisine yer bulmuştur. Kitabın en önemli amacı askeri tarihi savaş, barış, mağlubiyet ve antlaşmaların kısır döngüsünden kurtarmak olmakla birlikte; askeri tarihin yorumlanabilmesi için uygulama sahasının yani harplerin detaylı bir şekilde değerlendirilmesi gerekliliği kitapta gayet iyi bir şekilde anlatılmaktadır. Özellikle Osmanlı'nın kadim düşmanı Ruslar ile yapılan harpler Osmanlı Askeri Tarihi'nin en önemli göstergelerinin hareket noktalarını belirlemek için eşi bulunmaz bir tarihi malzemedir. Bahsettiğimiz harp-tarih anlatısı ekseninde “Osmanlı Rus Harpleri 1792-1878” makalesi savaşların anatomisinden yola çıkarak nadide bir askeri tarih anlatısı arz etmektedir. Yine “Deniz Muharebeleri ve Müşterek Harekat” isimli makale ile kara harplerinin gölgesinde kalan deniz savaşları hakkında detaylı bilgi verilerek, birçok deniz savaşı daha net bir görünüme kavuşturulmuştur. Ayrıca deniz savaşları harita üzerinde gösterilerek, okuyucunun konuyu daha net kavramasına olanak sağlanmıştır.

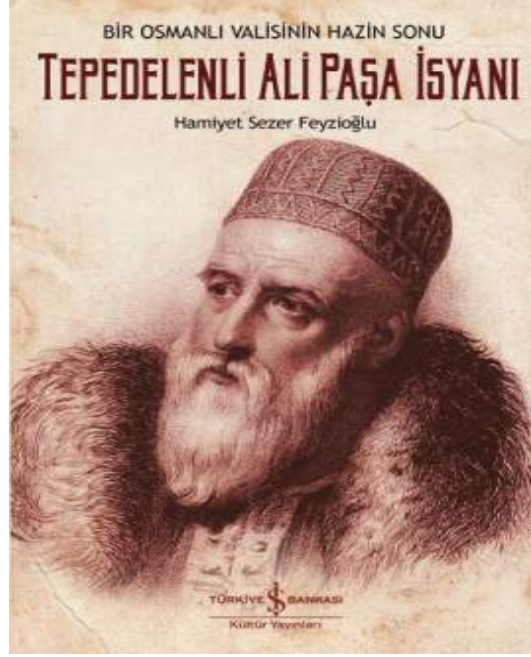
Kitabın en önemli makalelerinden biriside “On Yıllık Harp ve Topyekûn Seferberlik” isimli makaledir. Bu makalede Osmanlı'nın son dönemleri ve Milli Mücadele yıllarını on yıllık bir zaman dilimi içerisinde savaşla hemhal olarak geçiren Türk milletinin harbi ve askerliği sıradanlaştırıp bir yaşam şekline çevirdiğinin bariz izlerini görmek mümkün. Özellikle topyekûn harp ve seferberlik ile ilgili yapılan tespitler, mağlubiyet ve galibiyetlerin sonuçları ve bu on yılın detaylı dökümü üzerindeki ehil yorumlar etkileyicidir. Her şeyden öte savaşların genel anlatısı içerisinde tam manasıyla üzerinde durulmayan savaşa hazırlık dönemi, Seferberlik kavramı adı altında netliğe kavuşturulmuştur.

Kitap açık, sade ve anlaşılır dili açısından dikkate alınacak olunursa, hedef kitlenin yelpazesinin oldukça geniş olduğu varsayılabilir. Özellikle genel okuyucu kitlesine kendisini kabul ettirerek, akademik bir perspektif sunan eserler alanında daha kıymetli ve daha makul olarak ön plana çıkmaktadırlar. Makale yazarlarının konuya yaklaşımlarının okuyucuyu yormaktan uzak olduğunu; konu içerisinde askeri terminoloji ile ilgili kelimelerin ayrı bir çerçeve içerisinde detaylı olarak tanımlanmasından, anlaşılmaktadır. Yine benzer şekilde editörün konunun bütünlüğünü bozmadan metin içerisinde verdiği bilgiler okuyucununaklına takılan boşlukları doldurmaya namzettir.

Makalelere ilişkin dipnotlar kitabın sonunda her bir bölüm için ayrı olacak şekilde düzenlenmiştir. Dipnotların böyle sunulması, dipnotu metnin altında görmek isteyenler için yanlış bir seçim olarak düşünülebilir. Kaynakça incelendiğinde zengin bir içerikle karşılaşıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Makalelerin iyi bir çalışmanın ürünü olduğunu; kaynakçanın zenginliği kanıtlamaktadır. Kaynakların kitabın anlatımı paralelinde kara hava ve deniz kuvvetleri şeklinde ayrıma tabi tutulması kaynaklara olan ilgiyi doğru kanalize ederek, belirli bir yönelimi olan araştırmacıların işini kolaylaştıracağı açıktır.

Askeri Tarih konusunda yeterli malumatı olmayanların aklında soru işareti bırakacak bir konu ise yazarların yetkinliğidir. Editör bu eksikliği de gidermek babında kitabın son kısmına yazarların biyografileri ve akademik geçmişleri hakkındaki bilgiler koymuştur. Kitabın sonunda iyi bir indeksin hazırlanmış olması eserin her ayrıntının iyi düşünüldükten sonra vücuda getirildiğinin enönemli göstergeleri olarak fark edilmektedir.

Eserin askeri tarih açısından literatüre önemli bir katkı yaptığı gerçeği hiçbir şekilde yadsınamaz. Osmanlı Askeri Tarihi alanında mezkûr zaman dilimi(1792-1918) arasında yapılan mevcut analizlerin genişletildiği ve literatürün bu açıdan zenginleştirildiği su götürmez gerçektir. Ayrıca askeri tarihin ne kadar kapsamlı ve geniş bir alan olduğu yaklaşık yüz küsur yıllık bir zaman dilimi içerisindeki seyrinin bile çok fazla malumatı içerdiğinden anlaşılmaktadır.Ülkemizde ki askeri tarih konusunda ki benzer çalışmaların azlığı düşünüldüğünde eserin kıymeti daha iyi fark edilecektir. “Her Türk asker doğar” söylevine binaen, millet olarak belirli bir askeri kültür ve mirasa sahip olmamız gerektiği fikrinden hareketle, en iyi askeri tarih araştırmalarının ülkemizde olması gerekirken, bu konuda Batılı araştırmacı ve tarihçilerin daha somut adımlar attığını gördüğümüz bu dönemde kendi cephemizi güçlendirmek adına eserin görevini layıkıyla yaptığına şüphe yok.

Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu Tepedelenli Ali Paşa İsyanı

Hamiyet Sezer Feyzioğlu

İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 190 sayfa, ISBN:978-605-295-099-9

İsmail AKGÜN*

Elimizdeki eser, Hamiyet Sezer Feyzioğlu'nun doktora tezinin eklemeler yapılarak kodeks haline getirilmiş şeklidir. Osmanlı İmparatorluğu'nda, on dokuzuncu asır milliyetçilik akımlarının tesirindeki isyanlar ile meşgul olduğu kadar esnada merkezi otoriteye zarar verecek güçlere karşı da mücadele ile geçmiştir. Bu güç odaklarından biri de Tepedelenli Ali Paşa'dır. Ali Paşa'nın rütbe ve mansıp olarak fevkalade alana hâkimiyeti yok iken tarih sahnesindeki önemli yeri Yunan isyanı ile olan bağı olmuştur. Kitap, eyalet idaresinde valiler ile aynı yetkiye sahip olan mutasarrıf vazifesiyle yöneten Ali Paşa'nın; hayatevvelerini, devlet-i âlideki görevlerini, rakipleri ile mücadelesini, dış ülkelerle olan münasebetini ve Rum isyanındaki mühim konumunu ayrı bölümler halinde incelemektedir. Birinci bölümde Tepedelenli Ali Paşa'nın ailesinin kökenine ve aile içindeki kaosa yer verilmiştir. Dedesi kuşağında olduğu gibi babasının kuşağının yaşadığı dönemde aile de şiddetli anlaşmazlıklar baş göstermiştir. Paşa, babası Veli Bey vefat ettiğinde (1763) o küçük yaşlarındadır. Çocukluğu ve gençliği annesi Hamko'nun (asıl adı İsmihan Hanım olmakla beraber Arnavutlar arasında Hamko Hanım olarak anılmıştır) sert karakterinin etkisinde geçmiştir. Hatta evliliğinde dahi annesinin tesirindedir.

* MSÜ Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi, Kastamonu, adiltoyca@gmail.com

Hamko'nun rekabetçi ve hırslı karakteri Paşa'nın hayatının ileri dönemlerinin şekillenmesinde de mevcut tesirini devam ettirmiştir(s.9). Paşa'nın devlet ricali olması ise eşkıyalık yaparken 1775 yılında yakalanarak Kurt Ahmet Paşa'nın hizmetine girmesi ile ilk evrelerini göstermiştir. Enver Ziya Karal'ın Osmanlı Tarihi V. Cildinde yer almakta olan "...1775'de derbent paşası olmuştur."¹ şeklindeki bilgisi de bu şekilde düzeltilmiş oluyor. AliBey, Kurt Ahmet Paşa'nın yanında parlak siyasi kariyerinin temellerini atmıştır. Kitabın bu bölümünde esas aldığı husus; Paşa'nın mevcut kaostan faydalanarak derbentler başbuğulması(1787) ile devlet kademesinde mühim konum kazanışına değinmesidir. Bu görev onun güçlü ve bölgede nüfuzlu bir paşa olmasında etkili olmuştur.(s.25) Armatol teşkilatının bozularak kleft isimli Rum haydutlar haline gelmesi ile derbentlerin emniyeti için belirli bir idare altında birleştirilerek derbent başbuğuluğu makamı ortaya çıkmıştır. Bu bölümde ayrıca derbent başbuğuluğunun rekabet alanı olmasına dikkat çekilmiştir. Üçüncü bölümde ayrı bir başlık halinde incelenen Ali Paşa-İbrahim Paşa Mücadelesi'ne temel sebebin oluşuna öz itibariyle değinilmiştir.

İkinci bölümde Ali Paşa'nın Fransa ile olan münasebetine başlanmadan evvel, dönemin Osmanlı-Fransız diplomatik ilişkilerine yer verilmiş ve Napoleon Bonaparte'nin hem doğu hem de dünya siyasetine dair çıkarımlar sunulmuştur. Fransa'nın Ali Paşa ile olan ilişkilerinde; Napoleon'un, Paşa'ya olan ilgisini ve işbirliği teklifine de Ali Paşa'nın kayıtsız kalmadığını hatta Napoleon'un İtalya'daki zaferini tebrik ettiğini (s.35) ve karşılıklı ilişkilerde iki tarafında birbirinin yararına olacak tavır sergiledikleri dile getirilmiştir. Fakat Paşa'nın kurnaz kişiliği hakkında da birtakım ipuçları vermektedir. Çünkü Paşa nafiye yere Fransızlara hizmet etmek istememektedir ve hizmetine karşın istediği meblağ geri çevrilir. İlerleyen süreçte de Paşa, Fransızlar'a karşı müspet tavrını değiştirerek karşı cephe almıştır. Paşa'nın Napoleon'un emellerini dahi müşkül duruma soktuğuna değinilen ikinci bölümün sonunda Osmanlı'nın Fransız siyasetine güvenilmeyeceğine ve devletin paşasını da koruyacağına vurgu yapılmıştır.

Ali Paşa-İbrahim Paşa Mücadelesi adındaki üçüncü bölümünde iki paşa arasındaki güç mücadelesinin köklerine yer verilmiştir. Mezkûr paşaların aralarının bulunması için akrabalık bağları kurulmasına rağmen birbirlerinin açıklarını kollamakta oldukları anlatılmıştır. Yavaş yavaş rakibini ezen Ali Paşa en nihayetinde İngilizlere taraf olarak, Fransız dostu olan İbrahim Paşa'nın üzerine giderek onu hapsettirmiştir. Rakibini ortadan kaldırması ile Arnavutluk'ta hâkimiyetini sağlaması kendi lehine görünse de II. Mahmud'un düşmanlığını kazanması sebeplerinden biri olduğu dile getirilmiştir.

Eserin en geniş kısmı olan "Ayaklanmanın Evreleri" bölümünde konunun mahiyetine dair "Tepedelenli Ali Paşa'nın padişahın tepkisini çekmesini sağlayan, bir kısmını önceki bölümlerde anlattığımız olaylar vardı. Ayaklanma ortamını hazırlayan bu olaylar arasında; Fransızların Ali Paşa'dan şikâyetleri, İbrahim Paşa olayı, Ergiri, Gardik ve Debre bölgelerini ele geçirme hareketi, İsmail Paşa Bey'e suikast yaptırması sayılabilir." sözleri ile Ali Paşa'nın isyanın bir anda olmadığına dikkat çekilmektedir.

¹ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi V. Cilt,5. Baskı Ankara, 1988, s.110

İsmail Paşo Bey olayı ise ayrının önemine ise fazlasıyla değinen yazar bu vakanın bardağı taşıran son damla olduğunu kronolojik olarak izah etmektedir. İsmailPaşo, önceleri Ali Paşa'nın silahtarlarından fakat Paşa'nın yanına gelen bir derviş paşaya "...bir gün gözden düşeceğini ve İsmail adında birinin felaketine sebep olacağına söylemişti."(s.71)Ali Paşa kehanete inanarak İsmail Paşo'yı yanında kovdurur. Batıl da olsa Ali Paşa'nın kehanete itibar göstermesi asıl sonunu hazırlayan sebeplerden biridir. Fakat yazarın kitabına aldığı bu bilginin kaynağı olarak dipnotta Ahmet Müfit ve Gabriyel Römeran'ın Tepedelenli Ali Paşa'nın hayatını anlatan kitaplarını referans göstermesi bilginin sıhhatine gölge düşürmekle beraber kitabın sağlam verilerle işleyişinde bariz bir kusur olarak karşımızda çıkmaktadır. Kovulmasının ardından çocukluk arkadaşı Veli Paşa'nın yanına gitmesi ise Ali Paşa'yı İsmail Paşo'nun bedenini ortadan kaldırması için harekete geçirmiştir. Çünkü Veli Paşa, Ali Paşa'nın oğlu olmakla beraber baba-oğlun arası hiçte iyi değildir. Birinci suikastı atlatan Paşo Bey'in ölüm korkusu ile diyar diyar dolaşmasına da değinilmiştir. İstanbul'a gelen Paşo Bey, II. Mahmud'a haksızlığa uğradığına dair müracaat etmiştir ve kendisine kapıcı başı rütbesi verilince Ali Paşa büyüyen tehlikeyi ortadan kaldırmak için İstanbul'a adam göndererek ondan kurtulma düşüncesini tekrar hayata geçirir fakat suikast yine başarısız olur. Ali Paşa'nın düşmanlarını İstanbul'da devletin kapıcı başı rütbesinde olan birini dahi öldürmek için adam göndermesinin affedilemez oluşuna ve cezayı hak ettiği görüşü ağırlık kazandı. Bölümde; Ali Paşa ile arası iyi olmayan Halet Efendi'nin de rolüne çok kısa olarak yer verilmiştir.

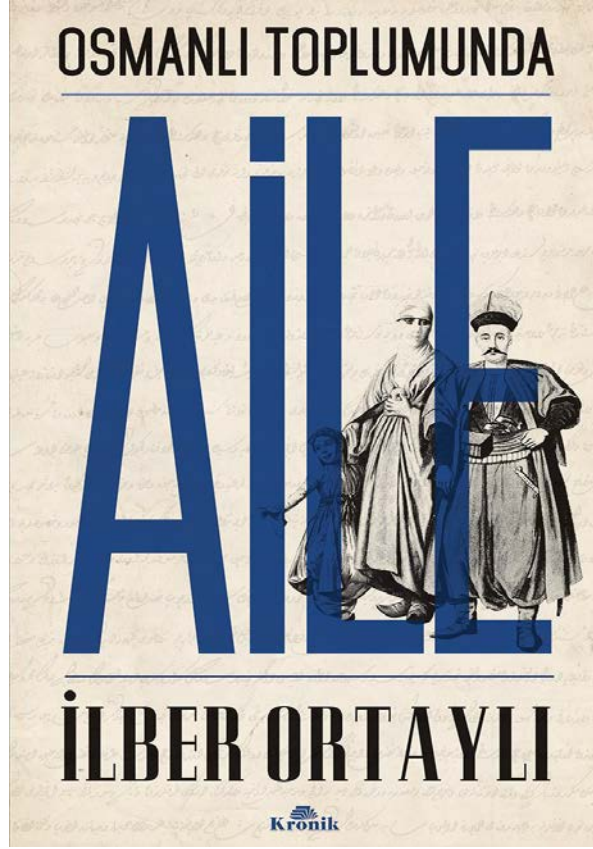
Aynı bölüm içerisinde yer alan "Ali Paşa'nın ve Devletin Yaptığı Hazırlıklar" başlığı altında iki tarafta çatışma için yaptıkları dile getirilmiştir. Yine aynı bölümde Paşa'nın oğulları Muhtar ve Veli Paşa'nın babalardan ayrılarak teslim olmaları ve akabinde gönderildikleri Kütahya'da Veli Paşa'nın Ankara'da da Muhtar Paşa'nın idam edilmeleri ile Ali Paşa'nın intikamını alacak kimsenin kalmadığı belirtilmektedir. Hurşit Paşa'da aynı fikirdedir. Oğul paşaların akıbetini konu edinen başlıkta "...Arnavutlar, Ali Paşa yenilse bile, oğullarının bir gün tekrar ülkelerine dönerek kendilerinden intikam alacaklarından korktukları için, Ali Paşa'ya bir şey yapamıyorlardı. O yüzden Ali Paşa'nın oğullarının ortadan kaldırılmaları gerekiyordu."(s.111)ayrıntısına yer verilmesi de isyanın kökten çözülmesi ve Ali Paşa galesinin tamamen ortadan kaldırılmasının devlet için bir ideal halini aldığına dikkat çekilmiştir.

Ali Paşa'nın 5 Şubat 1822 tarihinde teslim olması ve sonrasında idamının (6 Şubat 1822) anlatıldığı yerler ise kısa ve öz anlatımla sunulmuştur.Paşo'nun idam tarihi ve idamı öncesi son bir gayretle silaha sarılıp Mehmet Paşa'ya kurşun atmasının da Paşa'nın önceki satırlarda af dileyen ve pişman olmuş devlet adamlığı imajını da yerle bir ettiğini göstermektedir.

Son bölümde ise isyanın Yunan İsyanı ile olan ilişkisine yer ayrılmıştır.Yunan İsyanı liderlerinin, Ali Paşa'nın emrinde görev yapan armatoller olduğu, paşanın Rumlar için kiliseler inşa ettirmesi, Yunan dilinin diplomatik dil olarak kullanması ve Yunan dili ile eğitimi teşvikini hatta Ali Paşa'nın üzerine kuvvet sevk edildiğinde Yunan tarafına döndüğü(s.132) bilgisini de konuya dâhiletmektedir. Eser bu

bölümde Yunan hareketi liderlerine ve hareketin safhalarına vurgu yapmaktadır. Yunan isyanı esnasında Ali Paşa kadar mühim rolü olan Halet Efendi'nin de yaptıklarına değinilmesi ile tek suçlunun Ali Paşa olmadığını da hakikat olarak göstermektedir. Halet Efendi ile paşanın arasının kötü oluşu ve efendinin Rumlar ile olan dostluğunun ve onları müdafaasının devletin başına bela oluşuna da dikkatçekmektedir. Halet Efendi de düşmanı Ali Paşa ile aynı akıbeti yaşayarak 1823 yılında idam edilmesi detayı da dahil edilmiştir.(s.148)

Sonuç itibariyle,eser akıcı ve güzel üslubu olarak okuyuculara sunulmuştur. Tarihleri hem hicri hem de miladi olarak kayda alması tarihi saptama zorluğunu ortadan kaldırmakta ve fayda sağlamaktadır. Yer adlarını kendi isimlendirmemiz ve orijinal isimleri ile vermesi de ayrı bir kazanımdır. Dar bir bölgede yer alan olayları anlatırken geçen coğrafi yerlerinde 133. harita üzerinden gösterilmesi de oldukça yararlı bir içerik olarak okuyucuya bahşedilmiştir. Eser tarihte iki isyana sebebiyet veren bir şahsın aile yapısından, karakterine kadar olan ayrıntılara yer vermekle konu üzerinde araştırma yapanlara yön gösterici mahiyettedir.

Osmanlı Toplumunda Aile

İlber Ortaylı

İstanbul, Kronik Kitap, 2018, 240 sayfa, ISBN: 978-975-2430-38-9

Hilal ACAR*

Kitabın yazarı İlber Ortaylı, Türk tarihçi, akademisyen ve yazardır. Yüksek lisans çalışmasını Prof. Dr. Halil İncılık ile yapmıştır. Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Hukuk Tarihi dersleri vermiştir ve halen misafir öğretim üyesi olarak ders vermeye devam etmektedir. Türk Tarih Kurumu şeref üyesidir.

Eserin, 2018 yılında Kronik Kitap tarafından 18. Baskısı yayımlanmıştır. 240 sayfadır. Yazar eserinde Osmanlıda aile yapısının tarih içindeki evrimini, aileyi kapsayan konuları ele almıştır. Aile toplumun az değişen kurumlarından ve tarihçi araştırmalarını gerektiren bir konudur. Bu konularda çok fazla araştırma yapılmamıştır yazarda bu çalışmayı kaleme alma gereği görmüştür.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Hilalacar34@gmail.com

Eser, Osmanlı ailesinin toplumsal çerçevesi, Osmanlı ailesinin dini aidiyyet ortamı olarak millet sistemi, ailenin fiziki ortamı mahalle, toplumsal tabakalar, ailenin hukuki temeli, ailenin günlük yaşamı, 19. yüzyıl ve sonuç olarak yedi ana başlıktan oluşur, devamında başvurulan ve yararlanılan arşiv evrakı ardından indeks gelir.

Eserin içeriğinden bahsedecek olursak, ilk olarak hanede kaç kuşağın yaşadığını ele almıştır. Şehir ve köylerde yaşayan insan yapısıyla, İstanbul, Selanik, İzmir gibi imparatorluğun büyük liman şehirlerinde yaşayan insan yapısının değişik olduğundan bahsetmiştir. Devamında ailenin fiziki ortamı mahalleyi ele alır. Mahalle bir içtimai kültürel birimdir. Aynı dinden insanlardan, birbirini tanıyan ve birbirine kefil olan hanelerden oluşmuştur. Mahallede dinsel farklılık hariç, dil ve etnik farklılığın öneminin olmadığına henüz sınıf ve statü farklarının olmadığına değinmiştir. Mahallede veya köyün yönetiminde imam veya papaz söz sahibiyken devletin bu görevlere el attığı ölçüde mahalle halkında gevşeklik ve hizmet ikileşmesinden doğan sorumsuzluğun arttığını anlatır. 19. yüzyılın sonunda şehirde ekonomik ayırımı göre sınıfsal yerleşmeler başlamıştır.

Sonraki bölümlerde toplumsal tabakalardan bahseden yazar bu konuyu dört gruba ayırmıştır. Bunlar: Hanedan-ı Al Osman, ulema aileleri, ulema efendilerinin kızları, gayrimüslim soyular. Ailenin hukuki temeli konusunda ise mehirden başlamış ve mehrin çeşitlerini anlatmıştır. Ek olarak, evlenme, evlilik dışı ilişkileri anlatmış ve Müslümanlarda olduğu gibi diğer dinlerde de evliliğin kuralları olduğunu, evlilik dışı ilişkilerin hiçbir toplumda uygun olmadığını ayıpladığını ve bu tarz kötü olayların neredeyse hiç olmadığını yazmıştır.

Yazar ailenin hukuki temeli konusunun devamında ailede ölüm, miras, çokeşlilik, pedersahilik din ve uyruk konularını açıklamıştır.

Ailenin günlük yaşamı konusunda ise ilk ailede çocuğu anlatmış ve dünkü toplumda aile ve cemaatin ağırlığını üstünde hisseden çocuğun, bugünkü toplumda başka bir atmosferin ve dünyanın üyesi olduğunu vurgulamıştır. Devamında çocuğun eğitimine değinen yazar tarihimizde edep ve muaşeretle alakalı kitapların azda olsa yazıldığını fakat çocukların seviyesine inen kitapların neredeyse hiç olmadığından yakınıyor. Çocuk kitabı olarak yazılan Şark'taki vedahi Garp'daki kitapların çocuk eseri olup olmadığını sorguluyor.

Sonra ilk mektep alt başlığıyla çocuğun aileden kopuşunu işleyen yazar geleneksel toplumun çocuğu anaokuluna değil, mahallelerde akraba ve komşular arasında toplumlaştığını savunuyor. Toplumsal alanda kadın ve erkek alt başlığında ise Osmanlı toplumunda olmayan tek unsurun kadın ve erkek beraberliği olduğunu söyleyen yazar, kadınların da erkekler gibi sosyal olduğunu eğlence günlerine, orta oyununa, hamamlara ve mesire yerlerine gittiğine fakat erkeklerle karışık olmadığını kadın günlerinin ve erkek günlerinin birbirinden farklı olduğunu anlatıyor ve bu kadın erkek ayrımı sadece bizim toplumumuzda değil Bizans sarayında dahi harem ağası vardır.

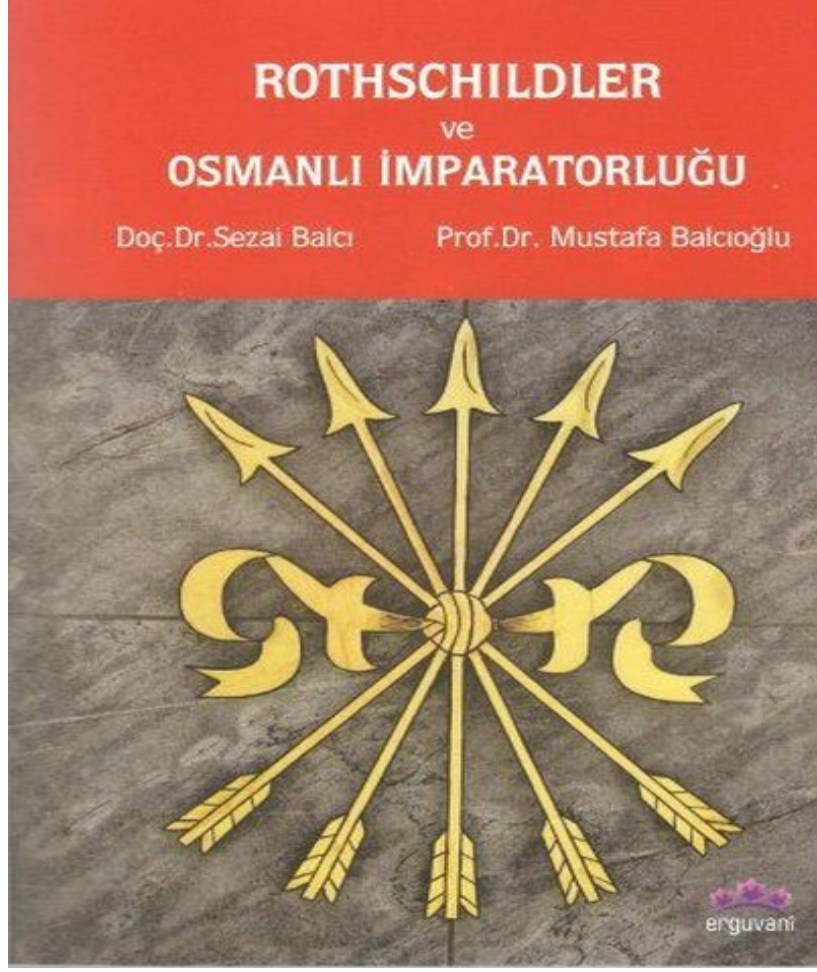
Ailenin tüketimi konusunda ise çok zengin mutfağa sahip olduğundan bahsetmiştir. Bu zenginlik sadece başkent ve çevresiyle sınırlı olmayıp, ülkemizin birçok köşesi tatlı ve tuzlusuyla birbiriyle

yarışacak mutfığa sahiptir. Ailenin hizmetlileri konusunda hizmetlilerin ailenin bir bireyi olduğunu ailedenmiş gibi davrandıklarını anlatmıştır. Ailenin sağlığı, beslenme biçimleri gibi konuları da işleyerek 19. yüzyıla gelen yazar Tanzimat'la başlayan uygulama laikliğe doğru bir gidiştir, ama çelişki ve karışıklığın da büyümesine neden olduğunu vurgulayarak kitabın sonuç başlığına geçen yazar anlattıklarını toparlamış ve kitabı bitirmiştir.

Kitabın hedef kitlesi tarih araştırmacılarıdır, yazarın yaklaşımı akademik araştırmalar için bir başvuru kitabı niteliğindedir. Daha geniş sentezler için bir tembihtir. Müellif amacına ulaşmıştır, kitabında Osmanlıda aile yapısında pek çok konuya değinmiştir, eski çağlarla ve günümüzle karşılaştırmasını yapmıştır. Kitap gözlemci bakış açısıyla yazılmıştır, üslubu hedef kitleye uygundur akıcı bir dil kullanmıştır ve dili akademiktir. Yazar birçok alandan ve yazardan faydalanmıştır, konuya betimsel yaklaşmıştır.

Yazar, Osmanlı ailesi, çekirdek ailenin yaşam kalıplarından çok, büyük ailenin yaşam ve üretim kalıplarına uymaya meyilli olması, millet teşkilatının etnik ve lisan aidiyetine değil, din ve mezhep aidiyeti esasına dayanması, mahallenin bir içtimai kültürel birim olması ve birey ailesinin olduğu gibi yaşadığı mahallenin de bir üyesi olduğu fikirlerini savunmuştur. Görüşlerinde savunduklarını kanıtlamak niteliğinde dipnotlar eklemiş, yerli ve yabancı yazarların eserlerinden olduğu gibi farklı sanat dallarından da yararlanmış. Yazarın yararlandığı kaynaklar akademik ve birçok farklı daldan olmak üzere çok zengindir. Yazar metin içinde tablo ve çizelgelerden yararlanmış. Konuya açıklık getirmek, örneklendirmek ve kanıtlamak için kullanmıştır. Kitabın güçlü kısmı yazarın anlattıklarının kanıtlanabilir olmasıdır, gerçekçi yaklaşım ve bilgilerle kaleme almıştır, duygusallık ve tahminlere dayalı bir eser değildir.

Müellif, Türkçe kelimelerin yanına farklı dildeki karşılıklarını da vermiştir ve yazıyı güçlendirmiştir fakat bazı yabancı kelimelerin Türkçe karşılığı yoktur bu da anlam bütünlüğü açısından okumayı zorlaştırmıştır. Akademik bir kitap olmasına rağmen konuya merak ve alaka duyan herkes rahatlıkla okuyabilir, kitabın dilinden zorlanmaz. Osmanlı dönemi aile yapısı hakkında çok fazla araştırma yapılmamıştır bu kitap aile yapısını birçok yönden alarak incelemiştir.

Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu

Mustafa Balcıoğlu, Sezai Balcı

Ankara, Erguvani Yayınları, 2017, s.536, ISBN: 978-605 -84783- 5- 0

Hümeyra TÜFEKÇİ*

2017 yılında 2. basımını Erguvani Yayınları'ndan yapmış olan Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu isimli eser, adını pek çok yerde duyduğumuz bu ailenin gerçeklerini Osmanlı Devleti mahiyetinde belgeler ile ele almıştır. Osmanlı Devleti'nin çöküşüne geçerek topraklarını kaybettiği bir dönemde gerek devletin mali iç ve dış meselelerinde, gerekse siyasetinde çok önemli bir role sahip olan bu aile, Osmanlı Devleti ile ilgili bilinen meselelerin bilinmeyen olgularına işaret etmesi bakımından kitabın akademik değerini arttırmaktadır. Uluslaşma çabalarının filizlendiği 19. yüzyıl dünyasının kapital ekseninin üretimini ve sermayesini elinde tutan Rothschild ailesi, şirket üzerinden devletleşme başlangıcının ilk örneğidir. Nitekim tüm bu kazanımları muhafaza edebilmek ve nefret

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, İstanbul, humeyratufekci@yahoo.com

söylemi yaratmamak adına evlilikler aile içerisinde yapılmış, zenginlik araçları gizli tutulmuş ayrıca devletlerarası ilişkilerin finansal meselelerinin siyasi arenasında vazgeçilmez olabilmeyi bankerlik üzerinden etkin bir şekilde başarabilmişlerdir. Haklarında söylenen ve yazılan akademik olmaktan pek çok uzak bilgi, adlarının komplo teorileri, gizlilik ve gerçeklikten uzak yakıştırmalarla anılmasına neden olmuştur. Kitap hem bu ailenin ilişkileri ve etkinliğini ele alırken, diğer taraftan Osmanlı ile olan diyaloglarını konu edinerek, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl savaş bilançosunu ve genel olarak mali durumunu ele alması açısından değerlidir. Bu kıymetli eser kendini belgeler ile anlatarak objektif bakış açısını okuyucunun masasına koymaktadır.

On sekizinci yüzyılda, tefecilik yaparak zenginliğe kavuşan ilk Rothschild olan Mayer Amschel, bu tür yoğunlaşma ve tutarlılıkla gelen gücü çok iyi anlamıştı. Mayer Amschel, ilk olarak Thurn ve Taxis'in prensleri olan güçlü bir aileyle birlik oldu. Hizmetlerini yaymak yerine, bu prenslerin birincil bankeri haline geldi.(s.17)

Kitap ilk başlangıcını aileyi tanıtan bu sözlere ayırmıştır. Mayer Amschel'in tefeciliğini yönlendirdiği kimselerin sadece zengin aileler olmadığını, en büyük başarısını güç odakları üzerinden siyasi tefecilik aracılığıyla kurduğunu ilişkiler olduğu anlaşılmaktadır.

Mayer Amschel'in oğulları, aile işletmesini kontrol altına aldıktan sonra geniş ölçekli zenginliğin anahtarının tek ülke ya da prensliğe bağlı kalmak yerine, bir bütün olarak Avrupa piyasasında dayanak noktası bulmak olduğuna karar verdiler. Beş kardeşten Nathan, Londra'da bir mağaza açmıştı bile. James, 1813'te Paris'e taşındı. Amschel, Frankfurt'ta kaldı. Solomon, Viyana'ya yerleşti ve en küçük oğul Napoli'ye yerleşti.(s.18)

Oğulların farklı yerleşimleri, tek aile adına işletmeleri ve geliştirdikleri krediye dayalı uluslararası sistemler kısa sürede Rothschildler'i zengin etmiştir. Kutsal İttifak içerisindeki Avrupa devletleri ile iş ilişkileri geliştirmeleri onları aynı zamanda Avrupa siyasetinde etkin hale getirmiştir. Avusturya ve Fransa demiryollarını inşa etmiş olmakla beraber Bourbon ve Bonaparte gibi önemli siyasi karakterlere mali destek sağlamışlardır.(s.20)

Kitap giriş bölümünü aileyi anlatan bu bilgilerle tamamladıktan sonra, birinci bölümü, "Osmanlı Belgelerinde Rothschild Ailesi'ne Dair İlk Bilgiler" ismi altında kaleme almıştır. Başlangıçta Henry Kissinger'dan alıntılanarak, İngiliz hükümetine başkanlık eden Benjamin Disraeli'nin Siyonist idealinden bahseder. *Filistin, dedi, doğal nimetlere sahiptir. Bütün ihtiyacı çalışacak çiftçiler ve onların korunması. Toprak, Türkiye'den satın alınabilir. Para, Rothschildlerden ve ileri gelen İbrani kapitalistlerinden gelecek. Türk İmparatorluğu iflasın eşiğinde ve gelir sağlamak için her şeye razı olur. Yapılacak şey, toprak üzerindeki haklara sahip kolonilerin kurulması ve güvenliğinin teminat altına alınması. Vatandaşlık konusu, bunların gerçekleşmesine kadar bekleyebilir. Bu konuların sık sık Yahudi halkının gündemine geldiğini ekledi. Bunları gerçekleştirecek Yeni Mesih'in, ulusunun gerçek kurtarıcısı olacağını söyledi.(s.22)*

Bu proje ve büyük ideal 100 yıl kadar sonra gerçekleştiğinde çok da tutmayan plan, Osmanlı'nın para karşılığı topraklarını satacak olması düşüncesi idi. Neticede Sultan II. Abdülhamid böylesi bir isteğe ve plana karşı çıktı. Rothschildlerin, Osmanlı ile ilk teması 1834 yılında olmuştu. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından gelen süreçte Osmanlı'nın Yunan devletini tanıması ile ortaya çıkan bir dizi sınır meselesi gündeme geldi. 1832'de imzalanan bir anlaşma gereğince Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'ne hudut tashihi için tazminat ödemesi kararı alınmıştı. Yunan devleti adına tazminatı karşılayacak banker ise Rothschildler olmuştu. Böylece Osmanlı ile ilk temas bu şekilde gerçekleşti. Parayı bizzat kendisi getirmek isteyen Nathaniel de Rothschild Osmanlı ile bir tanışıklık kurmak isteğini de dile getirmişti. Diğer bir geliş nedeni ise Reisülküttap Mehmet Akif Efendi'ye yazdığı

üzere, 1828-1829 yılları arasında yaşanan Rus Harbi sırasındaki zahire meselesi idi. Viyanalı Sarraf Stametz ve ortakları Tuna kalelerinin zahirelerini tedarik etmiş ancak alacağı Osmanlı'dan alamamışlardır. Avrupa kanunlarına göre bu parayı Yunan tazminatından temin edebileceğini söyleyen Rothschild, Osmanlı'ya borç konusunda güvendiğini söylemiş ve itimadını dile getirmişti. Bizzat Sultan II. Mahmud ile görüşme fırsatı yakalamış olup, görüşmenin ayrıntıları kaynaklara ve belgelere yansımamıştır. Osmanlı ile ailenin maddi ve siyasi ilişkilerinin zaman zaman kesintiye uğramasına rağmen günümüze kadar arttığı söylenmiştir. Gitgide toprak kaybeden bir imparatorluk olarak Osmanlı'nın para kaynağı olması dışında, Kudüs'e sahip bir hayalin hamiliğini yapması da Osmanlı ile Rothschild ilişkilerini ayrı bir noktaya taşımıştır.

İkinci bölüm "Osmanlı Devletinin Mali Kontrolü Yahut Rothschildler" başlığı altındadır. Bu bölüm ağırlıklı olarak Osmanlı'nın dış borçlanmasını ve bunların gerekçelerini ele almıştır. Kırım Savaşı ve Islahat Fermanı ile yapılan Osmanlı'daki yenileşme faaliyetleri neticesinde yeni masraflarda bulunulması ve dahası devam eden mali sorunların çözüm arayışları neticesinde yeniden borçlanılma yoluna gidilmiştir. Tüm bu hızlı süreç içerisinde mali bunalımın getirdiği iflastan sonra Padişah Abdülaziz, 30 Mayıs 1876 yılında tahttan indirilmiştir. Osmanlı Devleti borçlarının, Fransa ve İngiltere devletlerinin kefaleti altında olması, Rothschildler ile arasında geçebilecek olası bir problemi engellemiştir. (s.144) Osmanlı Devleti'nin bütün borçlarının ödenebilmesi için oluşturulan kurum ödenmesi gereken borçları, 'Muharrem Kararnamesi' adı ile güvence altına alındı. Kararnamenin neticesine göre bazı gelirlerin tamamen dış borçların ödenmesine ayrılması kararlaştırıldı.(s.145) Kitap ilerleyen sayfalarda II. Abdülhamid'in de iki defa bu aile ile borç ilişkisine girdiğini söyleyerek devam etmiştir. Bu borçlanma ilişkisinin Osmanlı Bankası ile Rothschildlerin Paris ve Londra grupları arasında gerçekleştiği bildirilmiştir. Kitabın bu bölümünde ele alınan ve Mısır'a verilen borçların bahsi bu ailenin kazandığı siyasi kimliği ve bu kimliğin İngiltere hükümeti ideallerine paralel gittiğini rahatlıkla gözler önüne sermiştir. *Rothschildlerin Mısır'a ilgisi yeni değildir. (...)Mısır, Osmanlı Devleti'nden bir yıl sonra, 1876 tarihinde Mali İflasını ilan etmiş olduğu için, maliyesi İngiliz ve Fransızların kontrolüne geçmişti. 1882 yılında ise, kıskırttığı iç olayları bahane ederek İngiltere Mısır'ı işgal etmiştir. Osmanlı Devleti bu hareketi onaylamamış ve İngiltere ile Mısır konusunda çatışma halinde kalmıştır.*(s.202)

"Sultan II. Abdülhamid, Rothschildler ve Filistin" bahsi kitabın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Filistin hayali üzerine bina edilen Yahudi Devlet idealinin ilk gerçekçi ayak sesleri bu dönemde duyuldu. Rothschildlerin desteği ile zirai alanda başarılı yeni yerleşim yerleri, Araplardan satın alınan topraklar üzerine kuruldu. Bu dönemin en etkili ismi Parisli Baron Edmond James de Rothschild olarak bilinmektedir. Bütün ömrü ve servetini ırkdaşlarının refahına harcamıştır.(s.210) Rusya'dan gelen Yahudiler için koloniler kurarak, Filistin'de topraklar satın almaya başlamıştır. *Theodor Herzl'in aksine o sessiz yerleşimi savunmuştur.* Getirttiği uzmanlar ile bataklık bölgeleri kurutmuş ve buralarda kolonileşmeyi sağlamıştır. 1934'teki ölümünün ardından eşinin ve kendisinin naaşları 1954'te İsrail'e nakil olunmuştur. Nakil törenleri sırasında Weizmann ve Ben-Gurion, Rothschildlerin İsrail'e ve Siyonizm'e hizmetleri için şunları söylemiştir; *Kimse ondan daha fazla İsrail'e hizmet etmemiştir.* (s.211) Kitap bu idealin ne kadar ileri tarihlere kadar gittiğini ve İngiliz hükümeti ile Rothschildlerin bu husustaki dayanışma ve çabalarını bölüm boyunca ele almıştır. Satın alınan yerlerin ve bu bölgeler üzerindeki kolonileşme hareketlerinin; hastane, üniversite gibi etkin devletleştirme kurumlarının üzerinden oluşturulmasını detaylıca anlatmıştır. Bu minvalde Osmanlı Devleti ile yaşanan ilişkileri belgeler ile destekleyerek anlatıma dâhil etmiştir. Osmanlı Devleti'nin getirdiği yasaklara rağmen arazi satışlarının devamı ve bu toprak kazanımlarının rüşvete dayanması da belgeler ile desteklenmiştir. II. Abdülhamid'in bu noktada yaptırdığı tahkikatlar, Osmanlı Devleti'ne, Filistin bölgesine getirilen Musevi muhacirlerin yerleşimine dair gerçekleri vermiştir. Rothschildlerin desteği

ile yapılan ruhsatsız yerleşimleri, illegal bir devletleşmenin para ile satın alınabilirliğini göstermektedir. Osmanlı devlet adamları bu planlı yerleşmenin yaratacağı problemlerin farkındadır.(s.269) Fakat önüne geçilemez bir göç ve imar politikasının olduğu anlaşılmaktadır. Pek çok tutanak ve rapora rağmen Osmanlı idaresinin çok da somut adımlar atmadığı ortaya çıkmıştır. Rothschildlerin satın aldığı arazilerde bugün İsrail'i oluşturan kolonileşme faaliyetleri hızla devam etmiştir.

Eserin dördüncü bölümü ise “İttihatçılar Filistin ve Rothschild Ailesi” olarak isimlendirilmiştir. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra, İttihatçıların başa gelmesi ile de ilişkiler Filistin üzerinden devam etmiştir. Hazine-i Hassa arazileri bu süreç içerisinde Maliye Nezaretine devrolunmuştur. Mahalli idarelere Filistin'deki araziler dışındakilerin satışı için tamim verilmiştir. I. Cihan Harbi sırasında bazı çiftliklerdeki tarım ürünlerine el konulması konuşulmuş ancak uygulamaya geçirilmemiştir. İttihat ve Terakki Hükümetlerinin Siyonist hareketlere karşı tedbirli olduğu belgeler ile desteklenmiştir.1917 yılında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan gelen mektup, İngiltere Hükümeti onaylı ‘Yahudi milletinin politik anayasası’ idi. Mektup meşhur Arthur James Balfour’dan geliyordu. İngiliz hükümeti Yahudi Devleti kurulması fikrini resmen destekliyordu. Bir diğer taraftan Weizzman ve Faysal bu plan dâhilinde hareket etmek üzere anlaşma yoluna gittiler. *Böylece Araplar, İsrail Devletine giden yolu açmışlardı.*(s.430)

Beşinci ve son bölüm “Rothschildlerle Diğer İlişkiler ve Osmanlı'da Rothschild İmajı” adını almıştır. Bu bölümde Osmanlı Sultanlarından II. Mahmud, Abdülaziz ve II. Abdülhamid'in Rothschild ailesine verdiği nişan ve mühürlerden bahsedilmiştir. Özellikle ailenin Filistin bölgesindeki imar faaliyetlerinden, hastane ve okul gibi kurumların inşaları detaylıca ele alınmıştır. İslahat Fermanı'nın ilanı sırasında İstanbul'da bulunan Mayer Alphonse de Rothschild sadece bankacılık işleri ile meşgul olmak için değil, fermanın getirilerini Musevi önderlerine ne yönde kullanabileceklerini anlatmak gibi hususlarda da yol gösterici olmuştur. I. Cihan Harbi sırasında İngiltere ile beraber, Osmanlı karşıtı hareket eden Yahudi Lejyonu'nu finanse edenler yine Rothschildler olmuştur.

Siyasi sahnede bu kadar etkin ve çoklu devlet ilişkileri bu kadar uzun süre devam etmiş olan nadir ve belki de tek aile olan Rothschildlerin, Osmanlı ile ilişkileri yaklaşık 90 yıl kadar sürmüş ve bu ilişki daha sonrasında Cumhuriyet döneminde borçların ödenmesi şeklinde devam etmiştir. Eser, Osmanlı ile olan ilişkileri bizim arşiv ve doküman kaynaklarımızla en etkin şekilde ele almıştır. Rothschildlerin Osmanlı'ya yansıyan imajı, siyasi tutumu ve mali ilişkiler, Osmanlı kaynakları üzerinden Osmanlı özelinde okunabilmiştir. Eser, döneme ve meseleye hâkim olmayan okuyucular için kitabı keyifli olmaktan çıkarmaktadır. Çokça belgeye yer verilmesi ve belgelerin sadeleştirilmemesi okuyucunun dikkatini zorlayabilir. Ancak kitap iddiasını objektiflik ve daha evvel yayınlanmayan belgeler üzerinden kurması sebebiyle bu durum gayet anlaşılabilir. Sadece Rothschildleri ve Osmanlı ilişkilerini değil aynı zamanda, Osmanlı'nın Musevi toplumu ve Filistin ile Ortadoğu coğrafyasının kısacık 90 yılını okuma imkânı sağlaması da kitabı önemli kılmaktadır. Spekülasyonlardan ve komplo teorilerinden uzak bilgilere karşı, eksikliğimizi ve ihtiyacımızı en yakın elden, bizlerin kaynaklarından gözler önüne sermektedir.

İmparatorlukların Çöküşü Osmanlı-Rus Çatışması 1908-1918

Michael A. Reynolds, Çev. Yücel Aşıkoğlu

İstanbul, Türkiye İş bankası-Kültür yayımları, 2016, 378 Sayfa, ISBN: 978-605-332-830-8

Mehmet Şerif MAHMUTOĞLU*

Bu çalışma Kafkasya ve Anadolu'nun sınır toprakları uğruna, Osmanlı ve Rus İmparatorluklarının kendi sonlarına yaklaşırken giriştikleri mücadelenin hikâyesidir. Kendini koruma içgüdüsü her iki imparatorluğu da aynı alın yazısına mahkûm etti. Çöküş ve parçalanma korkusu Osmanlı devletinin kendi İmparatorluk düzenini yok etmesine yol açarken daha kapsamlı bir güvenlik arzusu ve dengesiz güney sınırının neden olduğu endişe, Rus devletini imkânlarının ötesinde bir gayrete ve nihayetinde kendi çöküşü ile İmparatorluğunun yıkılışına sürükledi.

Osmanlı ve Rus İmparatorlukları neredeyse aynı anda tarih sahnesinden çekildiler. Yazara göre bu durumun sebepleri birçok yazarın nazarında Milliyetçilik olgusu ile açıklanmaktadır. Bu çalışma ise farklı bir yol izlemektedir. Geç Osmanlı ve Rus İmparatorluklarını halef devletlere bir girizgâh gibi gören milliyetçi perspektiften kaçınır. Bu şekilde bir bakış açısı olmadan, Osmanlı ve Rus sınırlarındaki hadiseleri bu iki imparatorluğun merkezi içine yerleştirerek her iki devleti de küresel jeopolitik bağlamın içinde değerlendiren bir çerçeveyi tercih eder. 20.yy başında Osmanlı-Rus sınırındaki tarihi akışı anlamak için gereken anahtarın milliyetçilik değil, devletlerarası rekabet olduğunu ileri sürer. Aynı zamanda devlet altı aktörlere de ciddi bir dikkat göstermek suretiyle, devletlerarası küresel rekabet dinamiklerinin yereldeki ve bölgedeki niyetlerle karşılıklı ilişki kurarak yeni siyasi kimlikleri nasıl oluşturduğunu gösterir. Yakındoğu ve Avrasya'nın sınır bölgelerindeki milliyetçiliği en iyi şekilde anlamak için bu akımın siyasi temellerden neşet etmiş bir olgu değil de, bir

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü

tür jeopolitik olarak ele alınması gerektiğini öne sürmektedir. Yazar bu iki İmparatorluğun Milliyetçilik olgusunun etkileri sonucu değil, iç dinamiklerden kaynaklı sıkıntılardan mütevellit tarih sahnesinden çekildiklerini iddia etmektedir. Bu durum yazarı, bu iki İmparatorluğun tarih sahnesinden çekilmelerini Milliyetçilik olgusunun güçlü olduğunu düşünen diğer yazarlardan ayıran temel faktördür. Bu eserde Osmanlı devletinin yıkılması Balkan harpleri, birinci cihan harbinin sonuçları ve çözülemez hale gelen iç problemler, Osmanlının sonunu getirmiştir tezi ağır basmaktadır

Yazar kitabını sekiz bölümde ele almıştır. Bu bölümlerde kısaca şunlara değinmektedir: Osmanlı-Rus rekabetinin kamuoyuna açık yüksek siyasetini (Askeriye ve güvenlik meseleleri) 1908'den 1914'e kadar ele alır. Rusya'nın doğu Anadolu siyasetini ele almaktadır. Devletlerarası rekabetin mahalli kimlik ve siyasetleri milli kimlik kavramının girişiyle nasıl şekillendirdiğini aydınlatmaktadır. Rusya'nın Müslüman casusları nasıl kullandığını, Osmanlının Rusya'daki "Müslüman" ve "Ermeni" sorunundan nasıl faydalanmaya çalıştığını ve mültecilerin sınırlar üzerinden geçişlerini incelemektedir. Birinci dünya savaşının başlangıcından Rusya'daki 1917 İhtilal'na kadar ki süreci ele almaktadır. Yazar Osmanlılar için savaşın amacının Pan-İslamist veya Pan-Türkist hayalleri körü körüne gerçekleştirme girişimi değil, bu durumun güvenlik uğruna, üzerinde düşünülerek girişilen bir kumar olduğunu iddia etmektedir. Yazar savaşın, milli idealler ve yeni devlet meşruiyetiyle etkileşimi yanında, Osmanlı-Rus sınırlarına yaptığı etkiyi inceler. Birinci dünya savaşında Osmanlı Ermenilerinin topyekûn yok edilmeleri ve arkasından Anadolu'nun Türkleştirilmesinin etnik hırslardan ziyade inceden inceye devlet çıkarları hesabına dayandığını öne sürmektedir. Osmanlıların Rusya ve Kafkasya siyasetinin gelişimi, Rus ordusunun 1917'de dağılmasından Bolşeviklerle Brest-Litovsk antlaşmasının imzalandığı Mart 1918'e kadar incelemektedir. Burada Osmanlıların amaçlarının herhangi bir ideolojiyle sınırlamak yerine bölgesel güç değişimlerine uyum sağlamak üzere evirildiğini vurgulamaktadır. Yazar 1917'de Trabzon ve Batum görüşmelerinde kurulan Maverayı Kafkas (Transkafkasya) Cumhuriyeti ile Osmanlıların ilişkilerinin gelişimine, eski Osmanlı toprakları olan Kars, Ardahan ve Batum'un yeniden alınmasına ve Osmanlıların Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya ile kurdukları diplomatik ilişkilere değinmektedir. Azerbaycan ve Dağıstan'daki Osmanlı ilerleyişine yer vermektedir. Burada etnik-dini bağlılıkların değil jeopolitik zorunlulukların Osmanlı stratejik davranışlarını belirlemeye nasıl devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Kitabın çeşitli zayıf yönleri de göze çarpmaktadır. Bu duruma değinmenin faydalı olacağı düşüncesindeyim. Kitapta geçen şu metni aynen aktarıyorum:

Kafkas Ordusu Başkomutanı ve Kafkasya genel valisi Grandük Nikolay Nikolayeviç'in 1916 yazındaki Trabzon ziyareti, Rus komutanlarla Hrisantos arasındaki gerginliği göz önüne sermekteydi. Rus ordusu onun Enver paşa ile kişisel irtibatından haberdardı. 1917 baharı itibarıyla güvendiği kuryelerle İstanbul'a bilgi aktardığına inanılıyordu (Ruslar tarafından). Trabzon vilayetinde halkın Ruslara karşı tavırlarının ele alındığı bir değerlendirmede bir sivil memur, Rus işgalinin Hrisantos'u iktidar ve nüfuzundan büyük ölçüde mahrum bıraktığını ortaya çıkarmıştı. Osmanlı idaresinde Metropolit, yaklaşık 42.000 nüfuslu Trabzon Rumlarının lideri olarak etkili bir görev icra ederken Rus yönetiminde ise sadece Ruhani bir kişiliğe dönüşmüştü...

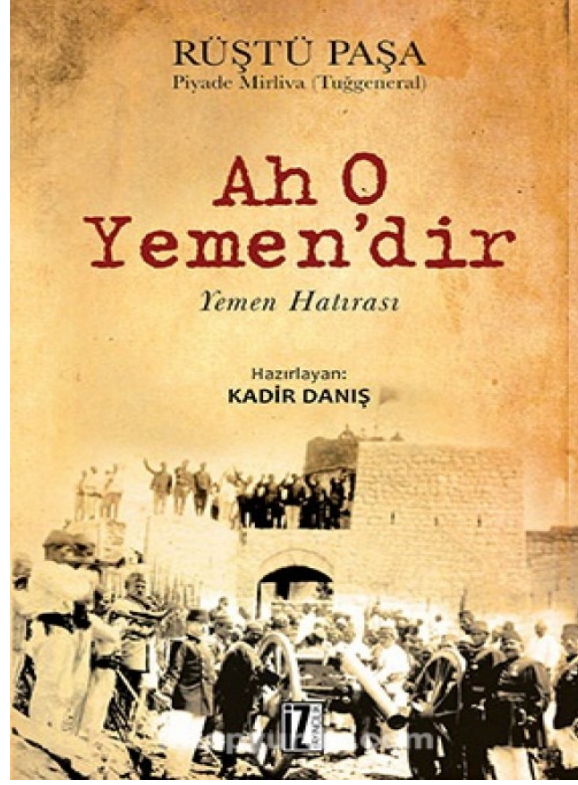
Eser şöyle devam etmektedir. Rus işgal idarecilerine karşı Metropolit kaybettiği iktidarından ötürü Rusları bölgede istemeyip onların aleyhine çalışmaktaydı. Trabzon Metropolitinin Osmanlılarla gizli bir işbirliği içinde olup olmadığı bilinmemektedir. 1917 Şubat devriminin başında Rus yönetimi altındaki Hrisantos, ilişkilerini Osmanlılarla iyileştirme ihtiyacı duyacaktır...

Yukarıda iki paragrafın önemli noktalarını paylaşmaya çalıştık. İki paragraf için iki ayrı kaynak kullanılmıştır. Bu iki paragraf okunduğunda; birinci paragrafta Osmanlı yanlısı bir Hrisantos, ikinci paragrafta Osmanlı yanlısı olmayan, ilişkilerini düzeltme ihtiyacı olan biri göze çarpmaktadır. Buda iki paragraf arasında bir tutarsızlığa sebep olmaktadır.

“Ermenilerin yok edilmesi, sorun çıkartan topluluğa girişilmiş tek operasyon değildi” Bu cümlenin içerisinde bulunduğu paragraf kaynak gösterilmeden kullanılmıştır. Dolayısıyla tamamen yazarın (ya da çeviri yapanın) düşüncesinin bir ürünüdür. Bu tür cümleler, okuyucunun kafasını karıştırmaya sebep olacaktır. Ayrıca bu tür cümleleri dile getirirken gerekçesi bir o kadar inandırıcı olmalıdır. Aynı şekilde bu ifadeyi kaynak göstermeden Süryaniler için de kullanılmaktadır.

1877-1878 Osmanlı-Rus harbi için kurmuş olduğu şu ifade: “Rusya düşmanı kolayca yenmiş” kendisine ait bir yorum olup, bu savaşın temel dinamiklerine ve içeriğine hakim olmadığını göstermektedir. Bu tür iddialarda bulunurken gerekçelerinin iyi hazırlanması gerekmektedir. Aksi halde iyi bir okuyucunun yazara karşı olan güvenin sarsılmasına sebebiyet verecektir.

Sonuç olarak Yazarın kullandığı kaynaklara bakıldığında ortaya koyduğu çalışmayı özetler niteliğindedir. Yazar gerek Türk arşivlerden gerekse de yabancı arşivlerden oldukça iyi bir şekilde yararlanmıştır. Yazarı ortaya koymuş olduğu bu eserde sair yazarlardan ayıran başlıca özellikler şunlardır: Eseri ele alış şekli karşılaştırmacı bir tarih yazımını ortaya koyduğunu göstermektedir. Bir diğer önemli özelliği eserin analiz, tez ve senteze dayalı önemli bir eser olmasıdır. Yazar eseri ele alırken birkaç hata hariç büyük ölçüde tarafsız bir çalışma ortaya koymuştur. Yazar ana başlıklar arasında belirli bir kronolojik ahenk sağlamıştır. Alt başlıkları yorumlarken bazen kronolojiyi takip etmiş, bazen de alt başlıklar arasında öyküleyici bir yöntem benimsemiş gibi hissettirmektedir. Bu durum eserin bir solukta okunmasına sebep olmaktadır. Yazar bu çalışmasında seçmiş olduğu konu, dönem, mekân ve coğrafya itibarıyla, eseri ele alış şekliyle, literatüre önemli bir katkı sağlamıştır.

Ah O Yemen'dir, Yemen Hatırası

Rüştü Paşa, Haz. Kadir Daniş

İstanbul, İz Yayıncılık, 2017, 143 sayfa, ISBN: 978-975-355-922-5

Tameran ÇAĞLAR*

İncelediğimiz bu eser 1905 sonrasında Yemen'in San'a şehrinde İmam Yahya tarafından başlatılan isyanın bastırılması ve askerlerin cepheye sevk edilmesi görevlerinde bulunmuş Mirliwa (Tuğgeneral) Rüştü Paşa'nın hatıralarından oluşmaktadır. Rüştü Paşa tarafından 1911 yılında "Yemen Hatırası" adıyla basılmış olan bu yazı, Yemen Türküsünün içerisinde geçen ve hepimizin bildiği "Ah o Yemen'dir" sözüyle günümüz Türkçesine çevrilmiş ve Kadir Daniş tarafından 2. baskısı yapılarak okurlarla buluşmuştur. Halkımızca tanınmayan, çoğunluğumuzun adını ilk defa duyduğumuz Rüştü Paşa hakkında eserde yer alan veriler ışığında şunları söyleyebiliriz;

19. yy'de Osmanlı bünyesine girip Müslüman olmuş Rus İbrahim Paşa'nın oğlu olan Rüştü Paşa, aynı zamanda ülkemizde Dışişleri Bakanlığı ile Başbakan Yardımcılığı görevlerini de yürütmüş ve 27 Mayıs ihtilali sonrasında idam edilmiş Fatin Rüştü Zorlu'nun babasıdır. Sultan II. Abdülhamid döneminde güvenilen devlet adamları ve askerlerden birisi olan Rüştü Paşa, Hicaz bölgesinde çok sayıda askerî çalışmanın yürütülmesinde öncü rol oynamıştır. II. Meşrutiyet ile birlikte Midilli'ye sürgün edilenler arasında yer alan Rüştü Paşa, 1916 yılında hayatını kaybetmiştir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü

Kitabı yayına hazırlayan Kadir Daniş hakkında da bazı bilgiler vermek gerekir. Kadir Daniş, 1994 yılında İstanbul Fatih’de doğmuştur. Kadir Has Üniversitesinde Reklamcılık okumuş ve bu esnada Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Türk Tarih Kurumu adına çok sayıda Osmanlı memur sicili taramış, Polis Mecmuası ve Karakeçeli-Sarıkeçeli aşiretlerine dair çok sayıda belgeyi de transkribe etmiştir. Ayrıca Kadir Daniş’ın Kitabü’l Acayip ve Panoptik Bela isimli iki de romanı mevcuttur.

Beş ana bölümden meydana gelen eserimizin ana başlıkları “Mukaddime”, “Yemen’de Osmanlı”, “Yemen’in Taksimati”, “Askerî Harekâtlar” ve “Yemen Meselesinin Halledilmesi” isimlerini taşır. “Mukaddime” isimli ilk ana başlığımız çerçevesinde, Yemen’de kendini göstermiş olan isyanların tahlili yapılmıştır. Rüştü Paşa Yemen’de kendisinden önce çıkan isyanlarda alınan yanlış politikaları da eleştirir ve çıkan isyanların bastırılmasını zorlaştıran sebepleri bu başlık altında inceler. Açlık, temiz su sıkıntısı, güneş çarpması ve tıbbi imkânların yetersizliği gibi çok sayıda sıkıntılara rağmen Rüştü Paşa’nın bölgedeki özverisi gerçekten de takdire şayan vaziyettir. Yine eserin bu bölümünde giydiği ayakkabının ayağında yara oluşturup, açılan bu yaralar neticesinde iskorbüt hastalığına yakalanarak şehit düşen askerlerimizin acı dolu hikâyesi okuyucunun hafızasında derin bir yer edecektir. Kitabımızın bu bölümü Rüştü Paşa’nın bölgeye asker sevkiyatı konusunda yaşanan sıkıntıları okuyucuya aktarmasıyla son bulur.

“Yemen’de Osmanlı” isimli ikinci başlığımız, 1517 yılında Yemen’in Osmanlı idaresine girişinden, 1899 yılına kadar geçen sürede bölge tarihine dair çok sayıda bilgiyi okuyucuya aktarır. Yine bu bölümde Kavalalı Mehmet Ali Paşa’dan ve oğlu İbrahim Paşa’dan hayırla bahsedilmiş. Onların Yemen’de kurdukları idarenin gayet muntazam olduğunu belirten Rüştü Paşa bu bölümü Yemen’in ada, sahil ve dağlık kısımlarındaki yaşayış tarzlarına dair malumatlar verdiği satırlarıyla sonlandırmıştı.

“Askerî Harekâtlar” isimli bir diğer başlıkta ise 1898 sonrası bölgedeki isyanların nasıl bastırıldığı aktarılmıştır. Çıkan çatışmalarda kaç askerimizin şehit düştüğü ve yaralandığı gibi bilgilere sıklıkla yer verilmiştir. Devamında askerî yazışmaların da olduğu bu bölüm, transkribe edilmiş çok sayıda Osmanlıca belgeye de ev sahipliği yapar. Bu başlıkta genel olarak Rüştü Paşa Yemen’in idaresinin tam olarak elimizde olmayışından ve Yemen’de hâkim olan aşiretlerin faaliyetlerinden yakınmıştır. Bölgeye asker sevkiyatında yaşanan sıkıntıların aynı şekilde isyanların bastırılmasında da kendini gösterdiğini söyleyen Rüştü Paşa, askerimizin aç kalmasından ve üzerlerine doğru düzgün bir giyecek dahi verememekten yakındır. Böyle bir ortamda salgın hastalıkların hızla yayıldığını belirten Rüştü Paşa, dengesiz beslenme ve temiz su ihtiyacının karşılanmamasından dolayı kendini gösteren salgın hastalıklar yüzünden her gün onlarca askerimizin hayatını kaybettiğini belirtir.

Kitabımızın son başlığı “Yemen Meselesinin Halledilmesi” ismini taşır. Rüştü Paşa’nın uzun yıllardan beri Yemen’de kendini gösteren isyanların bastırılması adına görüşlerini sıraladığı bu başlık çerçevesinde Rüştü Paşa tarafından iki ana çözüm yolu ortaya atılmıştır. İlk çözüm yolu Rüştü Paşa’nın ifadeleriyle şöyle aktarılmıştır: “Esaslı bir plan takibiyle dağlık bölgeyi tamamen işgal etmek, imamı kovmak, şartlarımızı kabul edinceye kadar kabilelerin arkasını bırakmamak ve kabul ettiğinde

güzel muamele ederek kayıt altına almak...” Rüştü Paşa’ya göre ikinci çözüm yolu ise “Yemen’deki mevcut kuvvete on bin nefer ilave ederek Haşid ve Erhab’ı da idaremize katmak ve ihtiyaçlarını dışarıdan temin etmek zorunda oldukları için imam tarafından kullanılan kabilelerden asker yazmaktır...” Tüm bunların yanı sıra Rüştü Paşa, “Mekteplere son derece önem vererek öğretmen okulları açılmalı, Yemen’den İstanbul’a öğrenci yollayarak, yetişmeleri için hiçbir şeyden kaçınılmamalıdır.” diyerek, bölgedeki eğitimin de canlandırılması gerektiğini savunur.

Kitabımızı değerlendirme mahiyetinde bir şeyler söylemek gerekirse şunları belirtmeliyiz: Kitabın yazarı olan Rüştü Paşa hakkında eserde çok az bilgiye rastlayabildim. Rüştü Paşa’nın doğum yılı, nerede doğduğu, aslen nereli olduğu, nerde öldüğü veya askerî kariyerine dair okuyucunun bilgilendirilmesi gerektiği kanaatindeyim. Bunun yanında eserin bir tıpkıbasım halinde oluşu ve yayına hazırlayanın hiçbir yorumuna yer verilmeyişi kitaba dair bir diğer olumsuz eleştirimin sebebidir. Doğrusu bu tip eserlerde, kitaba konulacak bir önsöz, anlamayı çok büyük bir oranda kolaylaştıracaktır. Kitabın içerisinde yer alan fotoğraf ve çizimlerin eseri zenginleştirdiği görüşündeyim. Tüm bunların yanında eserin bünyesinde Yemen’in bir haritası da yer alsaydı okuyucu bölgeyi kafasında daha iyi canlandırır. 1911 yılında basılan bir kitaba göre gayet sade bir dil kullanan Rüştü Paşa’ya da ayrıyeten teşekkür etmek gerekir. Çünkü aynı dönemde basılan bazı eserleri okurken yanınızda bir sözlük bulundurmak gerekli olabiliyor. Kitap 2017 yılından bakıldığında anılan dönemdeki mevcut problemlerin çözümünün ne denli zor olduğunun biz okuyucuya güzel bir şekilde aksettirmiş. Yapılan yeniliklerin Yemen gibi uzak coğrafyalarda nasıl yankı bulduğunu ve anılan dönemdeki yetişmiş insan sıkıntımızın ne denli büyük olduğunu bu kitap sayesinde çarpıcı bir şekilde öğreniyoruz. Kitabı okurken geçmişte bölgede yaşanan problemlerin büyük bir oranda bugün de devam ettiğini görmüş oluyoruz. Ayrıca Rüştü Paşa’nın, “Askerlerimizi aylarca kötü beslenmeye maruz bırakıyoruz. Bu güçlüğü kaldıramayanlar firar ediyor veyahut ölüyor. Kaçamayanları ve kaçmaya takati olmayanları Yemen’e gönderiyoruz” satırları, türküde yer alan “Giden gelmiyor acep nedendir?” sorusuna verilebilecek en net cevaptır.

Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi

İlkin Başar Özal

İstanbul, Timaş Yayınları, Şubat 2018, 447 Sayfa, ISBN 978-605-08-267-5

Büşra ÜNSÜR*

İlkin Başar Özal tarafından yazılan, Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi isimli eser 'Savaşa Giden Uzun Yol' 'Batı Cephesinde Değişen Bir Şey Yok' 'Savaş Her Yerde' 'Kutsal Savaşın Cepheleleri' 'Savaşın Yeni Yüzü' 'Savaşı Sona Erdiren Antlaşmalar' bölümlerinden oluşmaktadır. Kitabın sonuna ise Bibliyografya eklenmiştir. Kitabı tamamlayıcı unsur olarak fotoğraflar kullanılmış ve böylece kitabın destekleyici, akıcı olmasını sağlamıştır. Savaşın içeriği itibariyle olayların yoğun bir şekilde yaşanması saydığımız başlıkların akabinde bir de bu başlıklara ek olarak çok sayıda ek başlıkta kullanılmıştır.

Kitapta oldukça fazla dipnotla karşılaşmaktayız. Kitabın Sunuş kısmında dönemle ilgili kısa bir değerlendirme yapılmış, yazar öneriler de bulunmuştur.

Birinci bölümde; yazarın Savaşa Giden Yol diye isimlendirdiği kısımda savaşın başlamasında etkili olan olaylardan başlayarak aslında bu savaşın sanıldığı kadar basit bir gerekçeye sahip olmadığını

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü

eserinde dile getirmiştir. 1756 yılından itibaren yaşanan çatışmalar ve politik gelişmeler sonucunda gelinen noktadaki gerilim, dünya savaşına yol açmış, bu nedenle de bu savaş ' Bütün Savaşları Sona Erdirecek Savaş' olarak adlandırılmıştır.

İkinci bölüm; 'Batı Cephesi'nde Değişen Bir Şey Yok' diye isimlendirilmiş savaşın başlamasındaki nedenlerden, savaştaki insan sayısına, kullanılan silahlardan makinelik tüfek sayısına, insan hacminden, kullanılan hayvan sayısına kadar her türlü şeyden bahsedilmiştir. Birinci elden kaynaklardan faydalanarak derli toplu aktarılması, savaşın başlamasını ve gidişatını aktarmakta anlaşılır kılmıştır. Savaş tarihi meraklılarının seveceği türden bir kitap sunmaktadır yazar. Eserin adı kısa olsa da içerik son derece yeterli ve titiz bir çalışma ürünü ortaya çıkarmıştır. 1.Dünya Savaşı modern tarihin en yıkıcı savaşlarından biri olmuştur. Yaklaşık on milyon asker ölmüş, bu rakam önceki yüzyıl da yapılan tüm savaşlardaki askeri can kayıplarını aşmaktadır. Yazarın savaşı hikaye şeklinde anlatması konunun anlaşılır ve akıcı olmasını sağlamaktadır. Fransa ve Belçika üzerinden geçip İsviçre sınırından Kuzey Denize kadar uzanan 650 km uzunluğundaki Batı Cephesi, Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunu belirleyen bir mücadele alanıdır. Almanya, ittifak devletlerinin lideri olduğu kadar en önemli destekleyicisiydi de. Almanya yenilirse ittifak bloku çökerdi bu da ancak Batı Cephesinde gerçekleşebilirdi.

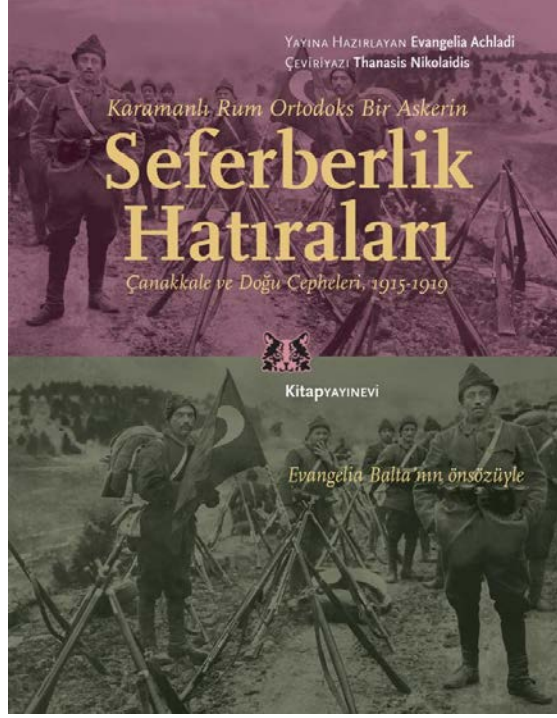
Üçüncü bölüm; 'Savaş Her Yerde' diye isimlendirilmiş ve bu kısımda Osmanlı'nın ittifak arayışındaki meselelerinden uzun uzun bahsedilmiş ve Osmanlı'nın neden savaşa girdiği anlatılmaya çalışılmıştır. İlkin Başar Özal, Kısa Birinci Dünya Savaşı Tarihi isimli kitapta farklı bir anlatım tekniği deniyor: On beşinci yüzyıldan başlayarak Büyük Savaş'a giden sürecin ayrıntılarını gözler önüne seriyor ve sadece bir kronolojik akış vermenin ötesine geçerek her cepheyi ayrı ayrı ele alıyor. Batı ve Doğu Cephelerinin gölgesinde kalan çatışmaları; Osmanlı'nın kuvvetli bir direniş gösterdiği Çanakkale'yi, hep hüznle hatırladığımız Sarıkamış'ı ve devamında Kafkas İslam Ordusu'nun ilerleyişini, Mısır'da Kanal'a yapılan taarruzu' İngilizlere karşı kazanılan Kutü'l-Amare Zaferini, Fahrettin Paşa'nın efsanevi Medine Müdafaası'nı, Balkanlarda, İtalya'da, Afrika'da, son derece akıcı bir biçimde anlatıyor. Yazarın deyişle 'Osmanlı, Büyük Savaş'ı dinsel nitelikli bir mücadele olarak tanımlayan tek devlet görüntüsü olarak nakletmekte ve Osmanlı'nın mücadele ettiği bütün bölgeler, üç kıtaya yayılmış 'kutsal savaşın cepheleri' olarak söylenmiştir. Cepheledeki durumlardan tek tek bahsedilmiştir. Osmanlı, Rusya, Almanya gibi devletlerin durumlarından yalın bir dille bahsedilmiştir.

Dördüncü bölüm; Osmanlı'nın, Almanya ile olan İttifak'ından bahsedilmiş II.Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'nin denge siyasetinden bahsedilmiştir. 93 Harbi sonrası gelen büyük savaş tazminatı ve Dûyun'u Umumiye'nin kurulması, devletin zor duruma düşmesi, bunun sonucunda meşakkatli bir döneme girildiği anlatılmaktadır. II.Abdülhamid son dönemlerinden itibaren Osmanlı müttefik arayışına girmiş İttihat ve Terakki'nin liderleri önderliğinde kollarının sıvandığı anlatılmıştır. Bu yaşananlar sonucunda Osmanlı-Alman Gizli İttifak Antlaşması imzalanmış yazarın deyişle aslında Osmanlı hakkında çoktan karar verilmiştir. Osmanlı, "Büyük Savaş'ı" dinsel nitelikli bir mücadele

olarak tanımlayan tek devlet görüntüsündedir sözlerini yazar nakletmiştir. Osmanlı'nın mücadele ettiği bütün bölgeler üç kıtaya yayılmış "kutsal savaşın cepheleridir" sözüyle, Osmanlı Devleti'nin savaştığı cephelerden tek tek bahsedilmiş, ayrıntı verilmiştir.

Beşinci bölüm; Savaşın Yeni Yüzü kısmında batılılaşma çalışmalarına başlamış olan Japonya, yaşadığı Meiji Restorasyonu döneminde önemli bir yol katetmiş, öyle ki 1902 yılında İngiltere ile İttifak antlaşması imzalamış Rusya ile giriştiği mücadeleyi de zaferle kapatmıştı. Bunun üzerine yazar yayılcı bir anlayışa sahip olan Japonya'nın gelişebilmesi için yaptığı sömürgele, dünya da kendine sağlam bir yer edinmek gayesiyle savaşa girdiğinden bahsetmiştir. Burada önemli bir çıkar elde edecek iki Avrupa devleti vardı, İngiltere ve Rusya. Japonya ve Rusya arasındaki görüşmelerden bahsedilerek, bir başka deyişle yazar burada aslında Çin'in bu iki ülke arasında adeta paylaşıldığından söz etmektedir. Daha sonra savaşa ABD'nin katılması Japonya, Avrupalı müttefiklerinin gereksinimlerini karşılayan bir güç haline gelmişti. Savaş sayesinde gelişen ekonomisi Japonya'yı Uzakdoğu'nun en önemli gücü hali getirmişti. Almanların bu coğrafyadan yararlanmasını engelleyen Japonya, savaş sonrası antlaşmalar da ise umduğunu bulamadı. Uzakdoğu da ki mücadele aslında savaşın önemli bir yönüne işaret etmektedir. Bunun sonucunda Deniz Savaşları ve sömürge paylaşım mücadelesi olarak başlayan Büyük Savaş, dünya hakimlerini belirleyecek bir süreç olduğundan denizlerde de çatışmalar yaşanması kaçınılmazdı. Bundan sonrasında ek başlıklar da Deniz Savaşlarından bahsedilmektedir. Savaşlar da kullanılan denizaltılara değinilmiş akabin de Hava Savaşlarından bahsedilmektedir.

Sonuç kısmın da; I. Dünya Savaşı, modern tarihin en yıkıcı savaşlarından biri olmuştur. Yaklaşık on milyon asker öldü. Bu rakam, önceki yüzyılda yapılan tüm savaşlardaki askeri can kayıplarını aşmaktadır. Savaşta tahminen 21 milyon kişi yaralandı. Makineli tüfek ve gaz harbi gibi yeni silahların savaşa girmesi, çok sayıda can kaybıyla sonuçlandı. Bir günde en ağır can kaybının görüldüğü tarih olan 1 Temmuz 1916'da, yalnızca Somme'deki İngiliz Ordusu 57.000 kayıp verdi. En çok askeri can kaybı Almanya ve Rusya'nındı: sırasıyla, tahmini 1.773.700 ve 1.700.000 kayıp verildiğine yazarın eserin de bu gibi bilgilere ulaşabiliyoruz. Savaş sonunda can kayıpları, tarihteki en ölümcül salgın olan "İspanyol Gribi" nin baş göstermesiyle hızlı bir şekilde arttı. Milyonlarca insan yerinden yurdundan oldu. Mal ve sanayi kayıpları, özellikle en ağır çarpışmaların yaşandığı Fransa ve Belçika'da durumun yıkıcılığını gözler önüne sermekteydi. İlkın Başar Özal savaşın tüm boyutlarını ele almış, kalıcı bilgiler aktarmıştır. Popüler tarihin örneklerinden olan kitap okunmaya değer.

Karamanlı Rum Ortodoks Bir Askerin Seferberlik Hatıraları, Çanakkale ve Doğu Cepheleeri, 1915-1919

Yayına hazırlayan Evangelia Achladi

İstanbul, Kitap Yayınevi, 2017, 178 sayfa, ISBN: 978-605-105-176-5

Alihan ÇETİNER*

Son dönemde askeri hatıralar ve günlüklerin basımı yaygınlaşmıştır. Özellikle üst düzey kumandanların yazdıklarından öğrendiğimiz savaşları artık düşük rütbeli subaylar ve rütbesiz askerlerden de okuyabiliyoruz. Er veya erbaşların kaleme aldığı hatırat ve günlükler en alt kademenin savaşa bakışını, lojistik ve asker yönetimindeki aksaklıkları daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Burada ele alacağımız kitap bu minvalde bir eser olup değişik bilgilerle okuyucuyu şaşırtabilecek kapasitesindedir. Bu eserin önemi yazarın Hıristiyan bir Türk askeri olması ve eser Yunan alfabesi ile Türkçe kaleme alınmıştır. Bir mezatta koleksiyoncu Thanasis Nikolaidis tarafından bulunup yayın dünyasına kazandırılmıştır. Ayrıca Karamanlıca literatür konusunda uzman olan Evangelia Balta'nın önsözde de belirttiğine göre bu metin yayımlanan ilk Karamanlıca elyazmasıdır.

Kitabımızın yazarı Karamanlı Ortodoks Türklerinden onbaşı rütbesinde bir askerdir. Eserini günlük şeklinde yazmış olup yazarın ismi ise bilinmemektedir. Metinden anlaşıldığına göre Samatya'da yaşayıp ve orada da esnaflık yapmaktadır. Günlük 9 Mart 1915 tarihinde Edirne'de başlar. Yazar 1914 senesinde askere alınmış

*Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, alihan_cetiner@hotmail.com.

ve çok geçmeden Cihan Harbi başlamıştır. Günlüğünü 1915 ile 1919 arasında tutmuştur. Harbin başlaması ile ilk Çanakkale Cephesi'ne gönderilmiştir. Burada Arıburnu, 3. Kırte ve Kanlısirt gibi önemli muharebelere katılmıştır. Hatta bu muharebelerden birinde kolundan kurşun ile yaralandığını yazmaktadır. Daha sonra Çanakkale'deki çatışmaların sona ermesiyle Kafkas Cephesi'ne nakledilir. Günlüğünü yol boyunca da tutan yazarımız yollarda yaşadıkları zorlukları ve Cihan Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nun nakil sıkıntılarına ışık tutar.

Bağlı olduğu 5. Tümen'in Bitlis'e gelmesiyle bir yıl sekiz ay burada kalır. Rusya'da devrim olması üzerine çatışmalar durmuştur. Yazar bu dönemde daha çok gündelik yaşam üzerine yazmıştır. Rusların çekilmesinden sonra Ermenilerle çatışmalar başlar. Yazar bu çatışmalardan ve yerel halkın çatışmalardan ne şekilde etkilendiğini günlüğüne not düşer. İyi bir gözlem yeteneği olan yazarımız halkın açlığını, katliamları ve bunun getirdiği ahlaksal çöküntüyü gözler önüne serer.

İstanbul'dan gelen emir üzerine birliğiyle birlikte Van, Doğubeyazıt üzerinden Kuzey İran'a girerler. Burada Urmiye Gölü civarlarında faaliyetlerde bulunup savaşın bitimine kadar bu bölgede kalırlar. Bölgede Süryaniler, Ermeniler ve Kürtlerle yapılan çatışmalar ile İngilizlerin bölgeye gelmesine değinir. Harbin bitmesiyle çekilmeye başlayan birliği, Kuzey Irak bölgesine gelir. Burada Irak bölgesinin boşaltılması üzerine bilgiler verir. Yazarın fırkada yazıcı olması nedeniyle İstanbul'dan gelen bilgilerden haberi olur. İttihatçıların kaçması, Ahmet İzzet Paşa'nın hükümet kurması, Bolşevik İhtilali, Aleksandr Kerenski'nin Rusya'yı terk etmesi gibi konular hakkında önemli bilgiler verir. Kitabın son bölümünde artık yıl 1919 olmuş ve askerler terhis edilmektedir. Yazarımız günlüğünü 16 Mart 1919 tarihinde Sakarya Hereke'de, İstanbul'a dönüş yolcuğunda iken bitirir.

Günlük askerlerin sosyal yaşamıyla da birçok bilgi içermektedir. Yazar boş zamanlarında Alexandre Dumas'ın Kraliçe Margo'su, Hatibzade Mustafa Akif'in Kaptan Cemal'ini ve Kayıp Zevce kitaplarını okur. Ayrıca rast geldikçe tiyatroya da gitmektedir. Balıkçı Abdi ve İran'da, İran Şahı'nın zorbalığını anlatan bir halk oyununa da gitmiştir.

Yazar savaşın zalimliği ile ilgili ilginç detaylarda vermektedir. 7 Mayıs 1915 tarihli kısımda Çanakkale'de Nazillili Mustafa Onbaşı'nın aptes bozar iken kulağının tozundan vurularak şehit olduğunu yazar. Savaşta iç güvenliğin sıkıntılı bir hal aldığı görülür. 31 Aralık 1915 tarihli kısımda duyum aldıklarını Ermeni çetecilerin bomba ile bir köprüyü yıkacaklarını belirtir. Bundan dolayı belli bir süre köprüde nöbet tutmak zorunda kalırlar. 13 Şubat 1916'da İstanbul'a geri dönüş yolunda iken ise şu satırları yazar: "Başıbozuklarda(sivillerde) açlığın tesirini gördük. Hatta binlerce liraya namusunu değiştirmeyen gelinler yarım ekmek için askerleri içeri alıyorlar. Encam(sonunda) ırz namus kalmamış" (s. 47).

Kitapta yazar askerliğin, askerlerin ahlakını bozduğunu yazar. 15 Kasım 1917 tarihli kısımda "Bu ocakta çok kötüler nasıl ki iyi olur ise çok iyiler ise bilakis fena oluyor. 'Asker ocağı ahlakı düzeltir' derler bilakis seferberlikte umum asker hatta başıbozğunun ahlakı bozuldu. Kumar bizde, rakı sizde, hatta dalaveresiz hiçbir asker yok." (s. 63). Sonraki sayfalarda birçok yerde gece kaçıp içkili eğlence düzenledikleri, kumar oynadıkları ve kadınlara gittiğini anlatmaktadır. Aynı zamanda arada sırada hırsızlıkla da karşılaşmıştır. 26 Kasım 1917 tarihli kısımda şöyle yazmaktadır: "Şevket'in çadırını ve benim iç donu ve gömleğimi odadan

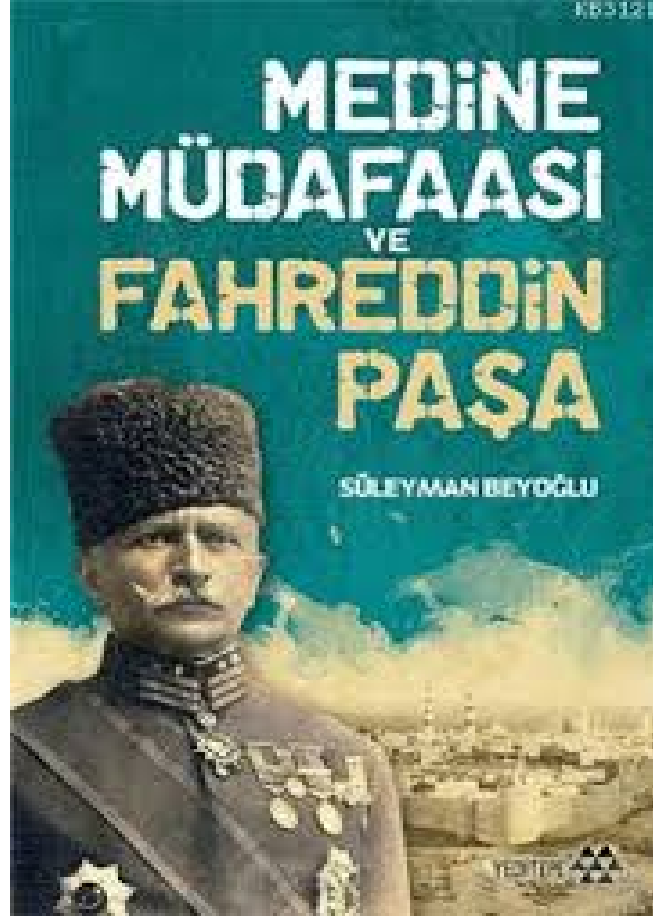
çaldılar. Allah böyle askerliği kahretsin! Başka da yok..” (s. 65).

Kitap hazırlanış bakımından güzeldir. Burada Kitap Yayınevi'nin emeğine değinmesek olmazdı. Kitabın başında Karamanlıca araştırmaları uzmanı Evangelia Balta ile yayına hazırlayan Evangelia Achladi'nin önsöz ve giriş yazıları konulmuştur. Kitabı genel çerçevede ele alma ve yazar hakkında metinden çıkarılan bilgiler özet olarak değerlendirilmiştir. Daha sonra yayına hazırlayanın notu başlığı altında metinde geçen eski kelimeler ve özel isimlerin günümüz ile o dönem kullanım hali hakkında bilgi vermektedir. Okuyucuların görebilmesi için örnek olarak, orijinal metinden iki sayfa numune konulmuştur. Metine girmeden önce Birinci Dünya Savaşı kronolojisi de verilmiştir.

Günlük metnine girmeden önce yazarın yolun haritalarla gösterilmesi, okuyucuya günlüğü okurken büyük fayda sağlamaktadır. Ayrıca kitabın sonunda günlükte adı geçen şehirler, isimler ve milletlerle ilgili fotoğrafların konulması da kitabın okunmasını zevkli kılmıştır. Yazarın halktan bir esnaf olması dilinin ağır olmaması da okuyucuya büyük avantaj sağlar.

Kitapta belirtmemiz gereken başka bir husus ise yazarın verdiği tarihler, olaylar ve kişilerin resmi tarihle uyumasıdır. Yazarımızın fırkada yazıcı olması hasebiyle bilgilere kolay ulaştığına değinmiştik. Kitapta dönemin bazı günlük ve hatıratı ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Aynı dönemde askerlik görevi yapan Avedis Cebeciyan'ın günlüğü, Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın hatıratı gibi birçok isimden faydalanılmıştır. Kaynakça kısmı oldukça zengin ve kapsamlıdır. Nitekim karşılaştırma yapılarak bilgilerin sınanması eserin kalitesini ve güvenilirliğini arttırmaktadır.

Son dönemde askeri hatırat ve günlükler yayınevleri tarafından çokça basılmaktadır. Özellikle Cihan Harbi, İstiklal Savaşı, Balkan Harbi başta olmak üzere sayısızca kitap çıkmıştır. Bu tarz kitapların yaygınlaşması dönemi daha iyi anlamımızı sağlar. Ayrıca bugüne kadar yüksek rütbeli ve tarihçilerin kaleminden okuduğumuz savaşları artık rütbesiz asker veya düşük rütbeli askerden de okuyabilmekteyiz. Bu da bize artık sadece taktik ve sayılar üzerinde durmak yerine, savaşların insani boyutu hakkında da bilgi sağlar. Bu tarz çalışmaların daha çok olduğu ve ortaya çıkarılmaya beklendiği bir gerçektir. Bu eserlerin ortaya çıkarılması askeri tarih çalışmalarını açısından büyük önem arz etmektedir. Bu konuda da en büyük iş yine tarihçiler ve yayınevlerine düşmektedir.

Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa

Süleyman Beyoğlu

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2018, 416 Sayfa, ISBN:978-605-2070-32-1

Ahmet Faruk BAKACAK

Esasında bir doktora tezi olarak hazırlanan bu eser, Birinci Dünya Harbi'nde İngilizlerle anlaşarak Osmanlı devletine karşı harekete geçen Mekke Şerifi Emir Hüseyin'in isyanını durdurmak üzere vazifelendirilen ve harbin sonuna dek Medine'yi müdafa eden Fahreddin Paşa'nın hayatını ve görev süresi müddetince icra ettiği faaliyetleri aktarmak üzere hazırlanmıştır.

Ülkemizde tarih her zaman popülerliğini koruyabilmiş bir bilim dalıdır. Fakat harp tarihi alanında verilen eserler yeni yeni tarih severlerin gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Eser Birinci Dünya Harbi'nde mücadele eden bir subayın biyografisini ayrıntıları ile vermesi nedeniyle çok önemlidir. Zira o dönemin subayının yetiştirildiği şartlar ve özellikleri hakkında fikir sahibi olma açısından ciddi katkılar sunmaktadır.

Eserin önsözü okuyucuyu kitabın genel muhtevasına hazırlayıcı nitelikte ele alınmıştır. Zamanın ve zeminin sınırları belirlenmiş, istisnalar dahi belirtilerek kitabın kapsama alanı tayin edilmiştir. Eseri hazırlayan Süleyman Beyoğlu'nun akıcı bir üslup kullanması okuyucuyu yormayan edebi bir zevk tattırmaktır.

Eser beş temel bölüme ayrılmıştır. Eserin birinci bölümü Şerif Hüseyin'in faaliyetleri ve anılan coğrafyada ki siyasi hareketler hakkında malumat aktarmaktadır. Eserin ikinci bölümü tamamı ile Fahreddin Paşa'nın biyografisine ayrılmıştır. Bu bölümde sırası ile tahsili, ilk görev yeri, Ermeni İsyanına karşı verdiği mücadele ve kendisi ile de özdeşleşen Medine Müdafaasında ki icraatları hakkında geniş malumat verilmektedir. Üçüncü bölümde kurucu liderimiz Mustafa Kemal Atatürk'ün Medine'ye tayini meselesi, Medine şehrinde yaşayanların tahliyesi ve Kutsal Emanetler'in olası bir işgal girişimine karşı muhafaza altına almak amacı ile İstanbul'a nakli aktarılmaktadır. Dördüncü bölümde Fahreddin Paşa'nın, Mondros Mütarekesi'nden sonra dahi devam ettiği meşhur Medine Müdafaasını ve askerinin yaşadığı güçlükleri aktarmaktadır. Beşinci ve son bölüm ise Fahreddin Paşa'nın Mısır-Malta Esareti; Afganistan Sefirliği ve kişiliğine tahsis edilmiştir.

Eser de aktarılan Fahreddin Paşa'nın biyografisi derinlemesine bir çalışmanın ürünü olduğu ince detayların dahi atlanmadan bilgi olarak verilmesinden tespit edilebilir.

Asıl ismi Ömer Fahreddin olan Paşa doğduğu yer olan Rusçuk'ta ilköğrenimine başlamıştır. Ailesi tarihimizde 93 harbi diye meşhur 1877-1878 Osmanlı Rus Harbinin müteakip birçok Türk ailesi gibi İstanbul'a göç etmiştir. Bu hal, Fahreddin efendi de asker olma isteği uyandırmıştır. İstanbul'da harp okuluna kayıt olup, 1888'de birincilikle süvari mülazım-ı rütbesiyle mezun oldu. Harp okuluna devam ederken babasının yanında görevli Fransız mühendislerden Fransızca ve matematik dersleri aldı. Onlardan fotoğrafçılığı da öğrendi. 1885'te henüz 17 yaşında iken İstanbul ve çevresinin fotoğraflarını çekti. Fotoğrafçılığını ilerletmek için Febüs Stüdyosuna sık sık uğrayarak buranın sahibi Bogos Tarkulyan'dan özel ders aldı. 1911-1912 yılında meydana gelen Trablusgarp harbinde İtalyanlarla çarpıştı. Bu devrin bütün subayları gibi Fahreddin Paşa'da cepheden cepheye koştu harbin sonlarına doğru Çatalca mevkiinde köprübaşı taarruzunu yapan Enver Bey'in öncü kumandanlığında Edirne'nin geri alınmasında önemli bir rol oynadı. Ermenilerin iskân bölgesinin sorumlusu olan Fahreddin Paşa, bölgesinde meydana gelen bazı isyanların bastırılmasında görev aldı.

Ermeni isyanını anlatan Musa Dağ'da 40 gün adlı roman ile ilgili bilgi eserde mevcuttur. Daha sonradan bu roman beyaz perdeye de aktarılmıştır. Yanlışlıkla bir tarih kitabı veya belgesel olarak algılandı roman ve film batıda Türk aleyhtarı bir kamuoyunun yaratılmasında oldukça etkili olmuştur.

Eserin ikinci bölümü Fahreddin Paşa'nın Medine'ye tayini ile alakalıdır. Şerif Faysal'ın babasından aldığı talimat gereğince Şam'dan Medine'ye gitmesi ve Şerif Hüseyin hakkında aldığı menfi bilgiler Cemal Paşa'yı endişelendirmeye yetmişti. Faysal'ın Medine'ye gitme sebebi, görünüşte MekkeEmiri'nin Mısır Seferi için göndereceği 1500 kadar Hecinsüvar kuvvetini dördüncü Ordu karargâhına getirmektir. Fakat ne Faysal ne de babası Şerif Hüseyin bir türlü söylediklerini yerine getirmiyor sürekli İstanbul'u oyalama çalışmaları içerisine giriyorlardı. Medine Muhafızı Basri Paşa, Şerif Hüseyin'in oğlu Ali'nin tavırlarının şüpheli bir hal aldığını İstanbul'a bildirdiği aktarılmaktadır. Ali, Medine'de boş durmuyordu. Kabileler arasında hükümeti karşı açıkça propaganda yapıyor ve Yemen müfrezesinin yola çıkmasını bekleyerek vakit kazanıyordu. Bütün bu gelişmeler Cemal Paşa'yı tedbir almaya sevk etti. Her türlü ihtimale karşı maiyetindeki 12. Kolordu Kumandanı Fahreddin Paşa'yı Medine'ye göndermeye karar verdi. Fahrettin paşa, 23 Mayıs 1916 tarihli bir emirle geçici ve gizli olarak Medine'ye gitme emrini aldı. Cemal Paşa yukarıdaki olayları ve düşüncelerini Fahreddin Paşa'ya verdiği şifre de anlattı. Fahrettin Paşa'ya verilen görev Demiryolu hattının ve Akabe'yi teftiş etmek için hareket edip, bundan faydalanarak sanki ziyarete geliyormuş gibi Medine'ye karargâhının bir kısmı ile yerleşmek ve sanki bir ziyaretçi gibi kalmak asla hiçbir şeye müdahale etmemek fakat bütün olayların aslımı öğrenmektir. Fahrettin Paşabu vazifeye de isyan olaylarında tecrübeli olduğu için özellikle tercih edilmiştir.

Eserde de zikredildiği üzere Fahreddin Paşa'nın asıl maceralı serüveni 23 Mayıs 1916'da başlamıştır. Zira bundan sonra Fahreddin Paşa Hicaz Kuvve-i SeferiyyeKumandanlığı'na tayin olunmuş ve bundan sonra da bütün hünerlerini askerleri ile birlikte sergilemiştir. Önce Medine ve etrafını isyancılardan temizlemiş kendisine temiz bir savunma hattı tertip etmeyi başarmıştır.

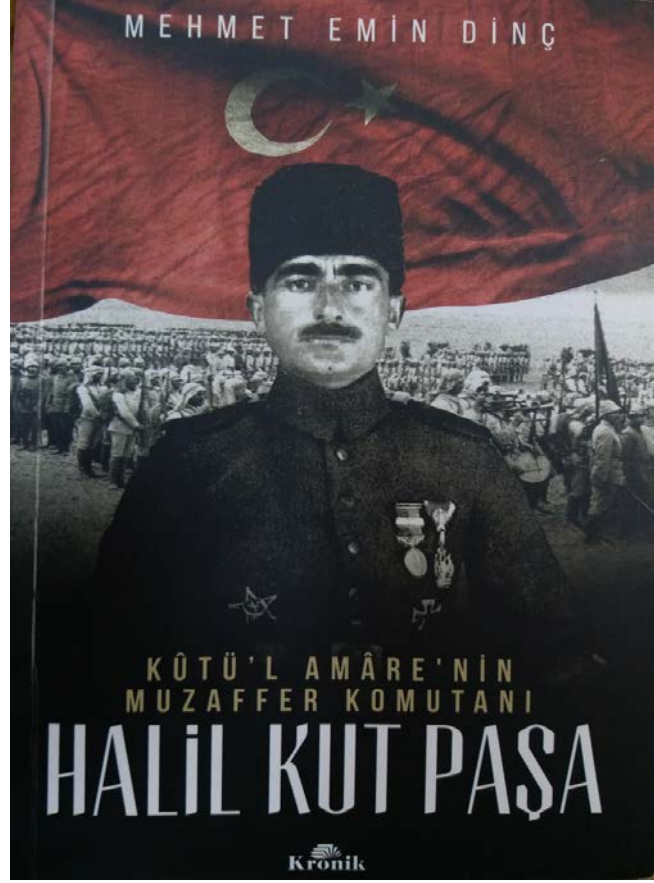
Popüler tarihin de konusu olan Mustafa Kemal Paşa'nın Hicaz Kuvve-i SeferiyyeKumandanlığı'na tayin olunması ile alakalı yazar tarafsız bir şekilde eserinde meseleyi izah etmiştir.

Yine bugün popüler tarihin yakından ilgilendiği "Mukaddes Emanetler" meselesi, İstanbul'a nakilleri kitapta detaylı şekilde işlenmiştir.

Fahreddin Paşa Mondros Mütarekesi'nden sonra dahi Payitaht'ın ısrarlı teslim çağrılarını samimi bulmamış ve direnişi son seviyesine kadar devam ettirmiştir. Eserin son kısmında ise Paşa'nı teslim olduktan sonra ki hayatı ve ifa ettiği vazifeler hakkında malumat mevcuttur.

Eserden de anlaşıldığı üzere Fahreddin Paşa'nın dindar ve milli duygulara sıkı sıkıya bağlı olduğu apaçık ortadadır. Fahreddin Paşa'nın hususiyetle üzerinde durduğu değerlerden biri ise sancaklardır. Sadece asker olarak inceleyemeyeceğimiz Fahreddin Paşa aynı zamanda hem psikolojik harekâtı çok iyi bilmekte hem de gayrinizamî harp uzmanıdır. Bu zamanının askerleri için ortak özellik olarak lanse edilse de Fahreddin Paşa'nın sıradan bir subay olmadığı şiddetle kabul edilmelidir.

Eser 1916-1919 yılları arasındaki bütün olayları erişebildiği bütün belgeler neticesinde gün gün belirtmektedir. Yazarın doktora tezi olarak başlayan çalışması tam otuz yıl sonra kitap haline gelmiş ve bu süre zarfında yazar yeni bulduğu belgeleri (Ekler) kısmına eklemiştir. Yine Fahreddin Paşa'nın ailesi ile irtibat kuran yazar bazı bilinmeyen resimleri de kitabına ekleme fırsatını elde etmiştir. Akademik olarak ele alındığında eser verilen tarihler ve rakamlar açısından oldukça verimlidir. Maalesef eserde hiçbir harita kullanılmamıştır. Dizin kısmının olması ise araştırmacılarının işini kolaylaştıracak mahiyettedir.

Kutül Amâre'nin Muzaffer Komutanı Halil Kut Paşa

Mehmet Emin Dinç

Kronik Kitap, İstanbul, 2017, 239 sayfa, ISBN: 978-975-2430-30-3

Ebubekir ÖZGER*

Son yıllarda Birinci Cihan Harbi'nin yüzüncü yılı dolayısı ile düzenlenen sempozyumlar ve konferanslar sayesinde kamuoyunun dikkati bu konuya çekilmiş ve bu konuda akademik veya popüler tarih eserleri sayısında bir artış gözlenmiştir. Fakat *Kutü'l-Amare Kahramanı - Halil Kut Paşa'nın Hatıraları*¹ ve *İttihat ve Terakki'den Cumhuriyete Halil Paşa, Bitmeyen Savaş*² eserleri dışında bu konuda eser kaleme alınmamıştır. Eserde bahsi geçen konunun önemli bir parçasını oluşturan Irak cephesi ve o cephede çok fazla etkide bulunmuş olan bir şahsiyet ele alınmıştır. Çok bilindiği sanılan fakat çok az şey bildiğimiz Osmanlı devletinin çöküşü ile Cumhuriyetin kuruluş yıllarını verdiği eşsiz bilgilerle aydınlatan, kilit bir şahsiyetin ele alındığı bu eserle dönemin üzerindeki sır perdesi biraz daha açılarak aydınlatılmıştır.

Halil Paşa'nın bir İttihatçı olması ayrıca Enver Paşa'nın amcası olması dolayısıyla hem şahsi olarak hem de kazandığı başarılarında pek dillendirilmemesinde ne kadar etkisinin olduğu tartışmaya açıktır.

* MSÜ., Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul, ebubekirozger.02@gmail.com

¹ Erhan Çiftçi, *Kutü'l-Amare Kahramanı - Halil Kut Paşa'nın Hatıraları*, Timaş yay. İstanbul, 2016

² Sorgun Taylan, *İttihat ve Terakki'den Cumhuriyete Halil Paşa, Bitmeyen Savaş*, Kum saati yay. İstanbul, 2003

Eserde biraz da taraflı yaklaşılarak Halil (Kut) Paşa** başta olmak üzere diğer bazı subayların sultan Abdülhamit dönemi baskısı ileri sürerek devlete hâkim olma yolundaki fiilleri meşru gösterilmeye çalışıldığını belirtmek gerekir.

Eser çok akıcı bir dil ve üslup kullanarak olayları kronolojik olarak ele almıştır. Olayların öncesi kısaca ifade edilerek bir bütünlük oluşturulmaya çalışılmıştır. Eser, anlam karmaşası yaratmayarak okuyucuyu sıkmadan konuları ifade edebilmiştir. Hem kısaca ifade edilen dönemin genel ahvali ile ilgili kısımda hem de Halil Paşa'nın katıldığı muharebeler ve diğer girişimler kısaca özetlenerek bahsedilen konu pekiştirilmiştir. Yazar Sarıkamış harekâtından kısaca bahsederken (s. 56) popüler tarihçiliğin sıkça dillendirdiği hatayı da yaparak “90 bin civarındaki zayıat” iddiasını kaynak eser kullanmadan yenilemiştir.³ Ayrıca olayların cereyan ettiği bölgeleri gösterir birer haritanın konulmaması coğrafi açıdan konuyu anlamakta biraz güçlük çıkarmıştır. Misal olarak Irak cephesinde vuku bulan muharebelerin yerlerini gösterir bir haritanın olması konunun çok daha iyi anlaşılmasında yardımcı olabilirdi.

Eserden, görünüşte genç yaşına rağmen Halil Paşa'nın Enver Paşa ile akrabalığı ve İttihatçılığı göz önüne alınarak erken terfi aldığı değerlendirilirse de dönemin zorlu şartları ve bizatihi Halil Paşa'nın edindiği tecrübelerle bakılarak bunu telafi edebildiğini görüyoruz. Ayrıca eserde sıklıkla ifade edilen Kut başarısı, zafer için yeterli olmayacaktır. Her ne kadar yazarın “Birinci Cihan Harbi'nde kazandığımız iki büyük zafer”(s. 11) diye ifade etmişse de bu söylemi hatalıdır. Zira Kut zaferinden sonra İngilizler ilerleyerek Bağdat'ı alacaklardır. Dolayısı ile mühim olan zaferi perçinleyerek devamını sağlamaktır. Bu da sağlanamadığı için Irak cephesini Kut başarısından dolayı kazanılmış zafer olarak ifade etmek doğru olamayacaktır. Burada Halil Paşa'nın hem VI. Ordu komutanı hem de Bağdat valiliği görevini yürütmesinin devam eden İngiliz taarruz ve ilerlemesi üzerinde ne kadar tesiri olduğu da ayrıca tartışılması gereken bir konudur.

Halil Paşa'nın Irak cephesinde Alman generallerle arasında çıkan soğukluk ve Irak cephesinin kaybedilmesine sebep olan, Alman amaçları doğrultusunda hareket etmemek ve İran üzerinden Turan hedefine ilerlemek niyeti, iyimser bir yaklaşım olarak görülse de bu anlaşmazlıkla, Bağdat'ın düşerek Almanların haklı çıkmasına mani olamayacaktır. Dolayısıyla Halil Paşa'nın burada kazandığı başarıyı yine elleriyle heba ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Eserde yapılan basit hatalara değinecek olursak; Mustafa Suphi'nin öldürülmesi hadisesi de dâhil birkaç yerde kaynak göstermeden bir bilgi aktarmıştır. Bu bilgi doğru olsa dahi böyle bir yaklaşım eserin akademik lisanına yakışmamıştır. Yine sayfa 136'da yapılan alıntılar ile yazarın kendi ifadeleri karışmış olup bundan dolayı alıntının nereden başlayıp nerede bittiğini anlamak zorlaşmıştır. Sayfa 137'de Halil Paşa'nın gönderdiği mektuplar konusunda tam bir bağ kurulamamış olup bundan dolayı

** Eserde Halil Paşa olarak ifade edildiği için biz de aynı şekilde ifade edeceğiz.

³ Ord. Prof. Ziya Karal, *Osmanlı tarihi, IX. C, İkinci Meşrutiyet ve Birinci dünya savaşı (1908-1918)*, TTK, Ankara, 2011, 414-424 ss.

bunların kronolojik olarak ve paragraflarda uygun yerlerine yerleştirilmede tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Yine aynı sayfada Genelkurmay başkanı İsmet Paşa'nın para konusunda yazmış olduğu mektuba net bir cevap yoktur ve cevap 142. sayfada farklı bir mektupta geçmektedir. Yani soru ve cevap arasında farklı konulardan bahsedilip cevabî mektup daha sonra konulmuştur. Yine basit hatalardan 140. sayfa sonu ile başlayıp 141. sayfada devam eden cümlede bir eksiklik olup cümlede anlatım bozukluğu vardır. Yine 140. sayfada 141. sayfada devam eden mektupta ifadelerde zamansal olarak farklılık olup anlatımda bir hataya gidilmiştir. Yani mış'lı geçmiş zaman ifadesi kullanılırken bir anda şimdiki zaman ifade tarzı kullanılmıştır. Dolayısıyla bu alıntılardan kaynaklı bir hata olup bunun da sonraki baskıda düzeltilmesi gerekmektedir.

Halil Paşa'nın mütareke sonrası kurucularından olduğu Bakü Türk Komünist Fırkası'nın faaliyetlerine bakıldığında kurulan bu parti kısa vadede olumlu neticeler (Bolşeviklerin Ankara hükümetine yakınlaşması) vermesine rağmen, uzun vadede yazarın da ifade edeceği gibi kendi soydaşlarının komünist işgaline ve ideoloji baskısı altına girmeye sebep olması önemli bir noktadır. Bunu her ne kadar dönemin şartları icabı ile bakmak gerekirse de tarihi bir vakıa olarak inkâr edilemeyecek bir vahim hatadır. Fakat Ankara hükümeti için topladığı para, teçhizat, bilgi ve yaptığı temsil görevi ile büyük bir görevi gerçekleştirebilmiş olması bu hatayı ne kadar telafi ettiği tartışılması gerekse de Azerbaycan'ın işgali her halükarda Rusların iktisadi olarak yapmak zorunda oldukları bir hamle olduğunu da göz önüne almak gerekir.

Ayrıca İstiklal harbi sırasında Ankara hükümetinin, Halil Paşa'nın Moskova'dan hastalık nedeniyle Trabzon'da ikamet etme isteğine mani olarak "İttihatçıların ülkeye sokulmaması" emri her ne kadar belgelere isnaden söylenmişse de Ankara hükümetinde başta Mustafa Kemal ve Kazım Karabekir gibi zatların da eski İttihatçı olduklarını göz ardı etmemek gerekir.

Eserde değinilen önemli noktalardan biri de başta Nuri Paşa daha sonra ise Enver Paşa'nın Moskova'ya müttefik olarak ihtiyaç duyulduğu bir anda bilinçsizce Türkistan problemini öne sürerek onlarla çatışmaya girerek o önemli anda ittifak meselesini tehlikeye atmaları olmuştur.

Eserin sonunda ek olarak İttihat-Terakki cemiyetinin Bakü kongresi kararları, İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadının tüzüğü ve bir bildirisi Halk Şuralar Fırkası Programı'ndan iki kısım sunulmuştur. Ayrıca Irak cephesinde Kut başarısı sonrası çekilen fotoğraflar da verilmiştir.

Netice olarak; daha çok üçüncül kaynak olarak ifade edebileceğimiz hatıra eserlerinden hareketle hazırlanmış olan bu eser, şu ana kadar konu ile ilgili kaleme alınmış olan iki eser de dâhil olmak üzere yekûnun bir ifadesi olmuş ve fakat ihtiva ettiği konular itibarıyla onları aşabilmiş, mutlaka okunması gereken bir eser olarak vücuda çıkmıştır. Yazarının bu konudaki gayretini de takdir ederek şunu da belirtmek gerekir ki eser, biyografik bir eserden daha fazlasını barındırmış, Halil Paşa'nın askeriyeye duhulünden Balkanlardaki isyanların bastırılması, Trablusgarp harbi, Balkan savaşı, 1. Dünya savaşında Irak cephesi ve mütareke sonrası Kafkasya bölgesinde ve akabinde Moskova'daki askeri ve siyasi başarıları net olarak ifade edilerek olaylar içerisindeki konumu ile birlikte eşsiz bir şekilde

aktarılarak konu hakkında alakadarlara bir başvuru kaynağı olarak sunulmuştur. İlgili ve alakadarların dönemi anlamlandırırken muhakkak göz atılması gereken bir eser olmuştur.

This PDF was generated on 15/12/2016 from online resources as part of the Qatar Digital Library's digital archive.

The online record contains extra information, high resolution zoomable views and transcriptions. It can be viewed at:
http://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000000833_0x000008

Reference	IOR/L/PS/18/B446
Title	'The Seven Independent Arabian States [Yemen, 'Asir, Hijaz, Najd, Kuwait, Jabal Shammar and al-Jawf]
Date(s)	May 1935 (CE, Gregorian)
Written in	English in Latin
Extent and Format	1 file (10 folios)
Holding Institution	British Library: India Office Records and Private Papers
Copyright for document	Open Government Licence

About this record

This confidential memorandum, printed by the Foreign Office in May 1935 is a report by William John Childs concerning the seven independent Arabian states or autonomous areas. The report contains an introduction that states that the 'purpose of the paper is to give a brief outline each of the seven independent Arabian states', listed on folio 316, 'at the time of the Arab rising against the Turks in June 1916'.

The report is divided into sections covering each state as follows:

- 'The Imamate of Yemen ruled by Imam Yahya [Yahya Muhammad Hamid al-Din] (folio 316);
- 'The Principate of Asir ruled by the Idrisi [Sayyid Muhammad bin 'Ali al-Idrisi] (folios 316-317);
- 'The Emirate of Mecca (or the Hejaz) ruled by Husein [Husayn bin 'Ali al-Hashim], Emir and Sheriff of Mecca' (folios 317-319);
- 'Emirate of Nejd [Najd] ruled by Ibn Saud [Abd al-'Aziz bin 'Abd al-Rahman bin Faysal Al Sa'ud], Emir of Riyadh' (folios 319-323);
- 'The Sheikhdom of Kuwait [Kuwait] ruled by the Sheikh of Kuwait [Mubarak bin Sabah] (folio 323v);
- 'The Emirate of Jebel Shammar [Jabal Shammar] (or Hail [Hail]) ruled by the Emir of Hail [Sa'ud bin 'Abd al-'Aziz Al Rashid] (folios 323-324)

Cover page

The Seven Independent Arabian States: Yemen, Asir, Hijaz, Najd, Kuwait, Jabal Shammar and al-Jawf*

British India Office Records, William John Childs**

Qatar National Library, IOR/L/PS/18/B446, 1935, 25 s.

Merve ÖZGENÇ***

Bu doküman, Birinci Dünya Harbi devam ederken İngiliz istihbarat subaylarından William John Childs'ın tuttuğu notların 1935 yılında Dışişleri Bakanlığınca tanzim edilerek ilgili personele dağıtılmıştır. Orijinal hali ise Hindistan Ofisi Raporları ve Özel Dökümanları başlığı ile İngiliz kütüphanesinde bulunmaktadır. Arşivde ele alınan olaylar özellikle Arap isyanları, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ve sırasında Osmanlı Devleti'nin Arap ülkeleri ile olan ilişkisini, "*Osmanlı'nın Araplar'a baskı yapmasını*" ve bunun üzerine Arapların İngilizlere olan bakış açısını anlatmaktadır.

* Yedi Bağımsız Arap Devleti: Yemen, Asir, Nejd, Kuveyt, Cebel Şammar ve el Cevf

** Osmanlı topraklarında uzun süre çalışmış bir İngiliz istihbarat subayıdır (1869-1933). Yazdıklarından bir kısmı Türkçeye de çevrilmiştir: *Yürüyerek Anadolu Samsun-Halep 1911-1912*, 2016, Kitap Yayınevi

*** Trakya Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü Mezunu, mrvozgnc@gmail.com

Arşivdeki bölgeler Arap Yarımadası'nda bulunmaktadır. Bazı bölgelerin-devletlerin statüleri ve isimleri çoktan değişikliğe uğramış ve günümüzdeki halini almıştır. Bu sebeple arşiv, bölgelerin eski halinden bahsettiği için zaman zaman anlaşılması kolay olmamış ve kullanılan coğrafi isimlerin Türkçesini ayrıntıları ile veren bir kaynağa erişememiş olmamız güçlük yaratmıştır.

Doküman, Haziran 1916'da Türkler'e karşı ayaklanan Yedi Bağımsız Arap Devleti-Bölgesi hakkında özlü bilgiler ve de değerlendirmeleri kapsamaktadır. Dokümanın içerdiği 7 bölge şunlardır:

- 1) İmam Yahya tarafından yönetilen Yemen İmamlığı
- 2) İdrisi tarafından yönetilen Asir Prenslığı
- 3) Mekke Şerifi Hüseyin tarafından yönetilen Mekke Emirliği
- 4) Riyad Emiri İbni Suud tarafından yönetilen Necid Emirliği
- 5) Kuveyt Şeyhliği
- 6) İbni Raşid ve Hail Emiri tarafından yönetilen Cebel Şammar Emirliği
- 7) Nuri Bey es Şalan'ın ve Şef Ruwalla mülkü içinde bulunan Cevf bölgesi ve birçok ücra vaha.

1914'te bu bölgeler az çok özerkti. Her bölge belirsiz bir şekilde, birleşmiş kabilelerden oluşan gruplar tarafından tanımlanmaktaydı. Her biri insanların sadakatine mazhar olan, kabileyi kabilenin çıkarları doğrultusunda yönlendirebilen ve çıkarları mümkün kılabilen ya da siyaset kalıbına uydurabilen bir yönetici tarafından yönetilmekteydi. Her bölgenin kendi siyasi arzuları ve dolayısı ile geleneksel düşmanları, müttefikleri mevcuttu; ancak aslında özellikle Osmanlı ve İngiltere tarafından farklı derecelerde dış etkilere maruz kalmışlardı. İstekleri ve düşmanları gibi hususlar da bu şartlar altında şekillenmişti. Şimdi bu devletleri teker teker inceleyebiliriz.

Yemen

Zeydî imamlar 17. yy başından 19. yy başına kadar ülkeyi yönetmiştir. Ülke, Osmanlı Devleti zamanında 1517 yılından itibaren kademeli olarak fethedilmiştir. 401 yıl boyunca Osmanlı vilayeti olarak kalan Yemen'den, Mondros Ateşkes Antlaşması ile (30 Ekim 1918, madde 16) Osmanlı askerleri çekilmiştir. Ülke Kuzey ve Güney olmak üzere farklı tarihlerde cumhuriyete geçiş yaşamıştır ve iki bölge 1990 yılında birleşerek Yemen Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir.

Arabistan'a yakındır ve başkenti Sana'dır. Dağlık bir ülke olmasına rağmen toprakları bereketlidir. 1916'da nüfusu 1 milyondur ve Yemen sakinleri Zeydi¹ inançlıydı. Ovada yaşayan nüfus ise ortodoks sünnilerdiler. Yöneten imam manevi bir liderdi. Türk yönetimi, Yemen'i Türk vilayeti olarak kabul etmişti. Sana'nın vilayeti 3 sancaktan oluşuyordu: El Hudeyde, Taiz ve Asir.

Türkler, Arabistan'ın diğer bölgelerine göre Yemen ve Asir'in bitişiğindeki toprakları fethedebilmek için daha fazla çaba sarf etmişlerdir; 16. yy sonunda etkili olmuşlardır. Bu tarihten sonra Yemen'de aralıklı olarak isyanlar ortaya çıkmıştır ve neticesinde, Türk baskısıyla karşılaşmışlardır. Yemen, Türk

¹ Zeydilik; Şii İslam'ın akılcı, "12 İmam Şiiliği"nden farklı, kendine özgü kollarından biridir ve zamanla, çok da sorun yaşamadığı Yemen'in Şafi (Sünni) İslam'ına yaklaşmıştır. (Yemen'de Arap Baharı-Mehmet Salih Gün)

işgalinin ve etkisinin bir parçası olmuştur. Türk yönetiminin altına girmiş ve askeri birlikler tarafından hapsedilen bir konumda olduklarını düşünmüşlerdir; bu durum da 1914'te patlak vermiştir.

İdrisi tarafından yönetilen Asir Prenslığı

Asir Bölgesi şu anda Suudi Arabistan'ın 13 bölgesinden biri olarak nitelendirilmektedir. Yemen'e çok yakındır. Merkezi Abha'dır. 16. Yüzyılda Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir ve Yemen idaresi içinde sayılmıştır. "Asir'de Vehhâbîliğin yerleşmesinden sonra, isyanların bastırılması sırasında bölgenin itaate alınması için çalışmalar yapıldı. Ancak Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın gönderdiği askerî kuvvet sarp dağlarda yaşayan Asirliler'e karşı başarılı olamadı (1824).² " Ve ayaklanmalar sürekli devam etmiştir. 19. Yüzyıl sonlarında İdrisiyye tarikatının faaliyetleri ön plana çıkmıştır. İdris'in torunlarından Muhammed dedesinin ününden kaynaklı büyük bir güç elde etmiş ve Osmanlı'ya karşı ayaklanmalar çıkartmıştır. 1915'te Türklere karşı İngilizler ile antlaşma yapmıştır. Belirli bölgeleri kendi hakimiyeti altına almış; ancak daha sonra 1922'de Muhammed'in ölümüyle bölge, Suudi Arabistan toprakları içine alınmıştır.

Asir'in ayrı bir devlet-bölge olarak sınırları döneme göre belirsizdir. Nüfus, savaştan kısa bir süre sonra tahmini yarım milyon civarında olmuştur. İnsanlar genel olarak Sünni inancına sahipken; küçük bir oran da Zeyidi ve Vehhabi inancını benimsemiştir. Asir'in en güneyindeki bölgenin ismi Ebu Eriş'tir ve başkenti de Sabya'dır.

Türkler 17. Yüzyıldan beri bölgeyi fethetmek için defalarca girişimde bulunmuş olsalar da asla tam anlamıyla başarılı olamamışlardır. Ancak 1834 Mısır seferinde ülke Osmanlı tarafından ele geçirilebilmiştir. Ayrıca Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılmasından sonra Türkler silahlarını su yolu ile taşıyıp ciddiyetle fethetme girişimlerine devam etmişlerdir ve bu işgaller sebebiyle 1871'de Asir geniş sınırlara ulaşmıştır. Asir 1914'te Türk teorisine göre Osmanlı vilayeti Yemen'in kuzey sancağıydı; fakat dağların doğusundaki kabileler Türklerinkinden ya da İdrislerinkinden ziyade Mekke Şerifi'nin otoritesini tanımışlardı. Ülkenin geri kalan kısmı, Loheiya'nın kuzeyinden bir noktadan Kızıl Deniz boyunca yaklaşık 350 mil uzanan şeridi takip eden Yemen sınırı üzerinde, Hicaz sınırı üzerindeki Lith'e, merkez dağlarının zirvesine ulaşmak için geçilen 80 millik alan da İdrisi tarafından yönetiliyordu ya da ona bağlı bir federasyon şeklindeydi.

Asir'in yerlilerinden Seyyid Ahmet El İdrisi, din okuluna 30 yıl başkanlık etmiş ve Mekke'de vaazlar vermiştir. Sunusi³ tarikatını 1823'te Mekke'de kurmuştur. Sonra Sabya'ya yerleşmiş ve kutsal bir ün bırakarak ölmüştür. Torunu Seyyid Muhammed ise 1876'da Sabya'da doğmuş ve çeşitli Arap ülkelerinde eğitim almıştır. Birinci Dünya Savaşı zamanında da Ebu Eriş'i yönetmiştir. Seyyid Muhammed için Türkler, affedilemez düşmanlar niteliğinde olmuştur. Ona göre Yemen'in İmamı bile daha az düşmanca olarak algılanmıştır. 1914 yılında Ebu Eriş'te, Jön Türkler Hükümeti zamanında

² <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=d030483> (29.04.2018 tarihinde erişilmiştir.)

³ Sidi Muhammed bin Ali es-Sunusi'nin 1837'de Kuzey Afrika'da kurduğu dinsel ve siyasi hareket.

bağımsızlık elde etmeye çalışmış ve başarılı olamamıştır. Birçok askeri girişimde isminden bahsettirmiştir.

Mekke Şerifi tarafından yönetilen Mekke/Hicaz Emirliği

Mekke, şuanda Suudi Arabistan Krallığı'nda yer almaktadır. 16. Yüzyılda Osmanlı topraklarının bir parçası olmuştur. 18. Yüzyılda Vehhabilikten etkilenmişlerdir ve Suud ailesi bağımsızlık kazanma yolunda girişimlere başlamışlardır. 1916'da ise Osmanlı himayesinden çıkmışlardır.

Savaş öncesi Türklere göre, Hicaz Osmanlı vilayeti idi. Vilayet dört kazaya ayrılmıştı: Yanbu, Rabig, Cidde ve Lith. Nüfus 1916'da 1 milyondan azdı. Hicaz, Mekke ve Mediye'yi yani: Hz. Muhammed'in doğduğu ve defnedildiği, türbeler ve haccın olduğu İslam'ın kutsal topraklarını barındırıyordu. 1908'de, kutsal mekanların cazibesi Hicaz Demiryolu'nun Medine'ye kadar ulaşmasını sağlamıştır. Demiryolunun dini sebeplerden kaynaklanmasının yanı sıra siyasi ve askeri amaçları da bulunmaktaydı. Mekke'nin kutsal olması, yönetiminin de farklı algılanmasını sağlamaktaydı. Bu sebeple Mekke Emiri-Şerifi⁴ hem maddi hem manevi güce sahipti. Şerif de, Peygamber kabilesinden ve soyundan baskın aileden gelmekteydi.

10. yüzyıldan 18. Yüzyıl sonuna kadar Hicaz fiili bir güç olarak tarihe geçti. Osmanlı hakimiyeti 1538'de başladı. 1783'te Hac bölgesi Vehhabiler tarafından saldırıya uğradı. 1810'da tekrar Vehhabiler Medine'de Hz. Muhammed'in mezarına saldırdı. 1886'da Osmanlı gücü artırılmasına rağmen Avnurrefik de kendi özel pozisyonunu arttırdı ve Türk otoritesi Mekke'de asla başarılı olamadı.

1916'da Hicaz'ın kralı olan Hüseyin İbni Ali, uzun dönem İstanbul'da yaşamıştı.. 60 yaşındayken kral olması kararlaştırılmıştı. Sakin karakterliydi ve Osmanlı-İngilizler'e karşı orta yolu buluyordu. 1910'da Asir'da İdrisi'nin çıkarttığı ayaklanmada Türkleri desteklemek için kabile olarak Asir'e çağırıldı. Gitti ve kuşatılmış bir Türk Birliği'ni kurtararak Türkleri rahatlattı; İdrisi'nin gücünü ise azalttı. İlerleyen olaylarda görünen Türk yanlısı tutumunda değişiklikler oldu. İkinci oğlu Abdullah babasının varisiydi ve Emirliği Türkiye'den koparıp bağımsız olması için çalışmalara başladı. 1914'te savaştan sonra Osmanlı karşıtı politikalarına İdrisi ve Yemen İmamı ile devam etti.

Mekke'nin Osmanlı halifesine karşı çıkışı ise yine Abdullah zamanındaydı. Abdullah, Arap ülkelerini Osmanlı'dan bağımsız bir şekilde görmeye istekliydi ve ilk zamanlardan beri Lord Kitchener'e yakındı. Mekke'nin bu durumundan Anadolu, Mezopotamya, Suriye ve neredeyse tüm Arabistan etkilenmiştir. İngiltere'nin, Arap bağımsızlığında etkisi ve desteği olmuştur.

Riyadın Emiri olan İbni Suud tarafından yönetilen Necid Emirliği

Necid bölgesi Orta Arabistan'da, Suudi Arabistan Krallığı toprakları içerisinde bulunmaktadır. "Osmanlı zamanında yönetsel olarak kendi geleneklerini vergi verme ve padişah adına hutbe

⁴ Seyyid

okutmaları karşılığında devam ettirebilmişlerdir.⁵” Bölgede Suudlar ile karışıklıklar yaşanmıştır. Suudları İngiltere desteklerken, Osmanlı da Reşidileri desteklemiştir. Reşidilerin zamanla güç kaybetmesi, Osmanlı'nın yardımlarına rağmen durdurulamamış ve bu durum Suudileri bölgede hakim kılmıştır. 1914'te de bölge Osmanlı'dan kopmuştur.

Coğrafi olarak Basra Körfezi hariç ve Kuveyt'e yakın bir yerdeydi. Basra Körfezi'nden doğudan batıya genişletilmiş, Güneyde de büyük çöle sınırdı. Kuzey doğu sınırları da Kuveyt'e ulaşıyordu. Başkenti Riyad'tı. Hasa ve Qatif büyük vahaları ile Necid'in en zengin bölgeleriydi. Ayrıca Vehhabiliğin merkezi statüsündeydi. Coğrafi konumundan dolayı Mekke ve Mezopotamya arasında ulaşımda ve ticarete önemli bir işlevi vardı.

Bu arşivde bahsedilen diğer bölgelere göre Necid Emirliği en son Türk etkisi ve gücü altına giren yerdi. Osmanlı'ya göre çok uzak ve erişilmez bir konumdaydı. Mısır ordusu Osmanlı etkisinin bölgede oluşmasında etkili olmuştu. İlerleyen yıllarda bir takım siyasi çekişmeler ve karışıklıklar neticesinde Riyad yıkılmıştı (Suudlar ile zaman zaman problemler yaşanmıştı-İngilizler Suudlar'ı destekliyordu). İç kabileler ile birlikte Emir Faysal Bin Suud, Mısırlılar ve Türkler Riyad'ta yeni bir başkent kurmuştu.

Bölgede Mithat Paşa'nın Hasa ile meşgul olması, Basra Körfezi ve Necid bölgesi ile ilgilenmesi gerilimler yaşatmıştır. Kasım'da⁶, birkaç aydan fazla Osmanlı bayrağı dalgalanmamış; ancak Türk yönetimi ısrarla Necid'in bir Osmanlı şehri olduğunu söylemeye devam etmiştir. Daha sonra Osmanlı, Hasa'da Necid'in Emiri tarafından düşmanca bir karşı gelme ile karşılaşmıştır. Balkan Savaşları sırasında Osmanlı'nın Ahsa'daki birliklerini ele geçirmiştir. Osmanlı bu utanç verici durumdan kurtulmak için Emir'e Vali ismini vermiştir; ancak Emir bu sıfatı çok da önemsememiştir.

İbn Suud, özellikle Vehhabilikten dolayı Türk karşıtı politikalar izlemiş ve İngiliz yanlısı olmuştur; İngiliz yönetimi ile anlaşmalar yapmıştır. Diğer Arap yöneticilerle de Mekke sebebiyle arasında bir fark olması gerektiğini düşünmüştür. Bu bölümde Vehhabilik ayrıntılarıyla birlikte işlenmiştir.

Kuveyt Şeyhliği

1756'da Kuveyt Emirliği kurulmuştur. 19. Yüzyılda Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. “1899'da Britanya İmparatorluğu ile imzalanan anlaşma uyarınca, İngilizlerin güvencesi ve denetimi altında Osmanlı'dan yarı bağımsızlık kazandı. Bu anlaşma ile Kuveyt fiilen İngiliz mandası haline geldi. 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının ardından Britanya İmparatorluğu, Kuveyt topraklarını himayesine aldığını ilan etti. 1961'de de Britanya'dan koparak bağımsızlığını ilan etmiştir.⁷” Kuveyt Devleti'nin başkenti Kuveyt'tir. Demokratik bir yönetim şekli hakimdir; ancak Emir ailesinin etkisi oldukça fazladır. İdari olarak: Kuveyt, Havalli, el Ahmedi ve el- Cehra olmak üzere 4 bölge bulunmaktadır.

⁵ <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=320492> (29.04.2018 tarihinde erişilmiştir.)

⁶ Necid'in şehirlerinden biri.

⁷ <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil/kuveyt> (29.04.2018 tarihinde erişilmiştir.)

Kuveyt'in Basra Körfezine kıyı şeridi vardır. Toplamda 37.000 nüfus vardı; ancak 13.000'i göçbeydi ve 2.000'i merkezde oturuyordu. Şeyhliğin hiçbir politik gücü yoktu. Pozisyonunu, aldığı destek ile İngilizlere borçluydu. İngiliz etkisi olağanüstüydü. İngiltere'nin üstünlüğünün kabul edildiği bir anlaşma imzalandı. Ayrıca İstanbul-Bağdat tren yolunun da müstakbel terminaliydi.

1871'de Mithat Paşa'nın Arabistan'da Osmanlı politikası uygulamasıyla Kuveyt, kaymakamlık rütbesini kabul etti ve Basra vilayeti içine alındı. Kuveyt 1900'lerde İbni Suud ile arkadaşça etkileşimlerde bulundu. İngiliz hükümeti 1907'de özel bir antlaşma yaptı. 1913'te bölge Osmanlı İmparatorluğu'nun kazası olarak tanındı. Kasım 1914'te Mübarek, Osmanlı'yı tanımadığını söyledi ve İngiliz koruması altına girdi. 1915'te de şeyh öldü. Aslında 1916'daki Arap isyanları sırasında, Kuveyt'in diğer Arap politikaları arasındaki önemi küçüktü.

İbni Raşid ve Hail Emiri tarafından yönetilen Cebel Şammar Emirliği

Cebeli Şammar Bölgesi'ndeki Hail Emirliği ticari olarak önemli bir yere sahipti. Osmanlı'nın desteklediği Reşidi Emirler sayesinde bölge 19. Yüzyılda Osmanlı'dan etkilenmişti ve ekonomisi güçlenmişti. 1900'lerden itibaren ise güç kaybına uğramışlardı ve İngilizler Reşidiler'i etkisiz hale getirmeye çalışmışlardı. 1921 yılında Suudlar, İngilizlerin de desteğiyle bölgeyi kontrol altına almıştır. Bölge şuanda Suudi Arabistan sınırları içerisindedir.

Emirlik, Cebel Şammar kabilesinin topraklarıdır. Bölge birbirlerine paralel olarak uzanan Jebel Salmah ve Cebel Afa dağlarının arasında kalmaktadır. Etrafında Hicaz, Necid, Teima, Kuveyt Nefud Çölü vardır. Vahaların çokluğu da suya ulaşımı kolaylaştırmıştır. Coğrafik olarak Cebel Şammar'ın merkezi aynı zamanda politik bir merkez gibidir. Başkenti Hail'dir. Oturan Nüfus yaklaşık 20.000 iken göçebeler de 20.000'dir. Vehhabi inancının sünnileriydiler ve dinlerine düşkünlü. Tarım ile uğraşmaya başlayınca da kabilesel bağımsızlığa katılmışlardır.

18.yy sonlarında fetihler sonucu Necid Emirliği'nin hakimiyeti altına girmiştir. Necid Emirliği vehhabiydi ve Kuveyt bu yönetimi istememiştir. Vehhabi gücünü Mısır ile devirmesiyle birlikte Cebel Şammar Mısır'ın kontrolü altına girmiştir. Emir Muhammed ile birlikte Cebel Şammar güzel günler görmüştür. 19. yy da kabilelerden güçlü bir birlik oluşturarak güçlü bir yönetici olmuştur ve Türk yanlısı politika izlemiştir.

Cevf Bölgesi

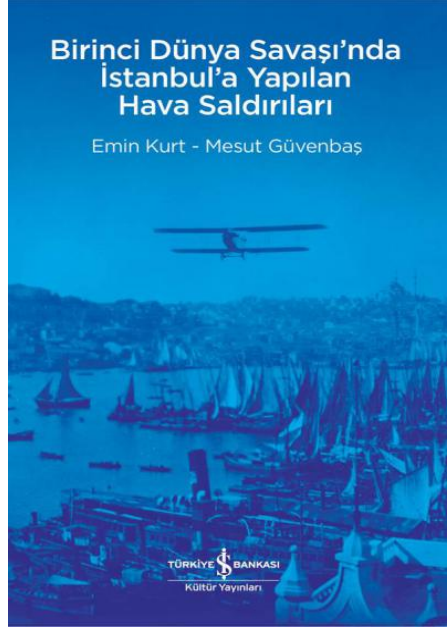
Cevf Bölgesi, Suudi Arabistan'ın 13 bölgesinden biridir. Osmanlı'nın son zamanlarında otorite vehhabilerin eline geçmiştir. Bir ara Ruvela kabilesi şeyhi Nuri ve Şemmer Emiri Talal bölgeye hakim olmuştur; ancak 1921'de Suudlar bölgeyi topraklarına katmışlardır.

Bölge 1910'da Nuri Es-Shalan yönetimindeyken bağımsız olmuştur. Bölgenin kabilelerden oluşan konfederasyonları vardı. Konfederasyonun kuzey kısmı Türk otoritesi altına girdi; ancak 1911'de baş yönetici, Vali Sami Paşa tarafından Şam'a davet edilerek 1 yıl hapsedildi. Bu gurur kırıcı davranış onun Türklerden soğumasına sebep oldu. 1913'te Türk Hükümeti Hicaz Demiryolu'nu Jizah'tan Qaf'a

taşımayı teklif etti. Amaç çöl kabilelerini de otoriteleri altına almaktı; fakat bu plan gerçekleşmedi. Nuri'den sonra oğlu Nawwah başa geçti. Nawwah, Pan-Arap politikasının güçlü bir destekçisiydi. Dahası, Nuri ve onun konfederasyonu Mekke emiri tarafından Arap isyanları boyunca en sıkı ve önemli destekçilerinden biri sayıldı.

Sonuç olarak: Bölgeler tek tek ele alınırken coğrafi konumları ve bitki örtüsü detaylı olarak aktarılmış, yöneticilerin statüleri ve aileleri incelenmiş, dini gruplara dair bilgiler verilmiştir; ancak çoğu zaman kronolojik sıralamaya uyulmadığı göze çarpmaktadır. Belgenin dönemin olayları açısından önemli bir nitelikte olduğu görülmektedir; fakat kısa bilgiler olması ve kısıtlı tarihleri aktarması açısından yarım kalmışlığı sezdirmektedir. Gözden kaçmaması gereken bir diğer husus ise William Childs'ın, bölgelerin Osmanlı Devleti ile olan ilişkisini düşmanlık çerçevesi içerisinde aktarmasıdır. Ayrıca İngiltere'nin bölgedeki pozisyonu hakkında detaylı bilgi bulunmamakta genel olarak anlaşmalar bazında aktarımlar yapılmaktadır. Özellikle Vehhabiler'i desteklemeleri Yarımada'da çok uzun süre savaflara sebep olmuştur. Yarımada'nın Osmanlı ile olan ilişkisini bozmasına sebep olmuş; ardından bölgelerde kendi etkilerini rahatça gösterebilmişlerdir. Bu duruma hukuki zemin hazırlamak için de Mondros Ateşkes Antlaşması'nın maddelerini çok dikkatli oluşturmuşlardır. Sömürgecilik konularının da arşivde pek bahsi açılmamıştır. Döneme bakıldığında milliyetçiliğin zirvede olduğunu görüyoruz; fakat yine makalede milliyetçilik üzerinde pek durulmamıştır. Avrupa'ya giderek eğitim alan kişiler ülkelerine milliyetçilik esintileriyle dönmüşlerdir. "Arap Milliyetçiliği'nin ilk tezahürleri Hristiyan Araplar arasında görülmüştür. Zira Türkler ile din bağı olmadığı için ayrılmak onlara vicdan azabı vermemiştir. ⁸ Biz de parçaya bakarak Suudi Arabistan'ın tek Arap Devleti'ni oluşturma isteğiyle civar ülkeleri-bölgeleri fethetmesini, Osmanlı Halifesi'ni tanımak istememelerini bu başlık altında değerlendirebiliriz. Milliyetçilik kavramı Vehhabilik gibi isyanların çıkmasını sağlayan bir diğer faktör olmuştur. Osmanlı'ya karşı bağımsızlık çabası içerisine girmişken İngiltere sömürgesine dahil edilmişlerdir. Kaynaklardan elde edilen gelirler uzun bir süre İngiltere'ye aktarılmış ve ülke zayıflamıştır.

⁸ Doğuş ve Öteki Ekseninde Arap Milliyetçiliği: Vahada Bir Serap-Ayhan Halis

Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları

Emin Kurt - Mesut Güvenbaş

İstanbul, 2018, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 413 Sayfa, ISBN: 978-605-295-369-3

Feyza ŞEKERCI*

Sanayi Devrimi'ni takip eden yıllarda teknolojinin hızla gelişmesi bilhassa askeri sahada kendisini göstermiş ve makine çağına girilmiştir. Bu teknoloji, gerek lojistik gerekse harp enstrümanı olması bakımından, on dokuz ve yirminci yüzyıllarda birbirleriyle mücadele içerisinde olan Kara Avrupası ülkeleri tarafından oldukça ilgi görmüştür. Ülkeler, hasımlarına teknik manada üstünlük sağlayabilmek için yeni buluşları takip etmiş ve bunları savaş alanına adapte edebilmek için inovatif hamleler yapmıştır. Uçak, bugüne değin kara ve denizde gerçekleşen muharebe hafızasına yeni bir boyut eklemiştir. Uçağın muharip olarak ilk defa kullanılmasının üzerinden henüz on sene geçmemesine rağmen, İkinci Dünya Savaşı'nın en etkili savaş taktikleri arasında yerini alacak olan "Stratejik Hava Bombardımanı", Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul semalarında uçan İngiliz hava filosu tarafından Osmanlı'ya karşı gerçekleştirilmiştir.

İnceleyeceğimiz bu eser 1916-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'a yapılan hava saldırılarını ele almaktadır. Eserde İngiliz hava gücü ile Osmanlı hava gücü mukayese edilmiş, hareketler günbegün arşiv vesikaları ışığında incelenmiş, harbin içerisindeyken ordunun ihtiyacına

* Milli Savunma Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, feyzasekerici@gmail.com

yönelik ihdas olan müesseselere değinilmiş, İngilizlerin Osmanlı'ya karşı izlediği politikaların havacılık cihetindeki değerlendirmesi yapılmıştır.

Üç ana kısma ayrılmış olan kitabın birinci bölümü olan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Dünya Havacılığı başlığında havacılık tarihinin şemsiye konuları bulunmaktadır. Asıl yoğunlaşılan 1916-1918 arası İstanbul'a yapılan hava saldırıları konusunun ise anlaşılabilmesi için havacılığın ortaya çıkışı, Osmanlı'nın havacılığa nasıl intisap ettiği, Birinci Dünya Savaşı'nda dünyada hava güçlerinin ne durumda olduğu gibi konularda bilgiler verilmiştir.

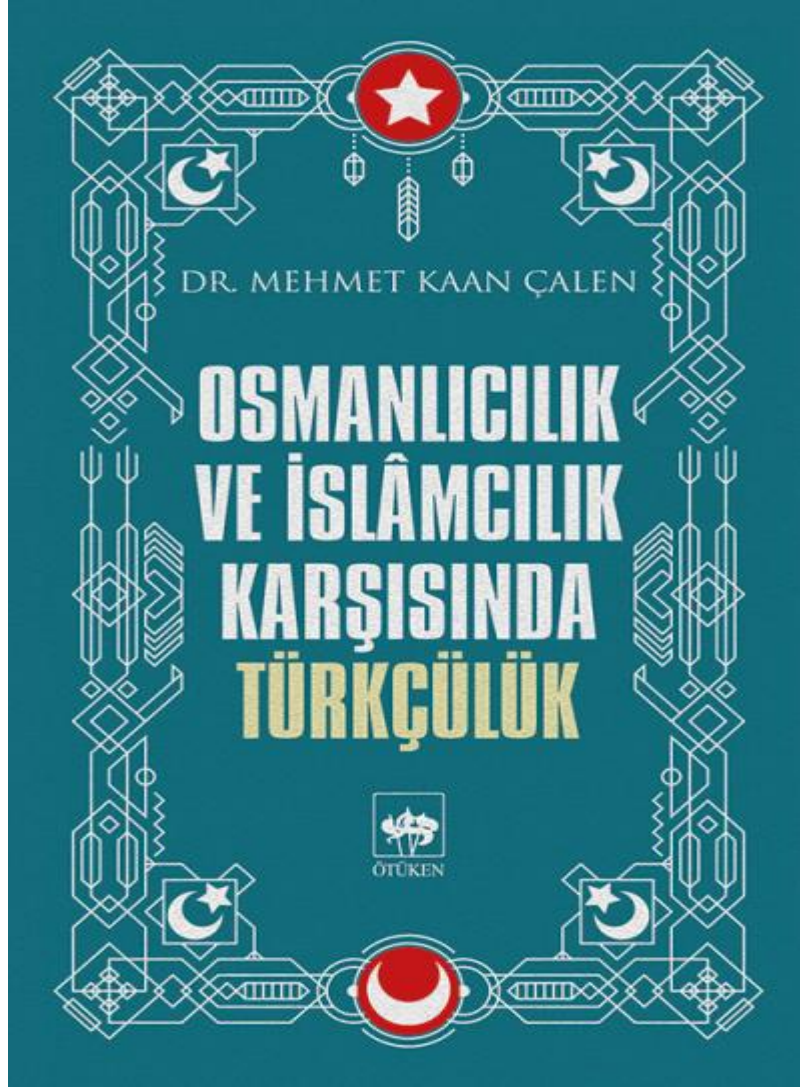
İkinci bölümde ise İstanbul'a yapılan öncü hava saldırıları ve bu saldırılar konusunda alınan önlemler incelenmiştir. Bu bölümde Osmanlı'da ilk hava angajman kaidelerinin belirlenmiş olduğu Sefain-i Havaiyyeye Ait Nizamname'ye dikkat çekilmiştir. İstanbul'da meskûn halkın emniyeti için bir hava savunması planlanmış, olası saldırılara karşı bir iletişim ağı ve aktif-pasif savunma tedbirleri oluşturulmuştur. Halkın bu hava saldırılarından ötürü uğradığı mağduriyeti gidermek amacıyla İstanbul Tetkik-i Hasarat Komisyonu'nun kurulmuş olduğunu yine bu eserden öğrenmekteyiz. Harp Tayyare Bölüğü'nün kurulmasıyla düşman uçaklarına karşı hava-hava mücadelesine girilmesi için de bir önlem alınmıştır. Bölümün son alt başlığında ise İngilizlerin hava saldırılarına ilişkin değerlendirmelerinin raporu sunulmuştur, bu raporda İstanbul'un hava hareketlerine karşı korunmasız olduğunu tespit etmişlerdir ancak halkta yaşanmasını bekledikleri korku ve panik ortamının oluşmadığına değinmektedir.

Üçüncü bölümde 1918 yılında yoğunlaşan hava saldırıları ele alınmıştır. Osmanlı'nın keşif uçuşları, bu uçuşlardan edindikleri istihbaratî bilgiler ve bu keşiflerin değerlendirilmesi hususunda yapılan değerlendirmeler ve çözüm önerilerine yer verilmiştir. Bu önerilere göre Muhaberat-ı Havaiyye Komutanlığı'na iletişimin hızlanması için bir elektrik hattı çekilmesine, gözlem yapan rasıtların yanına yardımcı bir subay görevlendirilmesine, Tayyare Bölüğü'ne daha deneyimli pilotların aktarılmasına karar verilmiştir. İngiliz Kuvvetleri hava güçlerini teşkilatlandırarak İstanbul'un hava hinterlandındaki stratejik bölgelere yani Ege Adaları'na konuşlandırmış ve bu noktadan avcı ve bombardıman görevlerini ifa edecek filolarını organize etmişti. Bu bölümde düşman tayyarelerinin İstanbul semalarında gezmesinin Türk basınında nasıl bir yankı uyandırdığına dair gazetelerden bölümler aktarılmıştır. Devam eden hava saldırılarına ilişkin Umur-ı Havaiyye Müfettişi Binbaşı Serno'nun raporuna ve Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın genelgesine yer verilmiş hem pasif hem de aktif tedbirlerin nasıl alınacağına dair kararlara yer verilmiştir. Enver Paşa İngiltere'yi tehdit eden bir nota göndermiş ve bu notanın referansının halk olduğunu hasımlarına kanıtlamak istercesine bir gazetede "Tayyare Taarruzlarına Mukabele" başlıklı bir yazı yayınlattırılmış olduğu ele alınmıştır. Harp Matbuat Karargahı'nın Beyannamesi'ne yer verilmiş ve bu beyannamenin halkı bilinçlendirmek,

sakinleştirmek ama aynı zamanda da İstanbul'un hava saldırılarına karşı yeterli savunmasının bulunmadığını da itiraf etmek amacıyla yazıldığı belirtilir. İstanbul'a yapılan son hava hareketının hitamını takip eden süreçte Mondros'un ilan edilmesi ve hava saldırıları için kurulan müesseselerin lağvını içeren bölümler aktarılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'a Yapılan Hava Saldırıları kitabı, üzerine çok fazla çalışma yapılmamış olan Türk Havacılık Tarihi'nde bir vaka analizi eksikliğini doldurmuş olmakla kalmayıp, ülkemizde kara ve deniz ağırlıklı çalışılan Birinci Dünya Savaşı araştırmalarına, hava yönünden de bakılıp farklı bir perspektif sunulmasına mühim bir katkı sağlamıştır. Konu, günümüzde de ordular için önemli olan "Stratejik Bombardıman" taktiğinin tarihteki ilk örneklerinden biri olması bakımından oldukça önemlidir. Operatif ve savunma anlamında bu savaşta yaşananlar, sonraki savaşlarda ders alınacak olaylar olacaktır.

Eserde İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethinden itibaren şehre bu şiddette bir tehlikenin daha önce olmaması itibariyle, uçakların icadıyla beraber hiçbir korunaklı şehrin İstanbul'un bile ulaşılmaz olmadığını belirtir. Hava gücünün karadaki gibi engellerle karşılaşmaması, yukarıdan aşağı saldırıların üstünlüğü ve bu üstünlüğün bir psikolojik harp enstrümanı ve propaganda aracı olarak kullanıldığını bizlere göstermektedir. Eserde kullanılan kaynaklar, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İngiliz Ulusal Arşivi, hem Osmanlı hem de dış basından süreli yayınları kullanılması ve yine Türkçe ve İngilizce yayınlanmış başvuru eserlerinden faydalanılmış olması bakımından oldukça zengindir, metnin içerisinde kullanılan görsel malzemeler ve ekler bölümüne iliştilmiş haritalar ve vesikalar da anlatılan konunun somutlaşmasına yardımcı olmuştur. Bunun yanında kullanılan tablolar ve metin içerisindeki nicel verilerde yorum eksikliği göze çarpmaktadır. Dönemin süreli yayınlarında yer bulmuş yazıların transliterasyonun verilmesi ve anlaşılamayacağı düşünülen kelimelerin de günümüz Türkçesi ile karşılıklarının verilmesi okuyucuya kolaylık sağlamıştır. Tarih araştırmalarında kullanılan alışlagelmiş vaka aktarıcı dil ve üslubun, bu eserde oldukça akıcı/sürükleyici bir şekilde kullanılmış olması adeta bir roman gibi okunabilmesini sağlamıştır.

Osmanlıcılık ve İslamcılık Karşısında Türkçülük

Mehmet Kaan Çelen

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, 234 sayfa, ISBN: 6051555652

İkbâl VURUCU*

Mehmet Kaan Çalen'in "Osmanlıcılık Ve İslamcılık Karşısında Türkçülük" isimli kitabı neşredilmiştir. Eser bir giriş, üç ana bölüm, son söz, kaynakça ve dizinden oluşmaktadır. Bu kitap yazarın kendi ifadesi Türk milliyetçiliği hakkında "çeşitli metinler üzerinden yürütülen bir anlama faaliyetidir, bir fikriyattır" ve Türk milliyetçiliğinin doğuşunu ve gelişimini açıklayacak bir teori geliştirme veya var olan bir milliyetçilik teorisini Türk milliyetçiliğine tatbik etme gayretinde değildir. Osmanlıcılık, İslâmcılık ve Türkçülük ile ilgili konuların gündemimizden hiç düşmediğini; kimlik meselesinin hâlâ siyasî ve fikrî hayatımızı şekillendiren başat âmil olduğunu; hâlâ kim olduğumuz

* Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Acıpayam Meslek Yüksekokulu, E-Posta: ivurucu@pau.edu.tr

sorusu karşısında bir mutabakat tesis edemediğimizi düşününce, kimlik meselemizin yüz yıllık arka plânına dikkat çekmeye çalışan bu kitabın ilgili literatürde ciddi bir boşluğu dolduracağı şüphesizdir (s.13).

Kitabın ilk bölümü Türk milliyetçiliğinin doğuşunun tarihsel temellerini anlatmaktadır. Yazar bu bölümde özgün, yeni görüşler bulunmadığını mevcudun bir yeniden anlatımı olduğunu vurgulamaktadır. Fakat böyle demiş olsa da yazarın “tertibi, üslûbu, sırası geldikçe eski yazı metinlere müracaat etmesi ve bazı bildik ayrıntıları derinleştirmesinin dışında” bir başka özelliğinin de Osmanlı dönemi Türkçülüğünün dönemleştirilmesi hususunda teferruatta da kalsa bir teklifinin olmasıdır. İkincisi, Türkçülüğün tarihinin yazılmasında mevcut retorik dışında çıkmamış fakat bu retorik “doğrudan Türkçülüğün doğuş sürecine iştirak etmiş olan iki kurucu ismin, Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’in metinlerine nispetle” anlatılmıştır. Böylece, Türkçülüğün iki önemli simasının kendi tarihleri, dolayısıyla bizatihi kendileri hakkında nasıl bir bilinç inşâ ettikleri ve varoluşlarını nasıl bir tarihî bağlam içine yerleştirdikleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Türkçülüğün Türk Dünyasındaki temsilcilerinden bahsederken Türk aydınının aşamadığı bir nokta dikkat çekiyor. Azerbaycan ve Kırım, Tatar aydınlarına vurgu yapılırken Türkistan/Orta Asya Türkçü aydınlarının yok sayılmasıdır. Elbette yazarın derinlemesine incelemeyeceği ve özet olarak sunduğunu belirttiği bu bölümde yer almamasını mazur görebiliriz ama artık Türkistan Türkçü aydınlarının da Türkçülük tarihindeki yerini almasını bekliyoruz. Son dönemde üzerinde daha çok yazılan ve fikirleri tartışılan Nihal Atsız’ın da polemik yaptığı Mustafa Çokay’ın, ayrıca Münevver Kari, Mağcan gibi Türkçüleri Türk milliyetçiliği tarihine eklemek gerekmektedir.

Kitabın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise Osmanlı ve İslâmcı çevrelerin Türkçülüğe yönelik eleştirileri ile Türkçülerin bu eleştirilere karşı ürettikleri cevaplar incelenmiştir. Önce II. Meşrutiyet Dönemi’nin meşhur tartışmaları ele alınmış, sonra temsil edici olduğuna inanılan metinlerin desteğiyle daha kapsayıcı bir çerçeve çizilmiştir. Eserin özgün bölümünü oluşturan birincil elden aktörlerin tartışmalarının yer aldığı bölümler yer almaktadır.

Kimlik tartışmalarının yoğun olarak tecessüm etmeye başladığı dönem Tanzimat Fermanı ile başlar. Bu dönem Osmanlılık kimliğinin olduğu kadar Türkçülük ve İslamcılık kimliklerinin de nüvelendiği bir dönemdir. Tanzimat Fermanı modern Batılı ulus-devletlerle girilen ilişkinin sonucunda ilan edilmiştir ve yeni bir kimlik düzeninin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Devlet düzeni yeniden tanzim edilmiştir. Bir bakıma modern Avrupa sistemine uyum sağlama girişimidir. Bu dönemin sonunda yetişen Osmanlı aydınları modernitenin düalite içeren zihniyet kalıplarını üretmişlerdir. Yeni Osmanlı devlet nizamı da bu zihniyet ikiliklerini somutlaştıran bir karakter taşımaktadır. Eğitimde, yargıda, toplumda eski-yeni, modern-geleneksel, doğu-Batı gibi ikilikler görünürlik kazandı.

İkinci bölümde yazar, Osmanlılık konusundaki tartışmalara yer verirken bu ideolojinin suniliğine atfedilen görüşlere katılmakla birlikte harici ve dahili bir takım diğer etkenlerden de bahsetmesi kayda değerdir. Öncelikle düvel-i muazamanın Osmanlı devletini “hasta adam” olarak konumlaması ve bu mirası paylaşmak hususundaki ihtiraslarına vurgu yapar. Fakat bugün “dış güç” olarak meşhur olan uluslararası aktörlerin birbirlerinin ülkesine göz dikmesini “doğal” olarak görmek gerekir. Esas sorun dış güçlerin Osmanlı devletini paylaşması değildir, zaten işin doğasında olan emperyalist paylaşımlara karşı bu projeyi kolaylaştıracak kadar dışa bağımlı olan ve bu paylaşımcı ülkelerle, tabir caizse, işbirliği halinde ülkenin bölünmesinin koşullarının yaratılmış olmasıdır.

Osmanlıcılık Tanzimat'la birlikte ortaya çıkan imparatorluğun bünyesinde bütün etnik ve dini farklılıkları hanedana sadakat ekseninde yeni bir aidiyet yaratmayı amaç edinen bir kimlikti. Bu kimliğin özelliği “inşa edici” bir nitelik taşıması idi. Modernitenin ruhuna bağlı olarak benimsenin bu kimlik inşa politikasının uygulamaya sokulması, toplum tarafından benimsendiği anlamına gelmiyordu. Yeni devlet politikası gereği Avrupa'ya gönderilen ve orada yetişen Batının dilini, kültürünü, siyasetini bilen yeni nesil Osmanlı aydınları ülkeye döndüklerinde etkilerini de göstermeye başladılar. Batı karşısında İmparatorluğun kurtuluşunu önceleyen ama farklı zihniyet biçimlerini temsil eden, Batıcılığa içkin, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük gibi ideolojiler tedricen tecessüm etmeye başladı.

1839 yılında İkinci Mahmut'un ölmesinden sonra yerine geçen Abdülmecit, devletin kuruluşunu yeniden tanzim eden bir ferman ilan etmiştir. Tanzimat devrini açan Gülhane Hatt-ı Hümayunu veya Tanzimat Fermanı (3 Kasım 1839) milli hakimiyet prensibini kapsamamaktadır. Ferdi ve mülkiyet emniyeti, bireysel hakların korunması gibi ilkeleri kabul ederek devletle bireyin ilişkisini yeniden tanzim eden radikal nitelikli kanunların çıkarılacağı vaadedilmiştir. Tanzimat Fermanı kendi iç dinamiklerin bir sonucu olarak değil dış etkilerin bariz etkileri sonucu ilan edilmiştir. İçeriği bakımından iç politikanın ilgi alanına girmektedir. Çünkü Tanzimat Fermanında yer alan sultanın tebaasının can, namus ve malının güvence altına alınması ve Osmanlı devletinin Hristiyan tebaasına Müslümanlarla eşit haklar vaadi sonuç itibarıyla Avrupa ile ilişkilerin yani uluslararası ilişkilerin etkisindedir. Hristiyan tebaanın Müslümanlarla eşitlenmesi Avrupa ve Rusya'nın da içişlerimize müdahale gerekçelerinin bertaraf edilmesi amacını taşıyordu.

Islahat Fermanı da Tanzimat Fermanı'nın devamı niteliğinde gayrimüslim hakları çevresinde oluşturulmuştur. Islahat Fermanı, Kırım Harbinin sonunda Paris Antlaşmasının imzalanmasından önce, 28 Şubat 1856'da Bâb-ı Âli'de bütün bakanlar, yüksek memurlar, şeyhülislâm, patrikler, hahambaşı ve cemaat ileri gelenleri önünde okunarak ilân edildi. Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nı hem teyit etmekte ve hem de onu tamamlayan azınlıklara yönelik bir fermanıdır. Bu metnin bir özelliği imparatorluk geleneğine uygun olarak dini bir mahiyette değil, aksine etnik grupları kapsamaması nedeniyle seküler nitelik taşımasıdır. Böylece muhatap dini cemaatler değil modernleşme dinamiklerine bağlı olarak seküler etnik gruplar olarak belirlemiştir. Başka bir ifade ile dinî cemaatlerin ana aktör olduğu “millet sistemi” tasfiye edilmiş ve merkezileşmeyi esas alan seküler bir düzene geçiş başlamıştır.

Babı-ali'nin Batılı devletlerin her müdahalesinde yeni tavizler vermesi yeni müdahaleleri beraberinde getirdi. Osmanlı devleti Avrupa devletlerinin müdahalesine açık hale geldi. Osmanlı devleti sürekli toprak kaybetmeye ve zayıflama, küçülmeye başladı. Ülkede demografik olarak, Hristiyan grupların Avrupa'nın desteğiyle bağımsızlık olarak ayrılması Müslüman-Türk nüfusun çoğunluğu kazanmasına neden olmuştu. Bu sosyolojik gerçekliğe bağlı olarak İslam'ın siyasallaşması süreci kendini göstermeye başladı. Devletin Müslüman çoğunluğa göre yeniden tanzim edilmesi talepleri artmaya başladı. Aydınlar nezdinde yoğun tartışmalar yaşandı. İslamcılık doğmaya başlamıştı. Bu süreçte Osmanlılık düşüncesi varlığını korumakla birlikte artık Osmanlıcılık ve İslamcılık tecessüm ederken Balkanlardaki Türk topraklarının kayı ve bu kaydın sonucundaki Türk soykırımı, etnik temizlik ve göçlerle birlikte Türklük duygusu da halk nezdinde uyanmaya başladı. Belirleyici bir kimlik olarak zayıf olsa da Anadolu'ya Balkanlardan, Kırım'dan, Kafkaslardan gelen yoğun göçler Anadolu'nun türdeş bir yapıya dönüştürürken Türklük kıpırdanmaya başladı.

Balkan Savaşları Türk milliyetçiliğinin doğuşu için bir dönüm noktasıdır. Türklük bilinci toplumda önemli bir belirleyici olmaya başlamıştır. Devlet politikası Osmanlıcılık ve İslamcılık üzerinden

yürütülse de modern bir devletin oluşturulması aşamasında Türk kimliği de kendi varlığını devlet yöneticilerine dayatmaya başlar. 1908 tarihli II. Meşrutiyetle birlikte kanun-i Esasi'nin yeniden bazı değişikliklerle yürürlüğe girmesi demokratik bir ortamın ve çok partili hayata geçişin adımı olur. Türk Dünyasından Anadolu'ya sığınan aydınların öncülüğünde Türk Derneği kurulur. İlk Türkçü sivil toplum örgütü olan Türk Derneği'ni Türk Yurdu dergisinin çıkışı takip eder. 1912'de Türk Ocağı'nın kurulması Türkçü aydınların da, Osmanlıcı, Batıcı, İslamcı aydınlar yanında "biz de varız" demişlerdir.

Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset eseri Türk düşünce tarihinde ideolojilerin arasındaki farklılıkları vurgulaması, çizmesi açısından önemli bir işlev üstlenmiştir. Üstelik bugüne kadar gelen ideolojik tartışmaların da ana kaynağı olmuştur. Şüphesiz esas önemli tesiri aydınları bu ideolojilere sabitleyerek bir gruba dahil etmesi ve tartışma retoriklerini bir düzene koymasındadır. Bu bağlamda eserin ikinci bölümde, Türkçülerle Osmanlıcılar arasında temayüz eden verimli entelektüel tartışmalar konu edilmiştir. Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ali Kemal, Süleyman Nazif arasındaki tartışma temel metinlerden hareketle resmedilmiş ve sonuçta analiz edilmiştir.

Osmanlıcıların bir Osmanlı milletinin varlığı varsayımından hareketle Türkçülüğe yöneltilen eleştiriler ve bu eleştirilere verilen cevaplar yer almaktadır. Osmanlıcıların, Türkçülere yönelttikleri eleştirilerin başında "Osmanlı tarihinin, bu tarihin ürettiği tecrübe ve mirasın önemsizleştirildiği" iddiası gelir (s. 128). Yazar Türkçülerin tartışmalarda cevapsız bıraktığı, susarak geçiştirmeyi tercih ettiği tek meselenin bu konu olduğunu vurgular. Müellife göre, Türkçü tarih tasavvurunun tarihi zaman ve mekanda yarattığı genişleme oluşan Osmanlı karşıtlığı algısını beslemiş olmalıdır. Türk tarihinin farklı zaman ve mekanlarına açılma, Osmanlı tarihinin, hatta İslam tarihinin giderek eski önemini, en azından merkezi konumunu kaybetmesini beraberinde getirmiştir. Türkçüler ile diğer iki tarzı siyasetin mensupları arasındaki tartışmalarda, özellikle Cengiz Han, Hülagu, Timur etrafında dönen tarihi meselelerin yoğun ateş hatlarından birini teşkil etmesi bu vadede değerlendirilebilir. İkinci olarak, Türkçü düşüncenin temel taşıyıcı güçlerinden olan Rusya göçmeni aydınların, belki de Osmanlı tecrübesiyle derin ilişkilerinin olmaması hasebiyle, Osmanlı tarihine lakayt kaldıkları, hatta kendi düşünceleri zaviyesinden anlamlı bulmadıkları Osmanlı tarihi tecrübesine karşı oldukları, zaman zaman eleştirisi konusu olmuştur (s. 129). İdeolojiler arasındaki farkın "tarih yazımı" ekseninde şekillendiğinde göz önüne alındığında tarih merkezli bu tartışmalar doğal karşılanabilir. Belki de sorgulanması gereken Türkçülerin "bütüncül tarih" yaklaşım iddialarına rağmen Osmanlı tarihine bakış açılarında bugün de devam eden birbirine zıt değişik bakış açılarına sahip olmalarıdır. Bu konuda Cumhuriyet tarihini lanetleyen ve Osmanlı tarihini kutsayan siyasal İslamcı tarihyazımına yaklaşmakta veya aksine Cumhuriyeti kutsayıp Osmanlıyı lanetleyen bir Kemalist tarihyazımının etkisinde kalmaları yüzyıldan fazla bir süredir Türk düşünce tarihinde yer alan Türk milliyetçileri için düşündürücüdür. Tarihi sürekliliği öne çıkararak ve iki çatışmacı yaklaşımı da reddeden eserlerin artışı da bu noktada dikkat çekicidir. Örneğin, Vahdetin Engin'in "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarihi Devamlılık" (Yeditepe yayımları, İstanbul, 2016) isimli çalışması bu açıdan önemlidir. Bu eser bütüncül tarih yaklaşımını öne çıkararak bir bilimsel çalışmadır.

Çalen'in vurguladığı bir çatışma alanı da bugün de güçlü bir şekilde gündemdeki yerini koruyan ve dizilere de konu oluşturan "Osmanlı siyasi, içtimai ve iktisadi yapısı içinde Türklerin aşağı bir konuma hapsedildiği" iddiasıdır. Bu tarih anlatısına göre, yönetim mekanizmasında devşirmeler tercih edilerek yüksek makamlar Türklere esirgenmişti. Osmanlı toplum yapısı içinde asker, Jandarma, köylü, rençber ve memur sınıflarından ibaret kalan Türklerin milli iktisatlarını kurması ve sosyal bakımdan ilerlemesi de engellenmişti (s. 138). Kozmopolit Osmanlı merkez yönetiminin Türklüğü hakir gördüğü söylemi Türklükle Osmanlılığı bir kez daha karşı karşıya getirir. Yazarın doğru bir şekilde tespit ettiği

gibi, bu tarz düşüncelerin milliyetçi çevrelerde günümüzde de yeniden üretiliyor olması, Osmanlı tarihinin Türk milliyetçiliği için hala problemlili bir konu olma özelliğini kaybetmediğinin en büyük göstergesidir. Netice itibariyle, Türk tarihine bütüncü bir bakış getirmek isteyen Türkçüler, Selçuklu Osmanlı tarihine dönük menfi bir tavır takınarak Türk tarih algısında Osmanlı tarihinin paranteze alındığı, yaşanan zamandan eski Türklere uzun bir köprünün kurulduğu yeni bir kopukluk yaratmışlardır. Dahası Osmanlılar ile vuku bulan kalem mücadelelerinde kullandıkları bazı argümanları bizatihi geçersiz kılmışlar, Osmanlılık-Türklük ve Osmanlıca-Türkçe meselelerinde Osmanlıları kısmen haklı çıkaracak bir tarih tasavvuru yaratmışlardır (s. 139). Bölümün sonunda yazar Türkçülerin görüşlerini, altında yatan kaygılarla da ilişkilendirilerek sınıflamaya, sistematize etmeye, modellemeye ve bu suretle daha anlaşılır bir zemine oturtmaya çalışmaktadır.

Üçüncü bölümde, İslamcılık ideolojisine mensup aydınlarla Türkçüler arasındaki bugünde süren temel düşünsel tartışmalar ana metinler üzerinden yürütülmektedir. İslamcılığın doğuşu konusunda Mısır, Hindistan gibi Osmanlı dışındaki İslam ülkelerinde gören yaklaşımlar yanında Osmanlı merkezli gören yaklaşımlar da mevcuttur. Batı'nın sömürgeciliğine bir tepki olarak doğmuştur. Karşıtı olduğu ideolojiler gibi modern bir ideolojidir. Batı'nın ilmini, fennini alıp kültür ve medeniyetini almamak olarak belirginleşen bir anlayışa sahiptir. Bu bölümde, İslâm, Millet ve Milliyetçilik, Ümmet, Beynelmileliyet gibi kavramlar üzerinden Türk, Türklük, Osmanlılık, hilafet, İttihad-ı İslam olarak tesmiye edilen kavramların içerikleri, birbirleriyle olan ilişkisel nitelikleri tartışılmıştır. Tartışmanın özünde modern anlamdaki batının sahip olduğu milli devlet ve millet gibi siyasî ve toplumsal formların ne ölçüde bizde de gerçekleşebileceği üzerine yürütülür. Din ve millet, Türklüğün İslam içindeki yeri gibi somut konular bugün dahi güncelliğini kaybetmeyen, tartışılmaya devam eden temalardır.

Kimlik tartışmalarının dünya ile birlikte ülkemizde de yoğun olarak akademik ve güncel yaşamın gündeminde ilk sıralarda yer almaktadır. Artık bir klasik haline gelen Yusuf Akçura'nın Üç Tarz-ı Siyaset merkez alınarak ideolojiler tarihi çözümlenmektedir. Bu risalenin etkisi ile bundan yüzyıl önce ideolojilerin sınırlarının netleştiği, grup kimliklerinin belirginleştiği tartışmalar gerçekleştirilmiştir. Mehmet Kaan Çalen'in önceki eserleri gibi bu çalışması da birincil kaynakların kullanılmasıyla ortaya çıkmıştır. Osmanlılık ve İslamcılık kısıcında Türkçülüğün fikri açıdan nasıl konumlandığı, tarihsel sorunlar, toplumsal, kültürel ve politik alanda kavramsal gelişmeler ile kendini nasıl inşa ettiğini takip edebilmekteyiz. Yazar eserin amaçlarını açıklarken, "Osmanlı tecrübesi" ve "Türklerin İslâm tasavvuru" gibi Türk milliyetçiliğinin iki sıkıntılı konusuna dikkat çekerek, bu iki mesele bağlamında kendi gelenekleri ve yüz yıllık birikimleri üzerine yeniden düşünmeleri için Türk milliyetçilerine yapılmış bir davet, olduğunu söyler (s. 11-12). Tarihçi, siyaset bilimci, sosyolog, antropolog gibi disiplinlere mensup aydın ve entelektüellerin Çalen'in bu davetine olumlu cevap vermelerini bekliyoruz. Mehmet Kaan Çalen'in bu çalışması da diğer eserleri gibi bilim dünyasına önemli bir katkıdır.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

İlber Ortaylı

İstanbul, Kronik Kitap, 2018, 476 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-29-7

Nilüfer ŞAHİN*

Tarih profesörü İlber Ortaylı'nın yazmış olduğu bu kitap, kendisinin ilk biyografi kitabı olarak nitelenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü anlatmasının yanı sıra bir dönemin panoramasını çizmiş ve güncel tartışma konusu yapılan tarihsel sorunlara değinmiştir. Atatürk ile ilgili geniş bir literatür taraması yapmış olan Prof. Dr. İlber Ortaylı, gerek yerli gerekse yabancı yazarlar tarafından yazılan kitap, makale, hatıralar ve muhtelif eserlerden yararlanmıştır.(1960'larda hayatta olan I. Dünya Savaşı gazileri ile konuşmalarını not almış vb).

Kitabın önsözünde yazar Gazi Mustafa Kemal 'i başka mareşalleri takdir etmeyi ve sivil hayata geçmeyi bildiği için büyük bir mareşal olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Atatürk'ün hem askeri alanda hem de politikada başarılı olması büyük bir devlet adamı ve organizatör olduğunun göstergesidir değerlendirmesini yapmıştır.

Kitap sekiz bölümden oluşmaktadır.

1880'liler kuşağını modern dünyanın gereklerini kavrayan, I. Dünya Savaşı içinde tecrübe edinenler olarak değerlendirmiştir. Bu bölümde Mustafa Kemal Atatürk'ün doğum tarihi, soyağacı, aile kökeni hakkında bilgiler verilmiştir. Atatürk'ün hem anne hem de baba tarafından dedeleri birkaç kuşak

* ATASAREN Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi, 16nil2006@gmail.com

öncesine kadar bilinmektedir. Baba tarafı Makedonya'nın Kocacık köyündendir.¹ Annesi ise Rumelili bir Türk kadınıdır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün her zaman asker olmak istemesi ve o dönem askeri eğitimi anlatılmıştır. Bu dönem askeri eğitiminde, özellikle kurmay subay eğitiminde matematik, coğrafya ve yabancı dil oldukça önemlidir. Her biri mutlaka dil öğrenerek yetişmiştir, farklı alanlarda yetenekleri vardır. Ayrıca Albay, Yarbay gibi rütbelerde bulunan subayların çok fazla çatışma ve savaş tecrübesine sahip oldukları da bilinmektedir. Örneğin Enver Paşa iyi yetişmiş bir subaydır. Fransızca, Almanca, Rusça ve Farsça bilen, resim yeteneği olan bir subaydır.²

Mustafa Kemal'in ilk savaş tecrübesinin Trablusgarp olduğu belirtilmiştir. Gazeteci Şerif sahte kimliği ile gitmiştir. Balkan Savaşları'nın kaybedilmesinden duyduğu üzüntüyü 'tekrar bize dönecektir' notları yazarak belirtmiştir (s.91). Sonrasında İttihat ve Terakki yönetiminin liderleri arasında soğukluk olması ve Alman askeri heyetlerinin Türk ordusuna karışmalarından duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmesinden dolayı Sofya ataşemiliteri olarak tayin edilmiştir. 1'inci Dünya Savaşı yıllarına yer verilmiştir. Mustafa Kemal'in Anafartalar Kumandanı olarak tanınması, Kurtuluş Savaşı'nın başına geçmesinin nedeni, Çanakkale cephesindeki başarısıdır. 'Her milletin tarihinde Çanakkale gibi abideler görülmez. Bizde vardır ve bu bütün Doğu'da tektir. Çanakkale Zaferi, çok kolay organize olan, direnebilen, tahammül edilebilen ve belirli bir hedef etrafında ısrar eden bir ordu, kumanda heyeti ve toplum olduğumuzu gösterir.(S.130) Çanakkale Zaferi sonucu yeni bir Türkiye ve yeni bir Rusya ortaya çıkmıştır. Ayrıca "Çanakkale'nin Geçilmezliği" sadece tarihimizde çok önemli yeri olan 18 Mart Deniz Zaferiyle değil, daha sonraki kara savaşlarıyla tescil edilmiştir (s.126).

Mustafa Kemal 1918'de 7. Orduya Komutan olarak atanmıştır. İngilizlere karşı başarılı olunca Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı görevine getirilmiştir. Burada Arap siyaseti hakkında çok şey görüp öğrenmiştir.

Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmış ve Milli Mücadeleyi başlatmıştır. Tamimler, kongreler, görüşmeler yapılmış 23 Nisan 1920'de milletimizin adı, devletimizin adı olarak konmuştur (s.179). Milli Mücadelenin merkezi Ankara olmuştur. TBMM 'nin kuruluşu ile Ankara'da yeni bir dönem başlamıştır. Kurtuluş Savaşı için düzenli ordu ve düzenli savunmaya geçilmiştir. İnönü Muharebelerindeki başarı maneviyatı yükseltmiştir. Kütahya-Eskişehir Savaşlarında Türk ordusu yenilince, yenilgi bozguna dönüşmeden düzenli bir geri çekiliş yapılarak yeni bir strateji uygulanmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nden, İstanbul Hükümeti'nin azlettiği ve hakkında idam fermanı verdiği Mustafa Kemal Paşa, muzaffer ve güçlü komutan olarak çıkmıştır. TBMM 'den "Gazi" unvanını ve Müşir (Mareşal) rütbesini almıştır. 26 Ağustos 1922 ise Anadolu'dan asla çıkmayacağımızın belgesi olmuştur (s.224). 30 Ağustos Zaferiyle işgal altındaki Türkiye'nin, yani

¹ "Ali GÜLER, *Atatürk'ün Saklanan Şeceresi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016

² Enver Paşa'nın biyografisi için şu kitaplara bakılabilir: Murat BARDAKÇI, *Enver İş Bankası Kültür Yayınları*, İstanbul 2015

Anadolu ve Trakya'nın siyasi coğrafyası değişmiştir (s.223). Sonuç olarak 1922'nin Türkiye'si gerçekçi bir komuta kademesiyle başarı kazanmıştır.

Cumhuriyetin ilanına giden süreç anlatılmıştır. Saltanat kaldırıldıktan sonra son halife olarak seçilen Abdülmecid Efendi'nin yaşam biçimi hakkında bilgi verilmiştir. Abdülmecid Efendi çok bilgili, Fransızca ve Almanca dillerini bilen, mayo giyip yüzen, spor yapan, resim yapan modern biri olarak görülmektedir. Yani mutaassıpların halife modeline uymadığı bilgisi verilmiştir.

Lozan Zafer mi? Hezimet mi sorusuna tarihçilerin verdiği cevapla son noktayı koyuyor İlber Ortaylı "Lozan bir uzlaşmadır." Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının kaçınılmaz olduğunu vurgulayan yazar, Osmanlı Devleti'nin bir cumhuriyet isteğinin olmadığını çünkü monarşi ile yönetildiğini yazmıştır. Cumhuriyet rejimi uzun süren bir Dünya savaşı ve Milli Direniş savaşıyla doğmuştur. 286 Meclis üyesinden 158'i Cumhuriyet yönetimine evet, geri kalanı çekimser oy kullanmıştır.

İnkılaplara genel olarak bakılmıştır. Atatürk kadın haklarına çok önem vermiştir. Örneğin ilk kez kız öğrenciler tıp fakültesine 1923'te alınmaya başlamıştır. Resmi nikâh zorunlu hale getirilmiştir. Harf inkılabı yapılmıştır. Çünkü mevcut yazı, okuma yazmada imla sorunu yaratmıştır. Rauf Orbay bu bölümde değerlendirilerek diğer subaylar içinde en çok saltanata bağlı olan olarak nitelendirilmiştir. İstanbul'da Osmanlı Mebusan Meclisi'ne katılıp sonrasında İngilizler tarafından tutuklanarak Malta Adası'na gönderilmiştir. Atatürk'e karşı düzenlenen İzmir suikastında ceza almıştır. İlber Ortaylı burada İdealleri için canını vermeye hazır insanlar arasında fikir ayrılıkları olması olağan karşılanmalıdır değerlendirmesini yapmıştır.

Reis-i Cumhur olarak Atatürk 'ün güçlü bir kişilik olduğu için birçok konuya müdahale ettiği konusuna az da olsa değinilmiştir.

Büyük Adam Atatürk başlığı altında Atatürk'ün kişisel özellikleri, fiziksel özellikleri, 20'nci yüzyıldaki Atatürk anlayışları üzerinde durulmuştur.

Atatürk bir Türk milliyetçisidir. Evrensel ve barışçıl bir adamdır. Çok iyi bir hatiptir. Tabii ki bir devrimcidir. Reformisttir. Sigara ve kahve alışkanlığı vardır. Az yiyen ve az uyuyan biridir. İyi giyinmeyi bilen çok iyi derecede Fransızca bilen, cephede bile kitap okuyacak kadar gerçek bir kitap tutkunedir. Tarihin akışını değiştiren bir liderdir.

Sonuç olarak, kitabı bütünüyle değerlendirdiğimizde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Atatürk'le ilgili son dönemde yazılmış en güzel ve en kapsamlı kitaptır. Diğer kitaplardan farklı olarak bazı konuların sonlarında yazar, sanırım hoca olmasının getirdiği özellikle, daha kapsamlı bilgi edinmek isteyenler için kitap tavsiyelerinde bulunmuştur. Güncel tartışmalara da kitabında yer vererek cevaplayan yazar tarihçi kimliği ile bunları kanıtladığı için son derece yol gösterici olmuştur. Türk tarihinin kurumları ve büyükleriyle uğraşılmasının ve tahripkâr bir milliyetçilik dilinin kullanılmasının son derece yanlış olduğunu belirtmiştir. Bazı grupların, ana unsur sayılan Türkler'in kültürel hafızadaki; tarihteki yerini yok saymaya çalışmalarının boş ve dayanaksız çaba olduğunu konuyla ilgili olarak Alman askeri arşivlerine ya da İngiliz arşivlerine de bakılması gerektiğini ifade etmiştir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'le ilgili olarak yalan yanlış portreler çizenlerin olduğunu, bu şekilde, kahramanlarını itibarsızlaştırmaya çalışan toplumlara dünyada tahammül edilemeyeceğini önemle vurgulamıştır.

Günümüz eğitim sistemine de eleştiri yönelten yazar Milli Eğitimin, Türkiye'deki ideolojik ve kültürel hayatın gerilemekte olduğunu ifade etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi incelemelerinin arşiv belgelerini tasnif etme safhasında olduğunu belirten yazar, Kurtuluş Savaşı'nı yürüten komutanlar hakkında da ayrıntılı bilgiler vererek okuyucunun ilgisini sürekli kılmayı başarmıştır.

KİTAP İNCELEME VE TANITIM ESASYARI
GUIDLINES FOR REVIEW ESSAY AND BOOK REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayınlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayınlar. Başka bir yayın organında yayınlanmış yazıların çevirileri yayınlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.
2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düştüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayınlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.
3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.
4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.
5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,
 - a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,
 - b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,
 - c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve
 - ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.
6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya incelemesi yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel ztrk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e-posta adresi yazılır (* Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).
8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.
9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalananarak konulur.
10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı olmalıdır.
11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir.  satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm ieride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
12. Dipnotlar klasik yntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.
2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layout format.
3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.
4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.
5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall
 - a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach in the introduction,
 - b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
 - c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
 - d. Express in the conclusion part he/she has inferred about the book
6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See an example below;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (* Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).
8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review or essay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1 linespacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page with numbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review Essays
Yıl/Year 4 • Sayı/Issue 3 • Temmuz/July 2018 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Doç. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Vice Editor
Eyüp BULUT

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

MUSAHHİH/Proofread
Yunus ALICI, Serhat DEMİR, Mustafa Hakan
YILDIRIM

tarihkritik@gmail.com